

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

SİDKÎ
HÜSN Ü DİL
(İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÜNYAMİN ABDULLAHOĞLU

İSTANBUL 2017

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

SİDKÎ
HÜSN Ü DİL
(İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÜNYAMİN ABDULLAHOĞLU

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. HAKAN TAŞ

İSTANBUL 2017

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Bünyamin ABDULLAHOĞLU'nun "Sıdkî : Hüsn ü Dil (İnceleme-Metin) konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Hakan TAŞ
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

.....
Hakan Taş

Üye : Prof. Dr. Ömer ZÜLFE
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

.....
Ömer Zülfe

Üye : Prof. Dr. A. Azmi BİLGİN
Üniversitesi İstanbul Üniversitesi

.....
A. Azmi Bilgin

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun ...11.../12.../ 2017 tarih ve
...2017/22-04... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Okan YEŞİLOT
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖN SÖZ	III
ÖZET	VI
ABSTRACT	VII
KISALTMALAR.....	VIII

GİRİŞ

HÜSN Ü DİL HİKÂYESİ

1. FETTÂHÎ-İ NİŞÂBÛRÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	1
2. <i>HÜSN Ü DİL</i> HİKÂYESİNİN TÜRK EDEBİYATI'NDAKİ YERİ	5
2. 1. Lâmi'î [ö. 938/1532]'nin <i>Hüsn ü Dil</i> 'i	5
2. 2. Âhî [ö. 923/1517]'nin <i>Hüsn ü Dil</i> 'i	6
2. 3. Muhyî [ö. 1013/1604-5]'nin <i>Hüsn ü Dil</i> 'i	8
2. 4. Yenipazarlı Vâlî [ö. 1007/1598-9]'nin <i>Hüsn ü Dil</i> 'i	8
2. 5. Gedizli Keşfî [ö. 945/1538-9]'nin <i>Hüsn ü Dil</i> 'i	9
2. 6. Diğer İsimler ve Eserleri	9
3. TÜRK EDEBİYATI'NDA <i>SİDKÎ</i> MAHLASLI ŞAİRLER.....	11

BİRİNCİ BÖLÜM

HÜSN Ü DİL İNCELEMESİ

1. ESERİN TANITILMASI.....	24
2. <i>HÜSN Ü DİL</i> 'İN İÇ YAPISI	26
2. 1. Hikâyenin Özeti.....	26
2. 2. Hikâyenin Kahramanları	30
2. 3. Motifler ve Masal Unsurları	34
2. 3. 1. <i>Çocuğu Olmayan Padişah Motifi</i>	35
2. 3. 2. <i>Ölümsüzlük Suyu ve Hızır Motifi</i>	35
2. 3. 3. <i>Resme Bakıp Aşık Olma Motifi</i>	37
2. 3. 4. <i>Tılsımlı Obje Motifi</i>	39
2. 3. 5. <i>Kılık ve Şekil Değiştirme Motifi</i>	40
2. 3. 6. <i>Mektup ve Mektuplaşma Motifi</i>	40
2. 3. 7. <i>Aşk Mesnevilerinde Gazel Kullanımı</i>	42
2. 4. Dinî-Tasavvufi Unsurlar	43
3. <i>HÜSN Ü DİL</i> 'İN DIŞ YAPISI	51
3. 1. Şekil Özellikleri.....	51
3. 1. 1. <i>Nazım Şekli</i>	51
3. 1. 2. <i>Vezin</i>	53
3. 1. 3. <i>Kafiye ve Redif</i>	56
3. 2. Deyimler.....	58
3. 3. Edebî Sanatlar	61

SONUÇ	71
BİBLİYOGRAFYA.....	73

İKİNCİ BÖLÜM

HÜSN Ü DİL'İN METNİ

1. YAZMA NÜSHALARIN TANITILMASI.....	81
2. METİN KURULURKEN TUTULAN YOL	83
METİN.....	86
TIPKIBASIM-1	132
TIPKIBASIM-2	177

ÖN SÖZ

Klasik Türk Edebiyatı geleneği içerisinde gazel ve kasidenin yeri ne derece önem arz etmekteyse mesnevinin de en az adı geçen nazım biçimleri kadar bu şiir geleneğinin önemli bir parçası olduğunu inkâr etmek mümkün değildir. Klasik Türk Edebiyatı'nın her döneminde şairlerin maharetlerini ortaya koymak kaygısıyla veya bir diğerinin kaleme aldığından daha iyisini yapmak arzusuyla ya da kendilerince başka bir gayeyle mesnevi yazdıkları görülmüştür. Hâl böyleyken mesnevinin Klasik Türk Edebiyatı geleneği içerisinde taşıdığı önemi kavrayamamak ya da bu önemin farkına varamamak talihsizlikten başka bir şey olmasa gerek.

Mesnevinin Klasik Türk Edebiyatı'nda edindiği yerin önemini vurgulamanın yanında bahsedilmesi gereken hususlardan bir diğeri de bu şiir anlayışına temel olan İran Edebiyatı'nın ve İran Edebiyatı'nın yetiştirdiği şairlerin ortaya çıkardıkları eserlerin Anadolu'ya yansması veya başka bir söylemle, iki milletin edebiyatı arasındaki etkileşimin Klasik Türk Edebiyatı'nın neredeyse her döneminde kendisini göstermesidir. Bu sebepten ötürü denilebilir ki Anadolu'da yaşayan pek çok şair Fars Edebiyatı'nın mümessili; söz konusu eserler de Fars Edebiyatı'nın birer numunesi konumundadır. Fakat Anadolu'da yaşayan Türk şairlerce asıl büyüklük ve ustalık kendi özgün üslupları vasıtasıyla benzer konuda yazılmış eserlerin en iyisini ortaya koymaktır.

Klasik Türk Edebiyatı'nda kaleme alınmış mesnevilerden pek çoğu çift kahramanlı ve temsilî aşk hikâyeleri diyebileceğimiz bir türü meydana getirmektedir. *Hüsn ü Dil* söz konusu aşk hikâyelerinden yalnızca bir tanesidir. Bu eserin konu olarak bütünüyle özgün olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim benzer konulu eserlere İran Edebiyatı'nda daha önceki dönemlerde rastlanmaktadır. Söz gelimi *Husrev ü Şîrîn* daha önce yazılmıştır ve Fettâhî-i Nişâbûrî'nin *Hüsn ü Dil*'i kaleme almasında önemli bir örnektir.

İran Edebiyatı'nda yazılmış pek çok mesnevinin Anadolu coğrafyasında karşılık bulması ve yer edinmesi gibi *Hüsn ü Dil* de Türk şairler tarafından beğenilmiş ve kaleme alınmıştır. Bu durum söz konusu eserin Anadolu'da okunduğunun ve tutulduğunun göstergesidir. Nitekim *Hüsn ü Dil* hikâyesini kaleme almış kimi müelliflerin eserleri günümüze ulaşmıştır. Öte yandan varlığı henüz tespit edilemeyen *Hüsn ü Dillerin* de kaynaklarda isimleri zikredilmektedir.

Sıdkî ve *Hüsn ü Dil* mesnevisi üzerine yaptığımız çalışma *giriş, inceleme* ve *metin* olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. *Giriş* bölümünde Fettâhî-i Nişâbûrî'nin hayatına dair kaynaklarda yer alan bilgiler aktarılmış ve şairin edebî anlayışı üzerine,

kaynakların aktardıklarından yola çıkılarak açıklamalar yapılmıştır. Bu bilgilerin devamında, Türk Edebiyatı'nda *Hüsn ü Dil* kaleme almış olan isimler ve eserleri hakkında malumat verilmiştir. Giriş bölümünün son kısmını ise Türk Edebiyatı'nda *Sıdkî* mahlaslı şairler hakkında verilen bilgiler oluşturmaktadır. Bu bölümde, tezkireler başta olmak üzere pek çok kaynaktan alınan veriler neticesinde *Sıdkî* mahlasını taşıyan ve *Hüsn ü Dil*'i kaleme almış olması muhtemel şairler tanıtılmıştır. Böyle bir tutum sergilememizin en önemli sebebi tenkitli metni ortaya koymaya yardımcı olması düşünülen yazma nüshalarda *Hüsn ü Dil*'in *Sıdkî* mahlaslı hangi şaire ait olduğunu tespit etmemizi sağlayacak bilgilerin yer almasıdır.

Çalışmamızın ikinci kısmı olan *inceleme* bölümü *Hüsn ü Dil*'in iç ve dış yapısına dair bilgileri kapsamaktadır. Bu bölümde ilk olarak eser hakkında tanıtıcı bilgiler verilmiş ve devamında hikâyenin muhtevasına yönelik hususlar aktarılmıştır. Bunun devamında ise eserin şekil özellikleri, üslubu ve edebî yönü üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ayrıca elde edilen veriler ve bulgular neticesinde *Sıdkî* ve eseri hakkında varılan kanılar *sonuç* başlığı altında aktarılmış, öte yandan çalışmamıza kaynak olan eserler tanıtılmıştır.

Çalışmamızın son bölümü tenkitli metinden müteşekkildir. Bu bölümde hâlihazırdaki nüshalardan yararlanılarak yeni bir metin hazırlanmıştır. Söz konusu tenkitli metin iki nüsha arasındaki farklılıkların dipnotlarda belirtilmesi esasına dayanmaktadır.

Gayretle yürümeye çalıştığım bu yolda daima en doğruya ulaşmayı arzulamakla beraber arkamda yanlış izler bırakmak kaygısını da yoğun bir biçimde yaşadığımı inkâr edemem. Yanlışlarımı en aza indirmemde ve eksiklerimi tamamlamamda en büyük yardımcım ve rehberim, hocam Prof. Dr. Hakan TAŞ olmuştur. Çalışmamın hazırlığını yaptığım ilk dönemlerde kendisi Türkiye'de olmamasına rağmen benimle iletişime geçip yol gösteren; ülkemize döndüğünde ise kendisinin bilgi ve birikiminden fazlasıyla istifade ettiğim hocama sonsuz şükranlarımı sunmaktan kıvanç duyduğumu belirtmek isterim.

Zorlu ve zorlu olduğu kadar keyifli geçen yüksek lisans serüvenimde bana aktarmış oldukları her değerli bilgi ve yaşatmış oldukları her güzel gün için kıymetli hocalarım Prof. Dr. Sebahat DENİZ'e, Prof. Dr. Ömer ZÜLFE'ye, Prof. Dr. Üzeyir ASLAN'a ve Doç. Dr. Ümran AY'a minnet duymak boynumun borcu olsa gerek. Öte yandan yaşamım boyunca doğrudan veya dolaylı olarak yardımını gördüğüm diğer bütün hocalarıma da teşekkür etmem gerektiği bilincini taşımaktayım.

Hüsn ü Dil'in nüshalarına ulaşmamda iki değerli insanın yardımlarını gördüğümü ve isimlerini zikretmem gerektiğini ifade etmek isterim. Göndermiş olduğu kütüphane kataloğu vesilesiyle eserin yurt içinde bulunan nüshasından haberdar olmama vesile olan, değerli sınıf arkadaşım Melike Kübra ALAGÖZ'e ve kıymetli zamanını ayırıp eserin yurt dışında bulunan nüshasından istifade etmemde büyük iyiliği bulunan hocam Zeynep AĞDAŞ'a sonsuz şükranlarımı sunarım.

Sahilsiz ilim denizinden istifade edebildiğim ölçüde biriktirdiklerim ancak bu kadarını vücuda getirebilmeme yetti. En güzelini ve kusursuzunu kaleme almanın imkânsızlığı içimde bir ukde olmakla birlikte en güzeline ve kusursuzuna yaklaşmak için gösterdiğim çaba bir nebze mutlu olmam için yeterli. Hatalarımın, yanlışlarımın mazur karşılanmasını umarken son minnet ve şükran hislerim havasını solumaktan huzur duyduğum kütüphanelere ve sayfalarına dokunmaktan tarifsiz haz aldığım kitaplara.

ÖZET

Elimizdeki çalışma, yaşadığı dönemi ve hayatına dair izleri tespit edemediğimizden dolayı hakkında kesin hüküm veremediğimiz *Sıdkî* mahlaslı bir divan şairinin kaleme aldığı *Hüsn ü Dil* mesnevisinin muhteva ve şekil özellikleri bakımından incelenmesi ve eldeki mevcut nüshalardan istifade edilmek suretiyle tenkitli metnini ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Esasında Fettâhî-i Nişâbûrî [ö. 853/1449]'nin *Şebistân-ı Nikât ve Gülistân-ı Lûgat* veya pek çok kaynakta yer alan ismiyle *Destûr-ı Uşşâk* olarak tanınan eserinin, müellif tarafından hazırlanmış mensur bir özeti olan *Hüsn ü Dil* Anadolu'da yaşayan şairler tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Bu bakımdan eserin manzum veya mensur olarak kaleme alınmış örneklerine Türk Edebiyatı'nda rastlamamız mümkündür.

Çalışmamızın başında Fettâhî-i Nişâbûrî'nin hayatı, edebî yönü ve *Hüsn ü Dil*'i ortaya koymasına vesile olan Fars Edebiyatı'nın önemli isimleri hakkında malumat verilmiştir. Türk Edebiyatı'nda *Hüsn ü Dil*'e karşı gösterilen teveccüh ve bu teveccühün edebiyatımıza yansması, üzerinde durmaya çalıştığımız önemli başka bir husustur. Öte yandan Divan Edebiyatı'nda *Sıdkî* mahlaslı şairler hakkında kaynakların aktardığı ölçüde bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Hazırlamış olduğumuz çalışmanın devamında ise *Hüsn ü Dil*'in muhtevası ve edebî yönü üzerinde durulmuştur. Bu anlamda eserin ayırıcı ve öne çıkan bir özelliği bulunmadığını, pek çok temsîlî aşk mesnevisi gibi sade bir dille yazıldığını ve edebî sanatlarla yoğun bir şekilde örülü olmadığını söylemek mümkündür.

Hüsn ü Dil'in tespit edebildiğimiz iki yazma nüshası vardır. Bu yazmalardan biri İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar İbnülemin Mahmud Kemal İnal Kitaplığı 10126 numarada bulunmaktadır. Bir diğer nüsha ise İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları OR. 7208 numarada kayıtlı olan yazmanın 2b-24a varakları arasında yer almaktadır.

ABSTRACT

This work was prepared to examine the content and form characteristics of the *Hüsn ü Dil* masnavi, the *Sıdkî* mahlla divan poet, whom we couldn't give a definite ruling because we couldn't determine the period and the traces of his life, and to present the criticized text by taking advantage of the existing copies. In fact Fettâhî-i Nişâbûrî [d. 853/1449] of *Şabistân-ı Nikât* and *Gülistân-ı Lûgat*, or his work known as *Destûr-i Uşşâk* with his name in many sources has been welcomed with interest by the poets living in *Hüsn ü Dil* Anatolia which is a public summary prepared by the author. In this respect, it is possible to encounter the samples of the work, which have been taken as a verse or a court, in Turkish literature.

At the beginning of our work, we've been informed about the important names of Persian literature which has been instrumental in bringing forth the life, literary direction and *Hüsn ü Dil* of Fettâhî-i Nişâbûrî. The kind regora *Hüsn ü Dil* in Turkish literature and the reflection of this kind regora in our literature is another important matter we try to emphasize. On the other hand, in the Divan literature, it has been tried to give the information about the *Sıdkî* mahllas poets which the sources transmit. In the continuation of the work we have prepared, the content and literary direction of *Hüsn ü Dil* was emphasized. In this sense, it is possible to say that there is no distinctive and prominent feature of the work and that it is written in a plain language like many allegorical love mathnews and is not intensely organized with literary arts.

There are two manuscripts that *Hüsnü Dil* can identify. One of these manuscripts is located at Istanbul University Central Library Ibnulmine Mahmud Kemal İnal Library 10126. Another copy is located on the 2b-24a leaf of the writer registered at 7208 in the Department of Eastern Writings of the National Library of the United Kingdom.

KISALTMALAR

<i>a.g.e.</i>	adı geçen eser
<i>a.g.m.</i>	adı geçen makale
<i>a.g.t.</i>	adı geçen tez
<i>AÜDTCF</i>	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
B	İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları OR: 7208
bk.	bakınız
C.	Cilt
<i>DİA</i>	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.	Hicri
H.z.	Hazreti
İÜ	İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar İbnülemin Mahmud Kemal İnal Kitaplığı: 10126
Kit.	Kitaplığı
Ktp.	Kütüphanesi
M.	Miladi
ö.	Ölümü
ör.	Örnek
s.	sayfa
S.	Sayı
TY.	Türkçe Yazmalar
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri

GİRİŞ

HÜSN Ü DİL HİKÂYESİ

1. FETTÂHÎ-İ NİŞÂBÛRÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Nişâbûr'da doğan Fettâhî [ö. 853/1449]'nin hayatına dair bilgiler yeterli değildir. Belli başlı birkaç tezkire dışında Fettâhî-i Nişâbûrî'nin yaşamına yönelik bilgi veren kaynak sayısı sınırlıdır. Kimi kaynakların aktardıklarına göre müellifin mahlası Farsça'da *küçük elma* anlamına gelen *sîbek* kelimesinin Arapça karşılığı olan *tuffâh* kelimesindeki harflerin yer değiştirmesiyle oluşmuştur. Asıl adı *Muhammed bin Yahyâ Sîbek*¹ olan Fettâhî-i Nişâbûrî'nin, engin bilgisi ve güzel yazısıyla tanınması göz önüne alınarak iyi bir eğitim gördüğü düşünülmektedir. 852/1448 veya 853/1449 senesinde vefat ettiği rivayet edilen² Fettâhî-i Nişâbûrî ile ilgili olarak Ali Şîr Nevâyî [ö. 906/1501], tezkiresinde önemli bilgiler vermektedir:

“Hörâsân mülkining rengin fâzılı irdi. Köp ‘ulûm ve fûnûnda mâhir irdi. Şanâyî‘ ve ‘arûz fennide barça il anı müsellemler tutar irdiler. Anıñ tab‘ı diğkâatını her kişi biley dise, Şebistân-i hayâl digen kitâbını körsün. Evvel Tuffâhî tağalluş kılur irdi, sonğra Fettâhî kıldı, ammâ Humârî ve Esrârî hem tağalluş kılıpdur [...] Bu faķır ‘arûz fennide vâsıta bile Mevlânâ’nıñ şâgirdimin. İnşâ’a’llâh öz yiride kilgey. Mevlânâ dervîş-veş ve kâni‘ kişi irdi. Güşe‘î ihtiyâr kılğan cihetdin leţâyif-i tab‘ı azrak şöhet tuttı. Sene işnâ ve hamsîn ve şemâne mi‘ede ‘âlemdin ötti.”³

Önemli tezkire müelliflerinden Devletşah [ö. 900/1494-5] ise Fettâhî-i Nişâbûrî ile ilgili olarak şu bilgileri aktarmaktadır:

“Faziletli ve birçok ilimlere vakıf bir zat idi. Merhum Hakan Şahrûh zamanında fazilet ve istidadiyle, hususiyle şiir ve yazıda şöhet almıştı. Birkaç deh-nâme nazm ve Kitab-ı Esrarî ve Humarî’yi telif etmiştir. Fakat bu eser şimdi pek az bulunur. Büyüklerin, üstadların sözlerini bu eserde tazmin etmiştir [...] Mevlânâ Yahya şiirde çok mübalagaya kaçır. Kanaatlar ve dünya erbabının kapısından uzak bulunduğı için sözleri o kadar şöhet almamıştır. Yoksa hatırı sayılır söz sahiplerindendir. Matla‘ları şâirler arasında makbuldür; divanı da meşhurdur [...] Bu Mevlânâ Yahya (Tanrı kabrini nur etsin) sekizyüzellikide vefat etmiştir.”⁴

¹ *Yenipazarlı Vâlî Hüsn ü Dil (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Hazırlayan: M. Fatih Köksal, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003, s. 9.

² Tahsin Yazıcı, “Fettâhî”, *DİA*, C: XII, İstanbul (1995), s. 485.

³ ALÎ ŞÎR NEVÂÎ, *Mecâlisü’n-Nefâis-I (Giriş ve Metin)*, Hazırlayan: Kemal Eraslan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2001, s. 14-15.

⁴ *Devletşah Tezkiresi (Tezkire-i Devletşah)*, III, Çeviren: Necati Lugal, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s. 486-487.

Eserlerine, yaşadığı dönemin edebî anlayışını yansıtan Fettâhî-i Nişâbûrî'nin, mesnevileri başta olmak üzere söz sanatlarına sıkça başvurduğu, öte yandan bazı imla ve gramer hatalarına düştüğü görülmektedir. Bunun yanında *Dîvân*ının ve *Hüsn ü Dil* adlı mesnevisinin daha anlaşılır bir dile sahip olduğunu söylemek mümkündür.⁵

İfadesini güçlü kılacağı düşüncesiyle Fettâhî-i Nişâbûrî kendince yeni anlamlar ve mazmunlar bulmaya çalışmıştır. Ayrıca kendisine özgü bir dil kullanmasından ötürü mesnevilerini ve diğer şiirlerini ilk anda anlamak ve kavramak pek kolay değildir.⁶

Hüsn ü Dil'in Türkçe'ye tercümesini gerçekleştiren Güler Alioğlu Fettâhî-i Nişâbûrî ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

“[...] Fattâhî'yi tamamiyle, bol sanatlı tekellüflü ve şiir estetiğinden uzak bir şair olarak değerlendirmek ve İranlı münekkitlerin yaptığı gibi eserlerine değer vermemek doğru değildir. Her şairi önce kendi devri içinde mütalâa etmek gerektiği düşünülürse onun bu durumunun devrindeki şairlik sanatının icabı olduğu, yoksa şairlik gücünün azlığından olmadığı söylenebilir. Bu özellikleriyle şair İran Edebiyatının meşhur şairleri arasında saymasak bile, Timurlular Devrinin önde gelen şairleri arasında zikretmek herhalde yalnız bir değerlendirme olmaz.”⁷

Hüsn ü Dil müellifi Fettâhî-i Nişâbûrî'nin, eserini ortaya koymadan önce bazı müelliflerin eserlerini okumuş olması ve bu eserlerden etkilenmiş olması muhtemeldir. Nitekim *Hüsn ü Dil*'in konu olarak tam anlamıyla özgün olduğunu söylemek zordur. Şiirlerinde ve mesnevilerinde Nizâmî [ö. 611/1214], Emir Hüsrev [ö. 725/1325], Ferîdüddin-i Attâr [ö. 618/1221], Enverî [ö. 585/1189] gibi şairlerin etkisi hissedilen Fettâhî-i Nişâbûrî'nin asıl etkilendiği kişinin ise Hâfız [ö. 792/1340] olduğu belirtilmektedir.⁸

Fettâhî-i Nişâbûrî'nin pek çok temsilî eser kaleme aldığı mutlaklıdır. Nitekim müellifin bazı eserleri günümüze ulaşmamakla birlikte bazı eserleri de birbiriyle karıştırılmıştır. Bundan ötürü eserlerinin tam ve kesin bir listesini vermek mümkün değildir. Tahsin Yazıcı ise Fettâhî-i Nişâbûrî'nin eserlerini şu şekilde sıralamaktadır:

⁵ Güler Alioğlu, *Fattâhî Nişâbûrî ve Hüsn ü Dil*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1988, s. 21.

⁶ Güler Alioğlu, *a.g.t.*, s. 24.

⁷ Güler Alioğlu, *a.g.t.*, s. 26.

⁸ Güler Alioğlu, *a.g.t.*, s. 27.

*Hüsn ü Dil*⁹, *Şebistân-ı Nikât ve Gülistân-ı Lûgat*, *Şebistân-ı Hayâl*, *Dîvân*, *Risâle fî 'ilmi'l-bedî'*, *Risâle fî 'ilmi'l-'arûz*, *Esrârî ve Humârî*, *Ta'birnâme*.¹⁰

Hüsn ü Dil Fettâhî-i Nişâbü'rî'nin şöhretini kazandığı eseri olarak gösterilmektedir. Eserin manzum ve mensur olmak üzere iki şekli bulunmaktadır. Eserin konusunu Yunan ülkesi hükümdarı Akl'ın oğlu Dil ile Aşk isimli Doğu hükümdarının Hüsn adlı kızı arasında yaşanan aşkın ve sevginin, vücudun organlarının kişileştirilmesi yoluyla anlatılması oluşturmaktadır. Eserde özellikle Hüsn ile Dil'in birbirlerine yazdıkları manzum mektuplar edebî anlamda dikkat çekmektedir. Eserin neredeyse her beytinde bir edebî sanat söz konusudur.¹¹

Hüsn ü Dil üzerine pek çok çeviri ve nazire yapılmıştır. Bunlar arasında Farsça yazılmış dört önemli nazire örneği vardır. *Hâce Muhammed Bî-dil* ve *Dâvûd Elçi (İlçi)* adlı müelliflerin Farsça nazirelerinin yanında, *İbn Muhammed Şâfi-i Râzî* adına British Museum'da kayıtlı bir *Hüsn ü Dil*'in varlığından söz edilmektedir. Ayrıca İran Edebiyatı'nda *Salmân Türbetî* adlı bir şairin de Fettâhî-i Nişâbü'rî'yi takip ederek nazire yazdığı bilinmektedir.¹² Urduca yazılan nazire örneklerine gelince *Vechî*, *Zevkî*, *Mücrimî* ve on sekizinci yüzyıl edibi *Seyyid Muhammed Velîyullah Kâdirî* isimleri ön plana çıkmaktadır. *Vechî* ve *Zevkî*'nin eserleri dışında diğer iki ismin eserlerine henüz ulaşamamıştır.¹³

Vechî Hüsn ü Dil'i 1635-1636 yıllarında Urduca'ya aktarmıştır. Eser bir nazire örneği olarak gösterilse de kimi kaynaklarda tam olmayan bir tercüme kabul edilmektedir. Eser Hindistan'ın *Golkonda* şehrinde *Sab Ras (Seb Res)* ismiyle Urduca'ya aktarılmıştır. *Sultan Abdullah Kutb Şah* döneminde yazıldığı belirtilen eserin en önemli özelliği olarak uzun ve devam eden bir öyküye sahip olması gösterilir. *Vechî*'nin *Hüsn ü Dil*'i ayrıca Urduca'daki ilk mensur ve alegorik eserlerden sayılmaktadır. Bu eser Pakistan'da da basılmıştır. Bir diğer isim *Zevkî* ise *Vechî*'ye ait olan bu eseri kopya etmekten ileri gidememiştir.¹⁴

Çek şarkiyatçı Rudolph Dvorak [ö. 1338/1920] *Hüsn ü Dil*'i 1889 yılında Almanca'ya tercüme etmiştir. Viyana'da basılan eserin önemli yönü mütercimnin,

⁹ *Hüsn ü Dil*'in Türkçe'ye çevirisi ve tasavvufî değerlendirmesi için bk.: Güler Alioğlu, *a.g.t.*

¹⁰ Tahsin Yazıcı, "a.g.m.", s. 485-486.

¹¹ Tahsin Yazıcı, "a.g.m.", s. 485.

¹² Berat Açıl, *Onaltıncı Yüzyıla Ait Alegorik Bir Eser: Muhyî'nin Hüsn ü Dil'i*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2010, s. 40-41.

¹³ Berat Açıl, *a.g.t.*, s. 44.

¹⁴ Berat Açıl, *a.g.t.*, s. 44-46.

inceleme kısmında *Hüsn ü Dil*'in alegorik yönünü ortaya çıkarmasıdır.¹⁵ *Arthur Brown* ise 1801 yılında *Hüsn ü Dil*'i İngilizce'ye çevirmiştir. İngilizce çevirilerden bir başkası da *William Price*'nin yaptığı tercümedir. *William Price* *Hüsn ü Dil*'i 1828'de yazmış olmasına rağmen eserin çevirisinin daha önce yapıldığı bilinmektedir.¹⁶

¹⁵ Berat Açıl, *a.g.t.*, s. 41.

¹⁶ Berat Açıl, *a.g.t.*, s. 41-42.

2. HÜSN Ü DİL HİKÂYESİNİN TÜRK EDEBİYATI'NDAKİ YERİ

Daha önce de belirtildiği gibi *Hüsn ü Dil*'e bazı dillerde nazire ve tercüme yapılmıştır. Aynı şekilde Fettâhî-i Nişâbûrî'nin eseri Türk Edebiyatı'nda da yeterince karşılık bulmuştur. Gerek tercüme gerek telif yoluyla kimi şairlerin *Hüsn ü Dil*'i Türkçe'ye kazandırdıkları bilinmektedir. Buradan anlaşılıyor ki *Hüsn ü Dil* muhtevası itibarıyla Anadolu sahasında fazlaca okunmuş ve beğeni kazanmıştır. Anadolu'da yaşayan şairler ise diğer pek çok temsili eserde olduğu gibi *Hüsn ü Dil*'in en iyi örneğini ortaya koymak için çaba göstermişlerdir. Bu bağlamda, Anadolu sahasında *Hüsn ü Dil* yazan isimler ve eserleri hakkında şu bilgileri vermek mümkündür:

2. 1. Lâmi'î [ö. 938/1532]'nin *Hüsn ü Dil*'i

Lâmi'î'nin kaleme almış olduğu eser Türk Edebiyatı'nda yazılmış ilk *Hüsn ü Dil* olarak kabul edilmektedir. Eserin yazılış tarihi 918/1512'dir.¹⁷ Sehî Bey [ö. 955/1548] Lâmi'î'nin, *Şebistân-ı Hayâl* adlı eserin sahibi Fettâhî-i Nişâbûrî'den *Hüsn ü Dil* adlı kitabı Türkçe'ye çevirdiğini bildirip ayrıca bu kitabın birçok fazileti ve bilgiyi kapsadığını sözlerine eklemektedir.¹⁸ Latîfî [ö. 990/1582] tezkiresinde yer alan bilgilere göre ise Lâmi'î'nin *Hüsn ü Dil*'i “*inde'l-fuzelâ vel-büleğâ maḳbûl ü mu'teber ve memdûḥ-ı erbâb-ı fazl u hünerdür.*”¹⁹ Bir diğer tezkire müellifi Beyânî [ö. 1006/1597] Lâmi'î'nin nesirle yazılmış eserlerini sayarken *Hüsn ü Dil*'in de ismini vermektedir.²⁰ Aynı şekilde Kınalı-zâde Hasan Çelebi [ö. 1012/1604] Molla Câmî [ö. 898/1492]'den çokça tercüme yapmış olan Lâmi'î'nin eserleri arasında *Hüsn ü Dil*'in de ismini zikretmektedir.²¹

Lâmi'î'nin *Hüsn ü Dil*'i mensur yazılmış olmakla birlikte eserde yer yer manzum parçalara rastlamak mümkündür. Eserine tevhitte başlayan Lâmi'î daha sonra şeyhine intisabından bahsedip *Hüsn ü Dil*'i yazma gerekçesini açıklar. Dünya işlerinden ayrıldığını özellikle de şiir yazmayı bıraktığını ifade eden Lâmi'î bir arkadaşının kendisine Farsça *Hüsn ü Dil*'i getirip Türkçe'ye çevirmesi için istekte bulunduğunu belirtir. İlk başta böyle bir şey yapmak için isteği ve zamanı olmadığını söyleyen Lâmi'î

¹⁷ M. Fatih Köksal *a.g.e.*, s. 12-13.

¹⁸ SEHÎ BEY, *Tezkire (Heşt-Behişt)*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980, s. 104.

¹⁹ LATİFÎ, *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, Hazırlayan: Rıdvan Canım, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2000, s. 475.

²⁰ BEYÂNÎ MUSTAFA BİN CARULLAH, *Tezkiretü's-Şuarâ*, Eleştirmeli Baskıya Hazırlayan: İbrahim Kutluk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 237.

²¹ KINALI-ZÂDE HASAN ÇELEBİ, *Tezkiretü's-Şuarâ*, II, Eleştirmeli Baskıya Hazırlayan: İbrahim Kutluk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 831.

zor da olsa elinden gelen mahareti gösterip eseri Türkçe'ye kazandıracağını söyler. Lâmi'î eserini yazma gerekçesini bu şekilde açıklamaktadır.²²

Lâmi'î'nin *Hüsn ü Dil*'i üzerine çalışma yapan isimlerin başında Çek araştırmacı Rudolph Dvorak²³ gelmektedir. Bunun dışında *Hüsn ü Dil* üzerine iki tez çalışması yapılmıştır.²⁴

2. 2. Âhî [ö. 923/1517]'nin *Hüsn ü Dil*'i

Âhî'nin eserleri hakkında bilgi veren Sehî Bey onun diğer eserlerinin dışında *Hüsn ü Dil* adlı bir eseri olduğunu; bu eserin gayet güzel ve benzersiz yazıldığını belirtmektedir.²⁵ Bir diğer tezkire müellifi Latîfî de Âhî'nin eserini şu sözlerle övmektedir:

“[...] Âhîr kitâb-ı merkûmuñ itmâmına fırsat el vermeyüp mevâni'-i kuyûddan tekmi'le mecâl bulmayıcak külliyeñ zâyi' olmasun diyü ekşer-i ebyâtın maḥall ü münâsebetle Fettâhîden terceme itdükleri Kitâb-ı Hüsn ü Dile ilḥâk itmişlerdür. Ḥaḳḳâ budur Kitâb-ı Hüsn ü Dili daḥî üslûb-ı inşâda ṭarz-ı ḥâs ve maḳbûl-i efâzıl u ḥavâşdur. Ṭarîḳ-ı inşâda ṭarz-ı münşiyân-ı ḳudemâya gitmişdür. Ve 'ibârât u isti'ârâtta elfâz-ı şaḳîle ve saḳîme ve terâkib-i mu'aḳḳad u 'aḳîme ihtiyâr itmemişdür. Ve taḥrîr ü ta'bîri rûşen ü selîs ve elfâz u edâsı lezîz ü nefîsdür ve inşâda elfâz u selâset ve şî'r ü meşnevîde leṭâfet ü zerâfet andan artuḳ müyesser ü muṭasavver degüldür. Ve bi'l-cümle şî'r ü inşâsı ve nazm-ı dil-güşâsı ser-cümle bî-me'âyib ü bî-mesâlib ve birbirine ḡâlibdür. Ammâ 'ömr-i-bî-vefâ vefâ ve iktifâ itmedüḡi bâ'ışden ikisinden birisi itmâm u ihtitâm ve nihâyet ü encâm bulmamışdur. Müsâ'ade-i zamân u devrân el virmedi [...]”²⁶

Beyânî ise “*Hüsn ü Dili ḥod nâdire-i devrân ü ḥâric-i ḥayṭa-yı dâ'ire-i imkândur*”²⁷ şeklinde eserden söz eder ve *Hüsn ü Dil*'den örnek beyitler verir. Eser üzerine bir tez hazırlayan Mümine Çakır Âhî'nin *Hüsn ü Dil*'i hazırlamaya ömrü yetmediğini ve eserin Âhî'nin kayınbiraderi Hâverî [ö. 973/1565] tarafından

²² Abit Şenel, *Lâmi'î Çelebi Hüsn ü Dil (İnceleme-Metin)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1998, s. 29-36.

²³ Rudolph Dvorak, *Hüsn ü Dil Persischa Allegorie von Fettâhî aus Nisapurhrsg. Übers und erklart und Mit Lamii's Türkischer Bearbeitung Vergliechen*, Denkschriften der Akademie, Wien 1889.

²⁴ Abit Şenel, a.g.t.; Ülkü Ayan, *Lâmi'î Çelebi'nin Hüsn ü Dil'i (İnceleme-Metin)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987.

²⁵ SEHÎ BEY, a.g.e., s. 188-189.

²⁶ LATİFÎ, a.g.e., s. 184-185.

²⁷ BEYÂNÎ MUSTAFA BİN CARULLAH, a. g. e., s. 40.

tamamlandığını bildirmektedir. Ayrıca eser devrinin özelliklerini yansıtmamasının yanında *Leylâ vü Mecnûn*, *Hüsn ü Aşk* gibi eserler içerisinde zirveye ulaşmış düzeydedir.²⁸

Âhî'nin *Hüsn ü Dil*'i tevhitte başlamakta ve diğer *Hüsn ü Dillerde* olduğu gibi müellif eseri yazma gerekçesini ortaya koymaktadır. *Sebeb-i Te'lîf-i Kitâb* bölümünde Âhî şunları söylemektedir:

“Sebeb-i tesvîd-i nâme-i firâk u münşâ'-i inşâ'-i ruķ'a-i iştiyâk oldur bu nâme-i firkatûn varak-ı nigârı ve hengâme-i hasretûn kışşa-güzârı ve defter-i miḥnet gibi perîşân evrâk ve dîvân-ı muḥabbet gibi pür-derd ü iştiyâk

Belâlu dillerûn dūd-ı siyâhı
Firâk odına yanmış ya'ni Âhî

Ol zaman ki ḥalvet-güzîn-i kûh-ı 'uzlet ve vîrâne-nişîn-i deşt-i ğurbet olup târ-ı 'ankebût-ı nisyândan ğâr-ı hicrâne perde-dâr ve bir hümâ-ṭal'at hevâsıyla (Şânî işneyn ez hümâ fi'l-ġâr) idüm.

Cihândan yüz çevirip nâme gibi
Dilim kesmişdim andan ḥâme gibi

Bütün dünyâda bir yârim yoğ idi
Eğerçi anda ağyarım çoğ idi

Kızıl kanıyla göz yaşın ezerdim
Kara yazulu dîvânım yazardım

Cihân ḥüsrevlerine şehd ü şeker-rîz olup kâh Hikayet-i Şîrîn ü Pervîz ve kâh Rivâyet-i Gülgün u Şebdîz kâh tîşe-i ḥâme ile kûh-kenlige âgâz ve kâh bî-sütûn-ı gamda nâle vü Ferhâda dem-sâz ve hem-âvâz

Dil-i Ferhâd gibi dūd-ı âhı
Melâmet kûhunuñ ebr-i siyâhı

Farķında çetr-i şâhî ve ḥayme-i şâhin-şâhî olup âmed-i medîd u müddet-i ba'îd ol maṭlûb-ı zamânuñ ḥuşûlinde ve bu mergûb-ı cihânuñ vuşûlinde âķ kâğıd üzre nâme-i siyâhı taḥrîr ve şaḥîfe-i seyyi'âtıma cerîde-i günâhımı testîr idüp âḥîr sâķ-ı mesâķ-ı kelâm ḥalḥâl-ı ihtitâm-ı encâm ve giribân-ı ibtidâdan dâmân-ı intihâda temâm olmadan ve maṭla'-ı dîvân-zâr şeh-beyt-i niyâzdan maķṭa' vü maḥlaş bulmadan ḥayyaṭ-ı dest-i kudret-i sündüs-i ḥaḍrâdan bir serv-i semen-sânuñ ḥil'at-ı vâlâsın ve meşşâṭa-i ḥikmet-i istebraķ-ı ḥamrâdan bir gül-i ra'nânuñ aṭlas-ı zîbâsın her sidre kâmetûn ṭırâz-ı 'alem-ârâsına hem-ser u her kâmet-i kıyâmetûn endâze-i bâlâsına beraber sûzen-ķalemle ârâste olmağla ve rişte-i raķamda pîrâste

²⁸ Mümine Çakır, “Âhî'nin *Hüsn ü Dil*”i, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998, s. 54-55.

kılmağla dehân-ı yârdan bir hâtif-i ğaybî zebân-ı dildârdan bir keşf-i lâ-raybi ser-cândan âvâz ve rumûz-ı nihândan kişt-zâr olduğda [...]”²⁹

Yer yer manzum parçaların yer aldığı Âhî’nin *Hüsn ü Dil*’inin Arapça ve Farsça kelimelerin yoğunluğu altında süslü ve ağır bir dile sahip olduğu gözlenmektedir.

2. 3. Muhyî [ö. 1013/1604-5]’nin *Hüsn ü Dil*’i

Türk Edebiyatı’ndaki *Hüsn ü Dil* örneklerinden bir diğeri Muhyî’ye aittir. Eser 986/1578 senesinde mensur olarak kaleme alınmıştır. Eserinin başında kendisinden önce *Hüsn ü Dil* yazan diğer şairleri sıralayan Muhyî kendi eserinin birçok hakikati ve inceliği barındırdığını söyler. Tespit edilen tek nüshaya göre Muhyî’nin eseri 18 varaktır. Bu yönüyle Muhyî’nin *Hüsn ü Dil*’i Lâmi‘î, Âhî ve Yenipazarlı Vâlî’nin eserlerinden hacim olarak daha kısadır. Eser üzerine Berat Açıl tarafından kapsamlı ve ayrıntılı bir çalışma yapılmıştır. Hazırlamış olduğu tezde Berat Açıl *Hüsn ü Dil*’i Anadolu’da yazılmış diğer *Hüsn ü Dil*’lerle mukayese edip pek çok açıdan değerlendirmiştir.³⁰

2. 4. Yenipazarlı Vâlî [ö. 1007/1598-9]’nin *Hüsn ü Dil*’i

Yenipazarlı Vâlî’nin *Hüsn ü Dil*’inin tenkitli metnini yayımlayan M. Fatih Köksal’a göre Vâlî, Anadolu sahasında manzum *Hüsn ü Dil* yazan ilk şairdir.³¹ Vâlî eserini ilk olarak H. 995’te yazmıştır. Eserini yenilemek isteyen müellif ekleme ve çıkarmalarla H. 1002’de *Hüsn ü Dil*’i ikinci kez kaleme almıştır. Vâlî eserini III. Murâd [1574-1595]’a sunmuştur.³²

Vâlî’nin *Hüsn ü Dil*’i mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Aruzun *mef‘ûlû mefâ’ilün fe‘ûlün* kalıbıyla yazılmış olan eser toplam 64 konu başlığını kapsamaktadır. Bu başlıkların tamamı Farsça’dır. Nüshalarda farklılık gösterse de *Hüsn ü Dil*’de ortalama 3400 beyit vardır. Kendisinden önce *Hüsn ü Dil* yazan diğer isimleri zikreden Vâlî *Hüsn ü Dil*’in daha önce manzum örneğinin verilmediğini söyleyip bu eseri mesnevi şeklinde yazma gerekçesini açıklamış olur.³³

²⁹ Mümine Çakır, *a.g.t.*, s. 63-65.

³⁰ Detaylı bilgi için bk.: Berat Açıl, *a.g.t.*

³¹ M. Fatih Köksal *a.g.e.*, s. 36.

³² M. Fatih Köksal *a.g.e.*, s. 66-67.

³³ M. Fatih Köksal *a.g.e.*, s. 67.

2. 5. Gedizli Keşfi [ö. 945/1538-9]'nin *Hüsn ü Dil*'i

Asıl adı *Hızır bin Hacı Hüseyin bin Hacı Bâlî-i Gedûzî* olan Keşfi'nin doğum tarihiyle ilgili net bir bilgi söz konusu değildir. Şairin *Hüsn ü Dil* dışında *Te'dibnâme* adlı eseriyle hicivleri ve bir divan oluşturmayacak kadar şiiri olduğu bilinmektedir.³⁴

Keşfi'nin *Hüsn ü Dil* adlı eserinin yazma nüshası, mütercimi belli olmayan bir *Kimyâ-yı Sa'âdet* yazmasının 72b-114b varakları arasında bulunmaktadır. Nüshanın istinsahına dair herhangi bir bilgi söz konusu değildir. Keşfi, zamanını ilim ve devrin önemli şairlerini okumakla geçirdiği sırada Fettâhî-i Nişâbûrî'nin *Hüsn ü Dil* adlı eserini gördüğünü ve bu eseri aynı adla tercüme ettiğini bildirmektedir.³⁵

Hüsn ü Dil'i ilim camiasına tanıtan Sadık Yazar neşrettiği metinde geçen bir beyti referans göstererek eserin, benzerleri arasında Türkçe'de ilk örnek olduğunu ve dolayısıyla Anadolu'da yazılan ilk *Hüsn ü Dil*'in Lâmi'î'nin 1512'de kaleme aldığı eser olmayabileceğini ileri sürmektedir. Yazar'ı bu fikre sevk eden söz konusu beyit şudur:

*Didi Türki' ola idi bu gülzâr
Ki keşf ideydi Rûmîler de esrâr*³⁶

Fakat bu beyitten yola çıkarak Keşfi'nin eserinin Anadolu sahasında yazılan ilk *Hüsn ü Dil* olduğunu söylemek yanıltıcı olabilir. Böyle bakıldığı zaman Sıdkî'nin eserinde yer alan beyitler Keşfi'nin beytine nazaran daha aydınlatıcıdır fakat buna rağmen Sıdkî'nin *Hüsn ü Dil*'inin Türkçe yazılan ilk *Hüsn ü Dil* olduğunu söylemekten imtina etmek gerekmektedir. Sıdkî'nin eserinde geçen söz konusu beyitler ise şunlardır:

*Gerçi kim Fârsîde bir üstâd
Eylemişdür bu kışşayı bünyâd* (25)
*Lîk Türkîde yok bu efsâne
Söyle bu dâstânı Türkâna* (26)

2. 6. Diğer İsimler ve Eserleri

IV. Murâd [1623-1640]'ın nedimlerinden olan ve Nef'î [ö. 1044/1635] ile aynı çağda yaşayan Edirneli Sabrî [ö. 1055/1645] Türk Edebiyatı'nda *Hüsn ü Dil* kaleme alan müelliflerden bir diğeridir. Müellifin manzum *Hüsn ü Dil* sahibi olduğuna dair

³⁴ Sadık Yazar, "XVI. Yüzyıl Şairlerinden Gedizli Keşfi ve Hüsn ü Dil Tercümesi", *Journal of Turkish Studies=Türklik Bilgisi Araştırmaları*, C: 33, S: 2 [Cem Dilçin Armağanı II], Cambridge (2009), s. 245-248.

³⁵ Sadık Yazar, "a.g.m.", s. 251.

³⁶ Sadık Yazar, "a.g.m.", s. 252-253.

bilgiyi Bursalı Mehmed Tâhir Bey [ö. 1344/1925] aktarmaktadır.³⁷ Sabrî hakkında bilgi veren diğer ansiklopedik kaynaklar ise muhtemelen *Osmanlı Müellifleri*'ne dayanarak sadece *Hüsn ü Dil*'in ismini zikretmektedir.

Sicill-i Osmânî müellifi Mehmed Süreyyâ [ö. 1326/1909] *Ehlî* mahlaslı bir şairin *Hüsn ü Dil* kaleme aldığını ifade etmektedir. Fakat *Hüsn ü Dil* ile ilgili isim karışıklığına rastlamak pek mümkün olduğundan bu isme şüpheyile yaklaşılmaktadır.³⁸

Reşîd mahlaslı Şerîf Ahmed Paşa [ö. 1337/1918]'nın eserlerini sıralayan İbnülemin Mahmut Kemal [ö. 1957] şairin basılmayan *Hüsn ü Dil* tercümesinden söz eder.³⁹ Bu eserin adı *Hüsni Dil* olarak kaydedilmiştir. Fakat diğer *Hüsn ü Dil* yazmalarının da birçok yerde *Hüsn-i Dil* olarak kayıtlı olmasından ötürü bu eserle ilgili isim karışıklığı olduğu düşünülmektedir.⁴⁰

³⁷ BURSALI MEHMED TÂHİR BEY, *Osmanlı Müellifleri*, II, Hazırlayanlar: Ali Fikri Yavuz-İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul 1972, s. 378.

³⁸ M. Fatih Köksal *a.g.e.*, s. 22-23.

³⁹ İBNÜLEMİN MAHMUT KEMAL İNAL, *Son Asır Türk Şairleri*, III, Dergah Yayınları, İstanbul 1988, s. 1436-1437.

⁴⁰ M. Fatih Köksal *a.g.e.*, s. 23.

3. TÜRK EDEBİYATI'NDA *SİDKİ* MAHLASLI ŞAİRLER

Divan Edebiyatı geleneği içerisinde yer alan en önemli hususlardan biri de şairlerin şiirlerinde ve eserlerinde kullanmış oldukları mahlaslardır. Pek çok divan şairi şiirlerinde kullanmak üzere kendisine mahlas edinmiştir. Fakat bazı mahlasların birden fazla divan şairi tarafından kullanıldığı gözlenmektedir. Bu sorun aynı zamanda ilmî çalışma yapan araştırmacıların işini zorlaştırmaktadır. Özellikle, yeteri kadar ayrıntılı ve doyurucu malumat vermeyen yazma eserlerin mellişleri hakkında çelişkiye ve hataya düşülmektedir. Yapılan yanlışlar içerisinde belki de en önemlisi aynı mahlası taşıyan şairlerin ortaya koydukları eserlerin birbirlerine atfedilmeleridir. Araştırmacılar tarafından Divan Edebiyatı'nda ortak mahlas kullanımı ile ilgili makale, kitap vb. alışmalar yapılıyor olsa da söz konusu hataların ve yanılığların sonunun gelmeyeceği açıktır. Bu ve benzeri durumlarla karşı karşıya kalan araştırmacıların, inceleme-araştırma yaptıkları konular hakkında kesin hüküm vermekten imtina etmeleri gerekmektedir.

Hüsn  Dil, yaşamı hakkında henüz herhangi bir aydınlatıcı bilgi mevcut olmayan *Sıdkı* mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınmış mesnevidir. Eldeki mevcut nüshalar (İ, B) incelendiğinde şairin mahlasının *Sıdkı* olduğu konusunda herhangi bir tereddüt yaşanmamaktadır. Burada karşılaşılan en önemli engel *Sıdkı* mahlaslı pek çok şairin edebiyat kaynaklarında isim olarak yer alıyor olmasıdır. Böyle bir durumda *Hüsn  Dil* mesnevisinin *Sıdkı* mahlaslı hangi şaire ait olduğu konusunda kesin bir hüküm vermek mümkün değildir. Daha sonraki süreçte elde edilen yeni bulgular vesilesiyle eserin sahibinin tam anlamıyla tespit edilmesi ihtimal dhilindedir.

Başta tezkireler olmak üzere pek çok kaynakta *Sıdkı*, *Sıdkı* ve *Sıtkı* şeklinde mahlas ve isimlerle karşılaşmak mümkündür. Fakat zikredilen bu mahlas ve isimlerden özellikle divan şiiri ve geleneği çerçevesine yakın olanlar üzerinde daha fazla durmak makul gözükmektedir. Bu bağlamda hakkında bilgi verilmesi uygun görülen ve aynı mahlası kullanmış şairler şunlardır:

***Sıdkı* [XVI. Yüzyıl]:** Anadolu sahasının ilk tezkire mellişi kabul edilen Sehı Bey *Sıdkı* mahlaslı bu şair hakkında tezkiresinin altıncı tabakasında bilgi vermektedir. Sehı Bey tezkiresinde altıncı tabakada yer verdiği şairlerle ilgili olarak bazılarının önceden vefat etmiş olduğunu bazılarının ise tezkiresini yazdığı dönemde hayatta bulunduklarını ifade etmektedir. Sözü ettiği şairlerin hizmetinde bulunduğunu ve birçoğunun meclisine

dâhil olduğunu söyleyen Sehî Bey daha sonra sırasıyla bu isimler hakkında malumat aktarmaktadır.⁴¹

Eserini 1538’de yazan Sehî Bey Sıdkî’nin sipahi oğlanları bölümünde saraya hizmette bulunduğunu, hoş yaradılışlı bir kişilik olduğunu belirtir ve şairliğine örnek olması amacıyla aşağıdaki matla beytini verir:

*Dilberün gönline âhum itmedi aslâ eser
Gerçi dirler âh-ı âşık seng-i hârâdan geçer*⁴²

Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Sehî Bey eserini yazdığı sırada Sıdkî hayattaydı. Şairin kişilik özelliklerine dair bilgi sahibi olması Sehî Bey’in Sıdkî’yi yakından tanıdığının delili olarak gösterilebilir. Bir diğer tezkire yazarı Ahdî [ö. 1002/1593]’nin eserinde ise şair *Sıdkî-i diger* ismiyle zikredilmektedir. Sehî Bey’in aktardığı bilgileri yineleyen Ahdî şairin İstanbullu olduğundan ve saraya mensubiyetinden bahsetmektedir. Ahdî’ye göre Sıdkî temiz huylu ve dürüst bir insan olmasının yanında şiir ve nesir vadisinde de çok başarılıdır.⁴³ Kınalı-zâde Hasan Çelebi ise şairin en başta yeniçeriler bölümünde bulunduğunu daha sonra saray çavuşluğuna yükseldiğini, çavuşluktan ayrıldıktan sonra da tımar sahibi olduğunu söylemektedir.⁴⁴

Eflak Malgaca *Hikâye-i Ucûbe vü Mahcûbe* adlı eser üzerine yapmış olduğu çalışmasında bu eserin sahibi olarak Sıdkî’yi göstermektedir. Sıdkî’den bahseden tezkire müelliflerinin aktardıklarını referans alan Eflak Malgaca tespit edilen nüshalarda mevcut bulunan kayıtlardan da yola çıkarak *Hikâye-i Ucûbe vü Mahcûbe*’nin Sıdkî tarafından yazıldığını ileri sürmektedir.⁴⁵

Sıdkî Çelebi [XVI. Yüzyıl]: Taranan kaynaklar içerisinde şair hakkında ilk bilgilere Ahdî tezkiresinde rastlanmaktadır. Bununla birlikte şairin doğum ve ölüm yılıyla ilgili olarak net bir hüküm söz konusu değildir. Ahdî’den önce tezkire yazmış olan Sehî Bey ve Latîfî bu şairden söz etmezler. Nitekim daha çok Osmanlı Devleti’nin doğu bölgelerindeki kendi çağdaşı şairleri anlatan Ahdî’nin verdiği bilgilere göre Sıdkî Şam kadısı Kınalı-zâde Ali Çelebi [ö. 979/1572]’nin oğludur. Tezkiresinin dördüncü ravzasında Ahdî ayrıca Sıdkî için şu sözleri söylemektedir:

⁴¹ Mustafa İsen, *Sehî Bey Tezkiresi (Heşt-Behişt)*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s. 143.

⁴² Mustafa İsen, *a.g.e.*, s. 186.

⁴³ Süleyman Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu ‘arâsı (İnceme-Metin)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2005, s. 387-388.

⁴⁴ KINALI-ZÂDE HASAN ÇELEBİ, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, I, Eleştirmeli Baskıya Hazırlayan: İbrahim Kutluk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 565.

⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bk.: Eflak Malgaca, *Sıdkî’nin “Hikâye-i Ucûbe vü Mahcûbe” Adlı Eseri ve Eserdeki Eğitimle İlgili Unsurların Tespiti*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006.

“Zümre-i ehl-i ‘ilmdendür [...] ‘Ulüm-ı zâhire herkese kesb ise anlara mîrâşdur. Ümmîd-i küllî budur ki ol ‘âlî-neseb rûz u şeb ‘ilm-i evvelîn ile müştêrî-tenvîr ola ve âhîrinle kemâl-i pîr ve eş‘âr-ı şîrîn ü rengîn ile bî-naẓîr ü dil-peẓîr ola [...]”⁴⁶

Bir diğêr tezkire yazarı Âsım [ö. 1086/1675] ise yalnızca şairin aşğıdaki beytini vermekle yetinmiştir:

*Meger kim nükheth-i zülfini uğratmış şabâ bâğa
Dimâğ âşüfte gördüm ‘andelîb-i nâle pirâyı*⁴⁷

Sıdkî [XVI. Yüzyıl]: Mevcut kaynaklar içerisinde şairle ilgili bilgileri yalnızca Âşık Çelebi [ö. 979/1572] aktarmaktadır. Şairin Vardar Yenicesi’nde kadılık vazifesinde bulunduğunu aktaran Âşık Çelebi sözlerine şu şekilde devam etmektedir:

“[...] Egerçi halk içinde sebep-i şöreti ismi degül maḥlaş idi ammâ bir kesden işitmedük ve bir mecmû‘ada görmedük ki diyeler bu ğazel yâ bu beyt aña muhtaş idi. Bunlar cümlesi Monlâ Luṭfî-i merḥûmuñ Monlâ ‘Îzârî Çeng-i Hıṭâyî didügi gibidür [...]”⁴⁸

Görüldüğü gibi Âşık Çelebi’nin aktardıklarından da şairin öldüğü tarihle ilgili bilgi sahibi olmak mümkün değildir. Fakat Âşık Çelebi’nin tezkiresini yazdığı 976/1568 senesinden yola çıkarak Sıdkî’nin XVI. yüzyıl şairi olduğunu söylemek mümkündür.

Sıdkî (Ümîdî) [ö. 979/1571]: Şairle ilgili ilk bilgilere Kınalı-zâde tezkiresinde ulaşılmaktadır. İstanbul’da doğan Sıdkî (Ümîdî) öğrenime *Bostan Efendi*’nin yanında başlayıp ilim anlamında kendisini geliştirmiştir. Daha sonraki zamanlarda Şiir hususunda birçok şaire nazaran çok daha iyi seviyeye ulaşan Sıdkî erken yaşlarda vefat etmiştir.⁴⁹ Beyânî tezkiresinde Sıdkî’nin Bâkî [ö. 1008/1600]’nin taklitçilerinden olduğu ve mülazım iken öldüğünden bahsedilmektedir. Ayrıca çağdaşlarına üstün olan şairin bir de divanı vardır.⁵⁰ Dönemin başka bir tezkire sahibi Gelibolulu Âlî [ö. 1008/1600] ise şair hakkında şu bilgileri aktarmaktadır:

“İstanbulî ve ‘aşrındaki müste‘iddânuñ maḥbûli olmakla naḥl-i ümmîdi ‘ulemâdan Bostân Efendi merḥûmuñ ravza-ı iltifâtında neşv ü nemâ bulmuş idi. Ve şâhsâr-ı ḥâmesinüñ evrâḡ-ı eş‘ârla her berg-i bîdi meyve-i leṭâfet-beyan ve nev-

⁴⁶ Süleyman Solmaz, *a.g.e.*, s. 387.

⁴⁷ Ali Osman Coşkun, *Seyrek-Zâde Mehmed ‘Âsım’ın Hayatı ve Zeyl-i Zübdetü’l Eş‘âr Adlı Eseri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1985, s. 95.

⁴⁸ ÂŞIK ÇELEBİ, *Meşâ‘irü’ş-Şu‘arâ İnceleme-Metin*, III, Hazırlayan: Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2010, s. 1289.

⁴⁹ KINALI-ZÂDE HASAN ÇELEBİ, *a.g.e.*, s. 181-182.

⁵⁰ BEYÂNÎ MUSTAFA BİN CARULLAH, *a.g.e.*, s. 30.

bâve-i ma‘ârif-i hâtır-nişân gibi ‘inde’l-ahâlî maqbûl ü merğûb olmuş idi. Lâkin tek tırmadı ve enâniyyet ile Mevlânâ Bâkîye mu‘âraza semtin tıutup da‘vâsını gâyetle ırgürmedi. Ve her gâzele mu‘âraza ile muqâbil diyerek ve her kaşîde-i pesendîdesine muqâbele ile nazîre söyleyerek kendü edâsın yitürdi. ‘Ale’l-huşûş nahl-i ümmîdi berümendlikle sũdmend olmayup nahlistân-ı hayâli yirine şevk-i şevâ’ib ü me‘âyib bitürdi. Hattâ hurûf-ı teheccî üzre dîvân dimege başladı. Ve tefâhür-künân bu emr-i lâzımü’l-kitmânı ehâli-i tab‘a bildürüp bir nihâl-i bâr-ver yâd olunurken herkes seng-i ta’n ile kendüyi taşladı. Ol vech ile Monlâ Bâkînüñ tâli’i günden güne zirve-i itibâra ‘urûc itmede ve Mevlânâ-yı mezbûruñ baht-ı lâmi’i şemâtet-i a‘dâ gibi zulmet-hâneye vülûc itmede olup mat‘ûnluqla tã‘undan vefât itdi [...]]”⁵¹

XVII. yüzyıl tezkire müellifi Kâf-zâde Fâizî [ö. 1031/1622] de Sıdkî’nin ölüm yılını şu şekilde aktarmaktadır:

“Ümîdî toköz yüz yetmiş toköz’da fevt olmuşdur târih-i Cinânî “kaç’ eyleyüp recâi gitdi Ümîdî eyvâh” bu ebyât dîvânından intihâb olındı [...]]”⁵²

Mehmed Sâdık Sıdkî Efendi [ö. 1038/1628]: Alanyalı manav *Taceddin Efendi*’nin oğlu olarak Alanya’da 980/1572 yılında doğmuş olan şairin aynı zamanda kadılık vazifesinde bulunduğu belirtilmektedir.⁵³

Sıdkî Dede [ö. 1050/1640-41]: Şairle ilgili en önemli bilgileri Esrâr Dede [ö. 1211/1797] aktarmaktadır:

“Eslâf-ı tãriqa-i Mevleviyyeden fakîrũñ ma‘lũmum olan Şıdkî maħlaş iki zât-ı şerîf olup birisi Esîf Dededür ki bâlâda zıkr olınmışlardı. Birisi daħi bunlardur ki bi’n-nisbe mütekkaddiminden âstâne-i kerũbî-âşiyâne-i Hãzet-i Pîr quddise sırruhu’l-kadîrde müddet-i medîde sâkin olup bî-nãm u nişânlık vâdîsinde idiler. Fe-li-zâlike zâd u bũdları ma‘lũm olmayup ancak âdâb-ı fakr u fenâ’-i Mevleviyye ve merâtib-i rüşd ü beka-i ricâl-i evleviyyeye müte‘allık âşâr-ı keşîre ve eş‘âr-ı celîleri meşhûr ve defâtir-i ihvân u hullânda mestûrdur [...] Konyada biñ elli hudũdında fevt olup hadîkatũ’l-ervâh-ı ihvân-ı şafâda medfũndurlar [...]]”⁵⁴

Esrâr Dede’nin aktardığı kadarıyla Sıdkî Konya Mevlevîhanesi’ndeki dervişlerden biridir. Mutasavvıf bir şair olduğu anlaşılan Sıdkî’nin mezarı da Konya’dadır.

⁵¹ *Kũnhũ’l- Ahbâr’ın Tezkire Kısım*, Hazırlayan: Mustafa İsen, Atatürk Kũltür Merkezi Yayını, Ankara 1994, s. 197.

⁵² Bekir Kayabaşı, *Kâf-Zâde Fâ’izî’in Zũbdetũ’l-Eş‘âr’ı*, İnönũ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Malatya 1997, s. 155.

⁵³ MEHMET NÂİL TUMAN, *Tuhfe-i Nâilî Divân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, II, Hazırlayanlar: Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatcı, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001, s. 552.

⁵⁴ ESRAR DEDE, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Mevleviyye İnceleme-Metin*, Hazırlayan: İlhan Genç, Atatürk Kũltür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 305-306.

Sıdkî Mustafa Paşa (Sıdkî-i Nişânî) [ö. 1065/1655]: Kaynaklarda *Tosyalı Sıdkî Paşa* olarak da yer alan şairle ilgili pek çok bilgi bulunmaktadır. Sıdkî Paşa'dan ilk olarak bahseden tezkire müellifi Güftî [ö. 1088/1677]'dir. Güftî Sıdkî Paşa'dan *mazmunlar ülkesinin hükümdarı* şeklinde övgüyle bahseder. Ayrıca onun, şiirlerine yansıttığı derin hayal gücünü vurgular.⁵⁵ Safâî [ö. 1138/1725-6] ise Sıdkî Paşa'yı şu sözlerle anlatmaktadır:

“Nâmı Muştafâ'dır. Tosya nâm kaşabadan zühûr etmiştir. Evâ'il-i hâlinde tahşîl-i ma'rifet-i fenn-i kitâbet etmekle şî'r ü inşâda mâhir ve kalem-rev-i iklîm-i 'irfânda 'adîlî nâdir pür-ma'rifet ve kâbil-i sohbet ü ülfet bir vücûd-ı ma'mûr olup dîvân-ı sulţânî kâtibleri zümresine ilhâk olup refte refte dîvân-ı 'adâletş 'unvân-ı pâdişâhîde tezkirecilik rütbesiyle ser-efrâz olup ba'dehu re'isü'l-küttâb-ı sulţânî ve nüvisende-i ahkâm-ı hâkânî rütbesiyle ikrâm ba'dehu tuğrâ-keş-i dîvânî ve tevki'-nüvis-i sulţânî manşibiyla ihtirâm olunup biñ altmış beş târîhinde vedâ'-ı 'âlem-i fânî etmiştir [...]”⁵⁶

Beliğ [ö. 1142/1729] ise şairin tezkireci ve nişancı olduğundan ve 1065 senesinde öldüğünden söz etmektedir.⁵⁷ Öte yandan *Tuhfe-i Nâ'ilî*'de şairin ölüm tarihiyle ilgili olarak 1065 yılının yanlış olduğu belirtilmektedir:

“[...] Muştafâ Sıdkî veyâ Ahmed Paşa. Re'isü'l-küttâb, nişancı, Tameşvâr vâlîsi. Vefâtı Muharrem 1073, milâdî 1662. Ba'zı me'hazlar vefâtı târîhini yanlış olarak 1065 göstermektedir [...]”⁵⁸

Sicill-i Osmânî'ye göre şairin ismi Mustafa veya Ahmed'tir. Bâbîâlî'de yetişip bazı görevlerde bulunduktan sonra 1030/1621 yılında *Sadrâzam Hüseyin Paşa*'nın tezkirecisi olmuştur. Daha sonra sırasıyla 1038/1628-29 senesinde defter emini ve reisülküttâplık görevlerinde bulunmuştur. Belli zamanlarda aynı görevi tekrar yapmıştır. En son vazifesi olan Tameşvar valiliğini ifa ederken 1073/1662'de vefat etmiştir.⁵⁹

Görüldüğü gibi Sıdkî Paşa'nın Tosya'da doğduğuna dair bilgiler tutarlıdır. Fakat doğum ve ölüm yılıyla ilgili olarak aktarılanlar birbirleriyle çelişmektedir. Bunun yanında kaynaklarda eğitimiyle ilgili yeterince bilgi yoktur. Bir başka konu ise şairin

⁵⁵ Güftî ve Teşrifâtü's-Şu'arâst, Hazırlayan: Kâşif Yılmaz, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2001, s. 159.

⁵⁶ MUŞTAFÂ ŞAFÂÎ EFENDÎ, *Tezkire-i Şafâî (Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idü'l-Eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks*, Hazırlayan: Pervin Çapan, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2005. s. 338-339.

⁵⁷ İSMÂİL BELİĞ, *Nuhbetü'l-Âsâr-ı Li-Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr*, Hazırlayan: Abdülkerim Abdülkadiroğlu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1985, s. 263.

⁵⁸ MEHMET NÂİL TUMAN, a.g.e., s. 552-553.

⁵⁹ MEHMET SÜREYYA, *Sicill-i Osmânî*, V, Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 1506.

bulunduğu resmî vazifelerdir. Yukarıdaki tezkire müelliflerinin anlattıkları göz önünde bulundurulduğunda şairin ömrünün pek çok dönemi devletin önemli makamlarında vazifede bulunmakla geçmiştir.

Sıdkî Paşa'nın tespit edilmiş üç eseri bulunmaktadır.⁶⁰ *Divanından* başka *Berf ü Bahâr*, *Gazavât-ı Sultân Murâd-ı Râbi'* adlı yapıtları vardır. Fakat kaynaklar bu iki eserden bahsetmez. *Berf ü Bahâr* manzum-mensur yazılmış temsilî bir eserdir. Şairin diğer eseri ise IV. Murâd'ın 1635 yılında yaptığı Revan seferini konu almaktadır. Mensur olan bu eserin içerisinde yer yer manzum parçalar bulunmaktadır.

Sıdkî [XVII. Yüzyıl]: Herhangi bir tezkirede hayatına dair bilgiye rastlanmayan şairin Edirneli olduğu belirtilmektedir. Sıdkî'nin Sultan IV. Mehmed [1648-1687] devri şairlerinden ve asıl adının *İbrahim* olduğu belirtilmektedir. Halk arasında *Şeyh Saçlı İbrahim* olarak bilinmektedir. XVII. yüzyılda yaşamış olan şair aynı devir içerisinde vefat etmiştir. Edirne'de Kıyık Caddesi'ndeki türbesine defnedilmiştir. Şairin tasavvufi şiirleri olduğu aktarılmaktadır.⁶¹

Sıdkî (Emetullâh Kadın) [ö. 1115/1703-4]: Sıdkî Hanım hakkında ilk bilgi veren Safâyî'dir. Safâyî'nin anlattıklarına göre *Sıdkî* mahlaslı bu şair, şairler içerisinde *Emetullâh Kadın* olarak tanınmaktadır. İstanbul'da kadılık vazifesi yapan *Kâmetî-zâde Mehmed Efendi* adlı bir adamın kızıdır. Mürettep bir divana sahip olan şair dönemin önemli isimlerinden olan Himmet Efendi [ö. 1095/1684] vesilesiyle Bayramiyye tarikatına girmiştir. 1115 yılında vefat eden⁶² şair hakkında dönemin diğer bir tezkire müellifi Sâlim Efendi [ö. 1156/1743] Safâyî'nin verdiği bilgilerin benzerlerini aktarmaktadır.⁶³ Başka bir tezkire yazarı Mehmed Sirâceddin [ö. 1325/1907] ise Sıdkî Hanım hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır:

“İsmi Emetullâh'dır. Sultân Mehmed Hân-ı Râbi' devri ulemâsından İstânbûl kâdısı olan Kâmetî-zâde Mehmed Efendi'nin kerîmesidir. Tâ'ife-i zenândan iken merdâne bir sûrette ma'ârif ve kemâlâta sa'y ü ikdâm ve zamânında kesb-i iştihâr ederek bir çok âsâr-ı pâkîze yâdigâr-ı ahlâf eylemek sûretiyle ibkâ-yı nâm eylemiştir. Tarîkat-ı Bayrâmiyye'ye intisâb ile umdetü'l-meşâyih Şeyh Himmet

⁶⁰ Sıdkî Paşa'nın hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Sıdkî Paşa, *Gazavât-ı Sultân Murâd-ı Râbi' (IV. Murâd'ın Revan Seferi)*, Hazırlayan: Mehmet Arslan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006; Mehtap Erdoğan, *Sıdkî Pâşâ Dîvânı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2005; Sıdkî Paşa *Dîvân ve Berf ü Bahâr*, Hazırlayan: Mehtap Erdoğan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011.

⁶¹ *Başlangıçtan Günümüze Edirne Şâirleri*, Hazırlayan: Rıdvan Canım, Akçağ Yayınları, Ankara 1995, s. 328.

⁶² MUŞTAFÂ ŞAFÂYÎ EFENDİ, a.g.e., s. 345.

⁶³ SÂLİM EFENDİ, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, Hazırlayan: Adnan İnce, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2005, s. 463-464.

Efendi merhûmdan ahz-i inâbet eylemiş ve şeyhinin vefâtında şu târîh-i belîğ ile nutk-ârâ olmuş idi:

“Bugün Himmet efendi adni kıldı kendüye me’vâ”

[...] Bu misillü târîh-i nefîsleri kesîrdir. Bunlardan başka “Kenzü’l-Envâr” ve “Mecma’ü’l-Ahbâr” nâmında manzûmeleri ve bir güzel dîvânı vardır. Vefâtı (1115-1703) senesindedir. Emîr Buhârî tekyesinde pederi yanında medfûndur [...].⁶⁴

Sıdkî (Esîf) [ö. 1145/1732-3]: Esrâr Dede, tezkiresinde yer verdiği Mevlevî şairler içerisinde Esîf Muhammed Dede’nin de ismini zikretmektedir. Kütahya yakınlarındaki Tavşanlı kasabasında doğan Sıdkî (Esîf)’nin babası Halvetiye tarikatına bağlı bir kişidir. İlk eğitimini babasından alan Sıdkî daha sonra Kütahya Mevlevîhanesi’nin şeyhi *Sakıp Dede*’ye intisap etmiştir. Tavşanlı’da kurduğu Mevlevîhanede bir süre şeyhlik yapmıştır.⁶⁵ Tezkire müellifi Fatîn [ö. 1283/1866] de Sıdkî hakkında benzer bilgileri vermektedir:

“[...] Nâzım-ı mumâ-ileyh Mehmed Esîf Efendi; Kütahya kazâsında vâki Tavşanlı nâm kasabada tennûre-bend-i hânkâh-ı vücûd olup meşâhîr-i meşâyî-ı Mevleviyyeden Sâkıb Efendi merhûmun dâmen-i terbiyyesine evîhte ve hubbu’l-kabiliyye bir mürîd-i edeb-âmûhte olarak maskat-ı re’si olan mezkûr Tavşanlı kasabasında muahharen bir bâb-ı Mevlevî-hâne bünyâd ettirip kendisi dergâh-ı mezkûrda post-nişîn-i irşâd olduğu hâlde bin yüz kırk beş târîhinde âzîm-i kurbgâh-ı cenâb-ı Rabb-ı ‘ibâd olmuştur. Mumâileyhin eş’ârı hûb ü zîbâ olup ta’rîzden âzâde vâki’ olmuştur. Sıdkî mahlasında dahi ba’zı eş’ârı olduğu mervîdir.”⁶⁶

Sıdkî’nin tespit edilen tek eseri divanıdır.⁶⁷

Süleyman Sıdkî Efendi [ö. 1151/1738-9]: Şairle ilgili bilgilere Râmiz [ö. 1202/1788] tezkiresinde rastlanmaktadır. Tezkiresinde Sıdkî hakkında Râmiz şu bilgileri vermektedir:

“Nâm-ı zî-şânları Süleymân. Bir şâ’ir-i mâhir-i nûkte-dân idi. Biñ yüz elli bir senesinde rihlet ve qarîn-i bahr-i rahmet-i Rabbü’l-‘izzet olmuşlardır. İrtihâllerine

⁶⁴ MEHMED SİRÂCEDDİN, *Mecma’-ı Şu’arâ ve Tezkire-i Üdebâ*, Hazırlayan: Mehmet Arslan, Dilek Matbaası, Sivas 1994, s. 48.

⁶⁵ ESRAR DEDE, *a.g.e.*, s. 36.

⁶⁶ Orhan Sarıkaya, *Tezkirecilik Geleneği İçerisinde Fatîn Tezkiresi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 76.

⁶⁷ Sıdkî (Esîf)’nin hayatı ve eseri hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Mustafa Erdoğan, “Tavşanlı Mevlevîhanesinin Kurucusu Mehmed Esîf Dede’nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı Üzerine Bir İnceleme”, *Mevlânâ Araştırmaları-II*, Akçağ Yayınları, Ankara (2008), s. 103-135; Reyhan Dinç, *XVIII. Yüzyıl Dîvân Şâiri Mehmed Sıdkî Esîf ve Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.

bu târîh nazm olunmuştur. Nazm: Taldı yemm-i rahmete Şıdkî Süleymân/sene1151 [...]”⁶⁸

Abdullah Sıdkî Efendi [ö. 1172/1758-9]: Sıdkî hakkında bilgi veren kaynaklar onun asıl isminin *Abdullah* olduğunu belirtmektedir. Tezkire sahibi Sâlim şairin İstanbul’da *Fîrûz Ağa* mahallesinde yetiştiğini ve şiir konusunda *Nahîfî Efendi*’den eğitim aldığını söyler.⁶⁹ Şairin bu yüzden *Nahîfî Sıdkîsi* olarak ün kazandığını söyleyen Râmiz aynı zamanda şiirde çok maharetli olduğunu aktardıktan sonra ölüm senesini 1160 olarak verir.⁷⁰ Ârif Hikmet Bey [ö. 1275/1859] ise Sıdkî hakkında şunları söylemektedir:

“[...] Biñ yüz otuz senesi eşnâsında şeyh-i mezkûruñ muķım olduğı Halvetiyyeye mahşûş Aydın Tekyesinde hîdmetlerinde iken bir gün ‘Abdu’llah seni Kefe’ye irsâl idecegim buyurduķlarında ‘ale’r-re’s diyüp hemân sipârişleri buyurduķları gûş-i hûşla istimâ’ idüp der-‘akab bir sefine tedârikine şürû’la irtesi evlâd ve ‘iyâliyle Boğaza varup bir sefineye süvâr ve Kefeye vuşülle üç sene miķdârı anda ta’lîm-i Halvetiyye ile karar idüp yine şeyhiñ emriyle Âsitâneye tenhâ gelüp naklini emr buyurduķlarında yine Kefeye ‘avdet ve Şeyh Hasan-nâm kimesneyi Kefeli tâhlîf ve maķâmına ikâmetle ‘iyâl ve evlâdın alup Âsitâneye gelmiş. Kırk sene miķdârı daħi mu’ammer olup yetmiş üç yaşında intikâl ve Koca Muştafâ Paşa Câmî’i hâzîresinde medfûn olmuş [...]”⁷¹

Şairin hayatına dair en doğru hükümlere ve bilgilere divanını tertip eden oğlu *İsmail* vesilesiyle varılmaktadır. Sıdkî’nin aynı zamanda divanını istinsah eden oğlu onun asıl adının *Abdullah* olduğunu belirtmektedir. Şairin doğum yılı tahmini olarak 1099/1688’dir. Kefe ve İstanbul’da ikamet ettiği bilinen şairin doğum yeri belli değildir. Sultan Bayezid Camii’nde imamlık yapmış olan Sıdkî diğer tezkirelerin verdiği bilgilerin aksine divanının ön sözünde oğlunun söylediği gibi 1172/1758-9 yılında ölmüştür.⁷²

Mustafa Sıdkî Efendi [ö. 1183/1769]: Şairle ilgili ilk bilgilere Râmiz tezkiresi yer vermektedir. Şairin İstanbul’da yaşadığından ve *Mustafa Sıdkî Efendi* unvanıyla tanındığından bahseden Râmiz sözlerine şöyle devam etmektedir:

⁶⁸ Râmiz ve *Âdâb-ı Zuraḡâ’sı* (İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük), Hazırlayan: Sadık Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1994, s. 185.

⁶⁹ SÂLİM EFENDİ, *a.g.e.*, s. 463.

⁷⁰ Sadık Erdem, *a.g.e.*, s. 186.

⁷¹ ÂRİF HİKMET, *Tezkire-i Şu ‘arâ* (İnceleme-Çeviriyazı-İndeksli Tıpkıbasım), Hazırlayan: Sadık Erdem, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 99.

⁷² Ahmet Akgül, *Abdullah Sıdkî Divanı* (İnceleme, Metin, Dizin), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2011, s. 1-7.

[...] Evâ'il-i hâl-i feyz-me'âlinde tahşîl-i dâniş ü 'irfâna iştiğâl ile vâsıl-ı derece-i kemâl olduğda kethüdâ-yı şadr-ı 'âlî hulefâları silkine dâhil olmağla nâ'il-i âmâl olmuşlar idi. Biraz eyyâm daği ba'z-ı kitâbetle Mısr-ı Kâhiredede küşe-gîr-i iğâmet olmalarıyla ba'z-ı fûnûn-ı nâfi'ayı daği tekmîl eylediklerinden şoñra Âsitâne-i 'aliyyeye bâdbân-güşâ-yı 'azîmet ü vuşûllerinde kitâbetleriyle meşğûl iken biñ yüz altmış tokuz senesi hilâlinde şadr-ı a'zam olan Mehmed Sa'îd Pâşâ hazretleri zât-ı şadâkat-nihâdlarına ikrâm ve kethüdâ kitâbetiyle karîn-i ihtirâm buyurup ol vechile h'âcegân-ı dîvân-ı hümayûna dâhil ve ba'dehü sipâh kitâbetiyle mehâmm-ı ümîdine nâ'il ve ba'dehü Tersâne-i 'Âmire emânetiyle reşk-endâz-ı emâşil olmuşlar idi [...]"⁷³

Mustafa Sıdkî hakkında bilgi veren diğer kaynaklar⁷⁴ daha çok Râmiz'in aktardıklarını tekrar etmekle yetinmektedir.

Mustafa Sıdkî şair olmasının yanında aynı zamanda bir ilim adamıdır. Bir dönem Mısır'da ilmî çalışmalarda bulunduktan sonra İstanbul'a dönen Sıdkî yine telif ve tercüme çalışmalarına devam etmiştir. Doğum yılıyla ilgili net bir bilgi mevcut olmayan Sıdkî pek çok alanda eser vermiştir.⁷⁵

Mehmed Sıdkî [XVIII. Yüzyıl]: Kaynaklarda hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmayan şairin nerede ve ne zaman doğduğu, ailesi, eğitimi ve vefat tarihi ile ilgili hüküm vermek mümkün değildir. Şairin divanında yer alan tarih manzumelerinden yola çıkılarak 1750'li yıllarda doğmuş olabileceği ileri sürülmektedir.⁷⁶ Şairin divanı üzerine bir tez çalışması yapılmıştır.⁷⁷

Osman Sıdkî Efendi [ö. 1238/1832]: Hayatı hakkında yeterince aydınlatıcı bilgi bulunmayan şairle ilgili olarak Esad Mehmed Efendi [ö. 1264/1848] onun Erzurum'da doğduğunu ve bir divan sahibi olduğunu belirtmektedir.⁷⁸

Süleyman Sıdkî Efendi [ö. 1253/1837]: 1211/1796 yılında doğan Şeyh Süleyman Sıdkî Efendi, Hasirî-zâde tekkesinin kurucusu olan Şeyh Mustafa İzzî Efendi'nin oğludur. Annesi, Taşlıburun tekkesi şeyhi Süleyman Sıdkî Efendi'nin kızı Saliha

⁷³ Sadık Erdem, *a.g.e.*, s. 186.

⁷⁴ Bk.: MEHMET NÂİL TUMAN, *a.g.e.*, s. 553-54; MEHMED SÜREYYA, *a.g.e.*, s. 1505-1506.

⁷⁵ Mustafa Sıdkî Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Gülşen Sezen, *Mustafa Sıdkî Efendi Dîvânı Transkripsiyonlu Metin-Edebî İnceleme*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010; İhsan Fazlıoğlu, "Mustafa Sıdkî", *DİA*, C: XXXI, İstanbul (2006), s. 356-357.

⁷⁶ Şairin hayatına dair diğer tespitler ve divanının incelemesi için bk.: Abdullah Eren, *Mehmed Sıdkî Dîvânı İnceleme-Metin*, Altınpost Yayınları, Ankara 2014.

⁷⁷ İrem Çavuşoğlu Özket, *Sıdkî Derviş Mehmed Divanı (Metin İnceleme)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2014.

⁷⁸ *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz'u İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin*, Hazırlayan: Rıza Oğraş, Emirdağ Ofset Tesisleri, Burdur 2001, s. 192-193.

Hatun'dur. Şair *Şeyh Sülün Efendi* ismiyle de anılmaktadır. Babasının ölümünden sonra onun yerine geçip on dört yıl meşihat makamında bulunmuştur. Çarşamba Mürad Molla dergâhı şeyhi *Mehmed Mürad Efendi*'den mesnevi okuyarak icazet almıştır. Bir dönem Mevlevi tarikatına intisap ederek Mevlevi sikkesi giyip kendi tekkesinde dervişlerine sikke giydirmeye yetkili olmuştur. Mevâiza dair *Makâlâtı* ve *Dîvânçesi* vardır.⁷⁹

Sıdkî [ö. 1276/1860]: Mehmed Sâdık Efendi (Sıdkî), Antakya müftüsü *Ahmed Efendi*'nin oğlu olarak 1203/1788'de Antakya'da doğmuştur. Babası gibi o da Antakya müftülüğünde bulunmuştur. Döneminde birçok ilimde eğitim almıştır. Yirmi iki yaşında *Hacı Hasan Efendi*'den icazet alıp kendi dershanesinde medrese eğitimi vermiştir. Bu dönemde tefsir yazma girişimi yarıda kalan Sıdkî bir dönem Akka'da tutuklu bulunmuştur.⁸⁰

Sıdkî [ö. 1282/1865]: *Yağcı-zâde Sıdkî* olarak tanınan şairle ilgili bilgileri Alim Yıldız aktarmaktadır:

“Yağcızâde Selim Efendi'nin oğludur. 1809 yılında merkez Ferhatbostanı Mahallesi'nde doğdu. İyi bir öğrenim gördü. 1833'te nüfus katibi, 1838'de Sivas nüfus mukayyidi görevlerinde bulunan Sıdkı'nın bu görevine 1839'da Hafik nahiyesi ve Görmaşlı Aşireti nüfus mukayyidlikleri de eklendi.. Melik Acem Zaviyesi türbedarlığı görevinde de bulunan Sıdkı, 1865 yılında Sivas'ta vefat etti. Güçlü bir divan şairidir. Çok az sayıda olmakla birlikte, koşma türünde de şiirleri vardır. Henüz 28 yaşında iken Erzurumlu Emrah'ın takdir ve hayranlığını kazanmıştır. Düşürdüğü tarihlerde dili ağdalı olmasına rağmen, gazel tarzında başarılı bir şairdir.”⁸¹

Sıtkı [ö. 1310/1892]: [...] Bünyan ilçesinin Gergeme köyünde 1820 yılında doğan Şair Sıtkı'nın asıl ismi Memiş'tir. Sıtkı, esaslı bir tahsil görmemiş, ancak dinî bilgisi dolayısıyla uzun müddet imamlık vazifesinde bulunmuştur. 1892 yılında vefat eden ve köyünde “Memiş Hoca” namıyla anılan Sıtkı, şiirlerini umumiyetle irticalen söylemiş ve hicivleriyle tanınmıştır [...]⁸²

⁷⁹ İBNÜLEMİN MAHMUT KEMAL İNAL, *a.g.e.*, s. 1705.

⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bk.: İBNÜLEMİN MAHMUT KEMAL İNAL, *a.g.e.*, s. 1707-1712.

⁸¹ Alim Yıldız, *Sivaslı Şairler Antolojisi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003, s. 111.

⁸² Abdullah Satoğlu, *Başlangıçtan Bugüne Kadar Kayseri Şairleri*, Hâkimiyet Matbaası, Kayseri 1962, s. 59.

Sıdkî [?]: Ali Emîrî Efendi [ö. 1342/1924] şairle ilgili şu bilgileri aktarmaktadır:

“Şehrimiziñ Rum Kapısı civârında bir mekteb-i zîbâda mu‘allimdir. Sâlih, müttekî, sâde-dil, müteverri‘ bir zâttır. Kendisiniñ şî‘r ile şöhreتي olmayıp istiğnâ gazelleri şöhret buldukda bir gazel tanzîm ve üstâd-ı ekremimize takdîm etmişti.”⁸³

Sıdkî [?]: Diyarbakırlı şairleri tanıttığı eserinde Ali Emîrî Efendi *Sıdkî* mahlaslı başka bir şairden de “*Hacı-Ganî-zâdelerden Hüseyin Efendi’dir*” şeklinde söz etmektedir.⁸⁴

Sâdık Ağazâde Sıdkî Efendi [ö. 1344/1925]: 1845 yılında Besni’de doğan şair öğrenimini Şam’da tamamlamıştır. Devlet memurluğu yaptığı bilinen şair şiir yazmayı amaçlayanlara rehber olması için kendi divanını tertip etmiştir. Sıdkî Efendi’nin iyi derecede Farsça bildiği belirtilmektedir.⁸⁵

Sıtkı/Sıdkî (Pervâne) [ö. 1928]: Soyunun Oğuz Türklerinin Bozok koluna bağlı *Dedekargın* aşiretine dayandığı belirtilen Sıdkî Baba’nın dedeleri Malatya’nın *Çerme* adlı bir köyüne uzun zaman önce yerleşmişlerdir. Fakat aile zamanın sosyal ve siyasi şartlarının olumsuz neticeleri sebebiyle buradan da ayrılıp Tarsus’un Yenice köyüne göç etmek zorunda kalmıştır. Bu köyde *Mehmet* adında birisinin iki çocuğundan biri olarak dünyaya gelen Sıdkî Baba’nın asıl ismi *Zeynel Abidin*’dir. Küçük yaşlarda saz çalmayı öğrenen Zeynel Abidin *Pervâne* mahlasıyla şiirler söylemiştir.⁸⁶

On iki yaşında Bektaşî dergâhına intisap edip *Feyzullah Efendi*’ye bağlılığını bildiren Zeynel Abidin şeyhinin ölümünden sonra onun oğlu *Şeyh Cemalettin Efendi*’nin hizmetine girmiştir. Daha önce *Pervâne* mahlasını kullanan Zeynel Abidin’e burada *Sıtkı/Sıdkî* mahlası verilmiştir. Bir dönem *Şeyh Cemâlettin Efendi*’nin sır kâtipliğini yapan Sıtkı 1895’te evlenmiştir. Kurtuluş Savaşına da katılan Sıtkı *Pervâne* Merzifon’un Harız köyünde 1928 yılında vefat etmiştir. Mezarı bu köydedir. Şiirleri 1976 senesinde *Hayrettin İvgin* tarafından *Âşık Sıtkı Pervâne* adıyla kitaplaştırılmıştır.⁸⁷

Sıdkî’nin hayatı ve *Nasihatnâme*’si üzerine bazı çalışmalar yapılmıştır.⁸⁸

⁸³ ALİ EMİRÎ EFENDİ, *Esâmî-i Şu‘arâ-yı Âmid*, Hazırlayanlar: Galip Güner-Nurhan Güner, Anıl Matbaa ve Ciltevi, Ankara 2003, s. 34.

⁸⁴ ALİ EMİRÎ EFENDİ, *a.g.e.*, s. 35.

⁸⁵ Ayrıntılı bilgi için bk.: Özgür Kazıcı, *Sâdık Ağazâde Sıdkî Efendi Divânı (Çeviriyazılı Metin-İnceleme 1a-48b)*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2011.

⁸⁶ *Şeyh Cemaleddin Efendinin Aşığı Halk Ozanı Sıdkî Baba Hayatı ve Şiirleri (1865-1928)*, Derleyen: Muhsin Gül, Kadioğlu Matbaası, Ankara 1984, s. 6-9.

⁸⁷ Emir Kalkan, *XX. Yüzyıl Türk Halk Şairleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 88.

⁸⁸ İsmail Ak, *Nasihatnâme-i Sıdkî (İnceleme-Metin)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2012; Halil Sercan Koşık, *Nasihatnâme-i Sıdkî (İnceleme-Metin)*, Karadeniz Teknik

Sıtkı [ö. 1930]: Mehmet Yardımcı'nın aktardığı bilgilere göre Zile'nin Aköz köyünden olan Sıtkı'nın asıl adı *Hasan*'dır. 1858'de doğan Sıtkı yerleşmek için gittiği İstanbul'da 1930'da vefat etmiştir. İyi saz çaldığı, güçlü bir doğaçlaması olduğu söylenmekte olan Sıtkı'nın kimi deyişlerinin türkü formunda yöre âşıklarınca okunduğu belirtilmektedir.⁸⁹

İskeçeli Sıdkî Bey [ö. 1932]: Memurinden *İbrahim Hilmi Bey*'in oğludur. 1882'de İskeçe'de doğmuştur. İskeçe ve İstanbul'da eğitim aldıktan sonra Hukuk mektebine girmiştir. Bu dönemde çeşitli dergi ve gazetelerde yazı yazmıştır. 1906'da sırasıyla Erzurum ve Hınıs'a sürülen Sıdkî Bey meşrutiyetin ilanından sonra İstanbul ve Edirne gibi şehirlerde muallimlik vazifesinde bulunmuştur. Sıdkî'nin mezarı Üsküdar Karacaahmet'tedir.⁹⁰

Sıtkı [ö. 1961]: Öcal Oğuz'un aktardığı bilgilere göre Songun'a bağlı Tiftik Köyü'nde *Hüseyin Efendi*'nin oğlu olarak 1896 yılında doğan şair adını mahlas olarak da kullanmıştır. İlk tahsilini köyünde alan Sıtkı Konya'da yaptığı medrese tahsilinden sonra çeşitli köylerde imamlık vazifesinde bulunmuş ve pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Bir dönem Kadirî tarikatına intisap eden şair burada dinî-tasavvufî konulu şiirler yazmıştır. Sıtkı 1961 yılında köyünde vefat etmiştir.

Sıtkı'nın şiirleri koşma tarzındadır. Şiirlerinde tarikatını ve şeyhini metheden, bu şiirlerini tarikat toplantılarında ilahi türünde okuyan Sıtkı'nın tekke şiir geleneğine ait bir şair olduğu söylenmektedir.⁹¹

Yapılan araştırma ve taramalar neticesinde hakkında bilgiye ulaşılabilen *Sıdkî* mahlaslı şairler yukarıda sıralanmıştır. Fakat belirtmek gerekir ki varlığı tespit edilen şairlerin dışında ismi tezkirelerde veya başka kaynaklarda yer almayan *Sıdkî*lerin varlığı da kaçınılmazdır. Yukarıda ismi geçen şairlerin kimi divan şairi olmakla birlikte bir kısmı ise halk şairidir. Burada önemli olan husus *Hüsn ü Dil*'i yazmış olması muhtemel *Sıdkî*'yi belirlemektir. Nitekim sözü edilen şairler hakkındaki mevcut bilgilerden *Hüsn ü Dil*'in müellifini tespit etmek mümkün değildir. *Hüsn ü Dil*'in yukarıda ismi zikredilen şairlerden birine ait olması muhtemeldir. Aynı şekilde ismi yukarıda zikredilmeyen ve

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2012; Tuğba Aydoğan, "Bektaşî Şairi Âşık Sıdkî Baba'nın Nasihatnamesi, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 9, S: 2 [Prof. Dr. Mahmut Kaplan Armağan Sayısı], Manisa (2011), s. 290-302.

⁸⁹ Mehmet Yardımcı, 16. *Yüzyıldan Günümüze İz Bırakan Zileli Şairler*, Zile Belediyesi Kültür Yayınları, Tokat 2004, s. 70.

⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bk.: İBNÜLEMİN MAHMUT KEMAL İNAL, *a.g.e.*, s. 1713-1715.

⁹¹ M. Öcal Oğuz, *Yozgat'ta Halk Şairliğinin Dünü ve Bugünü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, s. 145.

herhangi bir kaynakta hayatına dair bilgi mevcut olmayan bir şairin de *Hüsn ü Dil*'i yazmış olabileceği gerçeği gözden uzak tutulmamalıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HÜSN Ü DİL İNCELEMESİ

1. ESERİN TANITILMASI

Hem *hüsn* hem de *dil* kelimeleri dünyanın her yerinde ve her döneminde şiirin başlıca konuları olmuştur. Doğu-İslam edebiyatlarında daha çok mesnevi şeklinde ele alınan ikili aşk hikâyelerini konu alan eserler arasında alegorik bir anlatımla dikkati çeken *Hüsn ü Dil* bu iki kelimeyi *âşık* ve *maşuk* bağlamında yüz yüze getirmek bakımından önemlidir. Nitekim sevmek hep gönle (*dil*) ve sevilme de hep güzelliğe (*hüsn*) rol biçilmiştir. Bu iki kelimenin ahenginden başlayarak pek çok şairin hayal dünyasında renkten renge ve kılıktan kılığa girmesidir ki güzelliğin ışığını tam da merkeze koyar ve gönlü onun çevresinde dolaşan bir pervaneye çevirir. Böylece bazı sembolik anlatımlarla şair ilâhî ya da beşerî aşkı mısralara döker.⁹²

Sıdkî'nin kaleme almış olduğu *Hüsn ü Dil*'in varlığından ilk olarak E. J. Wilkinson Gibb [ö. 1319/1901] söz etmektedir. Gibb yazmış olduğu *Osmanlı Şiir Tarihi* adlı eserinde Âhî hakkında bilgi verdiği bölüm içerisinde sözü şairin *Hüsn ü Dil* adlı eserine getirdiği sırada bir dipnot düşerek Sıdkî'nin eserine atıfta bulunmaktadır. Gibb'ın, kitabının 1326 numaralı dipnotunda Sıdkî ve *Hüsn ü Dil* adlı eseriyle ilgili aktarmış olduğu bilgi aynen şu şekildedir:

“Koleksiyonumda Sıdkî adında bir şairin bir divanı bulunmaktadır ki bu esere Türkçe Hüsn ü Dil mesnevisi eklenmiştir. Nisbeten daha kısa olan bu çeviri diğer Türkçe adaptasyonlarından daha sade ve orijinaline daha yakındır. Bu eserde hiçbir tarih belirtilmediği için tezkirecilerin zikrettiği birkaç Sıdkî'den hangisi olduğunu kestirmek oldukça güçtür. Sıdkî'nin *Hüsn ü Dil*'inin matla beyti şöyledir:

Ey kılan şem'-i hüsnü bezm-efruz
Bırakan bu dil-şikesteye suz”⁹³

Görüldüğü gibi Gibb Sıdkî'nin *Hüsn ü Dil*'ini Fettâhî-i Nişâbûrî'nin eserine hem hacim olarak hem de konu olarak çok yakın bulmaktadır.

Yapılan araştırmalar sonucunda Gibb'ın söz konusu koleksiyonunun İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları bölümünde yer aldığı tespit edilmiştir. Nitekim Gibb'ın bahsettiği yazmanın yurtdışından gönderilen fotoğraflanmış şekli incelendiğinde *Mustafa Sıdkî Efendi*'nin *Dîvânı* ile Sıdkî'nin *Hüsn ü Dil* mesnevisinin

⁹² İskender Pala, *Akademik Divan Şiiri Araştırmaları*, Kapı Yayınları, İstanbul 2005, s. 93.

⁹³ E. J. Wilkinson Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi*, I-II, Tercüme: Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s. 487.

aynı cilt içerisinde yer aldıkları gözlenmiştir. Gıbb'ın *Sıdkî adında bir şair* dediği kişi yukarıda ismi zikredilen divan şairi Mustafa Sıdkî Efendi'den başkası değildir. Fakat burada dikkati çeken başka bir noktaya değinmek faydalı olacaktır. Mustafa Sıdkî Efendi divanı üzerine çalışan Gülşen Sezen divanın transkripsiyonlu metni için yalnızca Süleymaniye Kütüphanesi Atıf Efendi 2084'te kayıtlı nüshayı esas almıştır. Buradan anlaşıldığı üzere Gülşen Sezen Mustafa Sıdkî Efendi'nin İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları bölümünde bulunan söz konusu yazmadan (B) haberdar değildir. Öte yandan Gülşen Sezen'in hazırlamış olduğu tez ve mevcut *Hüsn ü Dil* yazması (B) mukayese edildiği zaman bahsi geçen *Sıdkî*lerin aynı kişi olmadıklarını görmek mümkündür. Nitekim Gülşen Sezen'in, hazırlamış olduğu tezin ön sözünde aktardığı gibi Mustafa Sıdkî Efendi XVIII. yüzyılda matematik, geometri, astronomi, istinsah, mütercimlik ve müderrislik gibi bilimsel alanlarda boy göstermiş bir bilgidir.⁹⁴ Yukarıda belirtildiği üzere aynı cilt içerisinde yer alan bu iki eserin aynı şaire ait olma olasılığı akla gelse de *Hüsn ü Dil*'in Mustafa Sıdkî Efendi'nin eseri olduğu konusunda kesin hüküm vermekten kaçınmak gerekmektedir. Ayrıca devrinde çok tanınmış ve fazlaca eser ortaya koymuş olan Mustafa Sıdkî Efendi'nin *Hüsn ü Dil* adlı başka bir eserinin de olduğu tüm şartlara rağmen gözden kaçmamış olmalıydı.

Türk Edebiyatı'nda *Sıdkî* mahlasını kullanan çokça şair olduğunu yinelemek yerinde olacaktır. Çalışmaya konu olan *Hüsn ü Dil*'in hangi Sıdkî'ye ait olduğu konusunda henüz bir fikir edinmek mümkün olmamıştır. Bunda en önemli etken varlığı tespit edilmiş olan iki nüshanın (İÜ, B) da net ve aydınlatıcı bilgiler vermemesidir. Hâl böyle olunca eserin müellifinden çok kendisine odaklanmış olmak kaçınılmazdır. Hâlihazırdaki çalışmada yer verilen bilgiler daha ziyade eserin kendisiyle ilgilidir.

⁹⁴ Gülşen Sezen, *a.g.t.*

2. HÜSN Ü DİL' İN İÇ YAPISI

2. 1. Hikâyenin Özeti

Yunan ülkesinin *Akl* isminde takva sahibi bir hükümdarı vardır. Batıdaki bütün toprakların sahibi olan *Akl*'ın çok istemesine rağmen çocuğu olmamaktadır. Uzun zaman Allah'a yalvardıktan sonra bir erkek çocuğa sahip olan hükümdar oğluna *Dil* ismini verir. *Dil* babasının koruması altında büyür ve pek çok alanda kendisini yetiştirir.

Devlet işlerine tamamen vakıf olan *Dil* bir zaman sonra babası tarafından *Beden* kalesine komutan olarak görevlendirilir. *Dil*'in adaleti ve ihsanı *Beden* kalesinden bütün dünyaya yayılır. Böylece saray halkı komutan *Dil*'in önderliği ve himayesinde mutlu bir yaşam sürmektedir.

Dostlarıyla meclisinde sohbet ettiği bir gün *Dil*, *Âb-ı hayât* adında insanı ölümsüzlüğe kavuşturacak bir suyun varlığından haberdar olur. Karanlıklar ülkesinde bulunan bu ölümsüzlük suyuna ulaşmak için *Dil*'in gönlünde tarifi zor bir iştiaak uyanır. *Dil* dostlarıyla yaptığı görüşmelerde *Âb-ı hayâta* kavuşmak istediğini anlatır. Dostları kendisine *Âb-ı hayâta* ulaşmanın imkânsız olduğunu, akıl sahibi olan birinin, varlığıyla yokluğu belli olmayan böyle maddelere heves etmemesi gerektiğini söyler. Fakat *Dil*'in gönlündeki ateş sönmez. *Âb-ı hayât* sevdasıyla günden güne eriyen *Dil* bir vakit sonra devlet işlerinden de elini eteğini çeker.

Dil'in *Nazar* isimli pek çok işte maharet sahibi bir komutanı vardır. *Nazar* *Dil*'in muzdarip hâlini görünce bu durumun sebebini öğrenir. *Dil* bütün olup biteni *Nazar*'a anlatır. *Nazar* ise denizin dibinde bile olsa *Âb-ı hayâtı* bulmak için elinden geleni yapacağını söyleyerek *Dil*'in müsaadesiyle yola koyulur.

Nazar'ın zorlu yolculuğu sırasında uğradığı ilk yer *Âfiyet* şehridir. Bu şehir hakkında halktan bilgi aldıktan sonra hükümdar *Nâmûs*'un huzuruna çıkan *Nazar* ona *Âb-ı hayâtın* yerini sorar. *Nâmûs*'tan *Âb-ı hayât* hakkında istediği bilgiyi alamayan *Nazar* üzgün bir şekilde yoluna devam eder. Bir sonraki durağı *Zühd ü Riyâ* geçidi olan *Nazar* *Zerk* isimli bir rahibin bu geçitte hüküm sürdüğünü öğrenir. Büyük ümitlerle *Zerk*'in huzuruna çıkan *Nazar* ondan *Âb-ı hayâtın* cennette olduğu, bu dünyada belirtisinin bulunmadığı cevabını alır ve *Zerk*'in azarlamaları sonucunda buradan da çaresiz hâlde ayrılmak durumunda kalır. Bir süre sonra *Nazar*'ın yolu başka bir şehre çıkar. Bu şehir *Himmet* adlı hükümdarın şehri *Hidâyet*'tir. *Nazar*'ın geldiğini haber alan

Himmet onun geliş sebebini anlar ve *Âb-ı hayâta* ulaşması için ona yardımcı olacağını söyler.

Âb-ı hayâta giden yolda Himmet Nazar'a çok değerli bilgiler verir. Himmet, Doğu'da *Aşk* isimli bir hükümdarın *Hüsn* adında dünya güzeli bir kızı olduğundan ve Hüsn'ün yaşadığı *Şehr-i Dîdâr*'da *Gülşen-i Ruhsâr* isimli bağın içerisinde yer alan *Çeşme-i Fem*'de *Âb-ı hayâtın* saklı bulunduğundan Nazar'a söz eder. Ayrıca oraya varana kadar yolda pek çok zorluğun bulunduğunu da ekler. Himmet kardeşi *Kâmet*'e bir mektup yazar ve bu mektubu Nazar'a teslim eder. Mektubu alan Nazar yola çıkar.

Şehr-i Dîdâr'a doğru yola çıkan Nazar'ın karşılaştığı ilk engel *Segsâr* şehrinin padişahı *Rakîb* olmuştur. Nazar *Rakîb*'in askerleri tarafından yakalanır ve onun huzuruna çıkarılır. *Rakîb* Nazar'ın gelme sebebini öğrenir. Nazar ise zor bir engelle karşı karşıya olduğunun ve kurtulması için bir hile yapması gerektiğinin farkındadır. Kimya ilmine vakıf olduğu için altın madeni yapma yeteneğine sahip olduğunu söyleyen Nazar bu iş için gerekli olan malzemenin *Şehr-i Dîdâr*'da bulunduğunu söyler ve bu vesileyle *Rakîb*'in kendisine zarar vermesini önler. Altını duyan *Rakîb* Nazar'a *Şehr-i Dîdâr* yolunda eşlik eder. Yolun devamında Himmet'in kardeşi *Kâmet*'in yanına geldiklerinde durumun farkına varan *Kâmet* Nazar'ı yardımcısı *Sâk*'a teslim ederek *Rakîb*'in elinden kurtarır. Bu beladan emin olan ve yoluna devam eden Nazar *Şehr-i Dîdâr*'a yaklaştığında gümüş bir geçit önünde Hüsn'ün avcısı *Zülf* le karşılaşır. *Zülf* ona zor durumda kaldığında kullanması için bir tutam saç teli verir. Yola devam eden Nazar sonunda *Şehr-i Dîdâr*'ın önüne gelmiştir. Nazar burada Hüsn'ün hizmetçisi *Hâl*'in köleleriyle karşılaşır.

Nazar'ın, daha önce hiç görmediği, Hüsn'ün silahtarlığını yapan *Gamze* adında bir kardeşi vardır. *Gamze* Nazar'ı *Şehr-i Dîdâr* önünde karşılayarak Hüsn'ün huzuruna çıkarır. Hüsn Nazar'a pek çok soru sorduktan sonra elinde taştan yontulmuş bir şekil bulunduğunu söyler. Kimin sureti olduğunu bilmediği bu şekli tanıyıp tanımadığını Nazar'a sorar. Nazar o şeklin *Dil*'in sureti olduğunu bildirince Hüsn'ün gönlünde bir sevgi meydana gelir. Nazar *Dil*'in de uzun zamandır Hüsn'e kavuşmak istediğini fakat her an babasının gözetiminde olduğunu bildirir ve *Dil*'i *Şehr-i Dîdâr*'a getirebileceğini söyleyip Hüsn'ün kölelerinden birkaç tanesini yanına yardımcı olarak ister. Hüsn bir ressam olan *Hayâl*'i Nazar'ın yanına yardımcı olarak verip *Dil*'i getirmeleri için görevlendirir. Ayrıca değerli bir yüzüğü *Dil*'e vermeleri için onlara teslim eder.

Çileli bir yolculuğun sonunda Nazar ve Hayâl Dil'in yanına varıp daha önce Hüsn'ün vermiş olduğu yüzüğü kendisine teslim ederler. Başından geçenleri Dil'e anlatan Nazar Hayâl'i ona tanıtır. Hayâl hünerini gösterip Hüsn'ün suretini çizmeye başlayınca Dil gördüğü resim karşısında büyülenir. Bir an önce Şehr-i Dîdâr'da bulunan Hüsn'ün yanına gitmek için sabırsızlanır. Bu arada vezir *Fıkr* Dil'in Şehr-i Dîdâr'a götürülmek üzere olduğunu haber alır almaz durumu Akl'a bildirir. Durumu haber alan Akl Hayâl ve Nazar'la birlikte Dil'in de yakalanıp zindana atılmalarını emreder.

Hüsn'ün gönderdiği yüzüğü alan Dil yakalanmadan önce onu Nazar'a teslim etmişti. Bu tılsımlı yüzük sayesinde kimsenin gözüne görünmeden zindandan kurtulan Nazar Çeşme-i Fem'e gelir. Çeşmeden su içmek isterken yüzüğü düşüren Nazar kendini bir anda Rakîb'in yanında bulur. Rakîb tarafından zindana atılan Nazar bu defa Zülf'ün daha önce kendisine verdiği saç tellerini ateşe atarak zindandan kurtulmayı başarır. Esaretten kurtulan Nazar hızla Hüsn'ün yanına ulaşır Dil ve Hayâl'in tutuklu oldukları haberini verir. Duruma sinirlenen Hüsn Gamze'ye bir ordu hazırlamasını ve Dil ile Hayâl'i kurtarması için Nazar'la birlikte yola çıkmasını emreder.

Nazar'ın zindandan kurtulduğunu fark eden vezir *Fıkr* onun yakalanması gerektiğini aksi takdirde memlekette karışıklık çıkacağını Akl'a bildirir. Akl uç beylerine yazdığı mektuplarda Nazar'ın yakalanıp esir edilmesini emreder. Mektuplardan bir tanesi de Zerk'in kardeşi *Tevbe*'ye ulaşır. *Tevbe* Nazar'la Gamze'yi Zühed ü Riyâ dağında uykudayken görüp yakalamaya niyetlense de giriştiği mücadelede mağlup olur. Gamze ve Nazar Zerk'i ve kilisesini yerle bir ederler. Oradan ayrıldıktan sonra Âfiyet şehrinde Nâmûs'u da kalendere çevirirler.

Akl yaşanan olaylar sonucunda korkuya kapılıp Dil'i zindandan çıkarır ve Şehr-i Dîdâr'a doğru sefere çıkması için ona epey öğüt verir. Akl'ın ısrarlarına daha fazla dayanamayan Dil Şehr-i Dîdâr'a sefere çıkmayı kabul eder. *Sabr* isimli komutanına ordu hazırlatıp onun Dil'le beraber Şehr-i Dîdâr'a doğru yola çıkmasını emreden Akl bir süre onlara eşlik eder ve daha sonra geri döner. Dil ve ordusu bu şekilde yola devam ederken çölde bir ceylan sürüsü görürler. Peşlerinden koşup ceylanları avlamak isteyen Dil ordudan iyice uzaklaşıp tuzağa düşer. Bu hileyi fark eden Akl ordusuyla birlikte tekrar Dil'in peşinden gider. Öte yandan durumu takip eden Hüsn babasına mektup yazıp Akl'ın savaşmak için Şehr-i Dîdâr'a doğru geldiğini ve bu durumu engellemek için ordu hazırlanması gerektiğini haber verir. Aşk ise komutanı *Mihr*'e orduyu hazırlatır ve bir süre sonra iki ordu savaş meydanına çıkar. Yapılan savaşın başlarında

Mihr'in ordusu Akl ve Sabr'a karşı mağlup durumdayken Hüsn üzgün bir şekilde derdini *Hâl*'e söyler. Hâl, *Kâf* dağında yaşayan *Ân* isimli perinin kendilerine yardımcı olabileceğini ve savaşın seyrini değiştirebileceğini bildirir. Hüsn Hâl'in verdiği yuvarlak taneyi ateşe atınca Ân o vakit yanlarına gelir. Ân'ın gösterdiği başarılı mücadele neticesinde savaşın seyri tekrar Hüsn'den yana olumlu şekilde değişir. Bu arada savaş meydanında Hüsn'ün askerlerinden *Hilâl-i Hâcib*'in attığı okla yaralanan Dil tutsak edilir; çaresiz kalan Akl ise kaçmaya başlar. Fakat daha sonra Zülf tarafından yakalanıp o da esir edilir.

Yaşanan olayların ardından Hüsn'ün bakıcısı *Nâz Dil*'in muhakkak uzun süre tutuklu kalması gerektiğini aksi taktirde ülkede tekrar fitne çıkabileceğini Hüsn'e söyler. Nâz'ın söylediklerini doğru bulan Hüsn Dil'in *Çâh-ı Zekan* adlı zindana atılmasını emreder. Öte yandan Dil ve Akl tutukluyken Aşk Doğu ülkesine doğru gidip Beden kalesini fethetmeye muvaffak olur.

Bir zaman sonra Hüsn, içinde oluşan sevgi ve pişmanlıktan ötürü zindandaki Dil'i görmek ister. Hüsn arkadaşı *Vefâ* ile baş başa sohbet ederken Dil'e kavuşmak istediğini söyler. Vefâ Hüsn için *Bâğ-ı Dilgüşâ* adlı bahçede *Kasr-ı Visâl* denilen köşkte *Çeşme-i Âşinâyî*'nin başında bir sohbet ve eğlence meclisi düzenleyebileceğini ve burada Dil ile görüşebileceğini Hüsn'e haber verir. Söylenenleri makul bulan Hüsn Dil'in zindandan çıkarılmasını emreder. Zülf Hüsn'ün yanına gelerek Dil'in zindandan çıkarıldığını ve onun bahçe içerisinde gezdiğini söyler. Bu haber üzerine hızla bahçeye koşan Hüsn Dil'in uykuya dalmış olduğunu görür. Bu esnada uyanan Dil yanı başında Hüsn'ü görünce çılgık atar ve kendinden geçer. Bu şekilde Dil'den ayrı olmanın verdiği ızdıraba daha fazla dayanamayan Hüsn durumu Vefâ ve Nâz'a anlatır. Onlar da aralarında plan yapıp Dil'in içkisine ilaç atılarak sarhoş edilmesini önerirler. Bu iş için *Tebessüm* görevlendirilir. Tebessüm Dil'i sarhoş ermeyi sağlamıştır. Durumun farkında olmayan Dil kendinden geçmiş bir hâlde her gece Hüsn ile eğlenmekte ve böylelikle Hüsn'ün arzusu yerine gelmektedir.

Rakîb'in daha önce Hüsn'ün hizmetine yolladığı *Gayr* isimli bir kızı vardır. Fitne ve fesatta mahir olan Gayr Hüsn'ün Dil'e olan muhabbetini kıskanmaktadır. Hileyle Hüsn'ün kılığına giren Gayr Dil'i *Kasr-ı Visâl*'e çıkarıp eğlenmeye başlar. Durumdan haberdar olan Hüsn Dil'in kendisini aldattığını düşünerek onu *Habsgâh-ı İtâb* denilen zindana hapseder. Öte yandan yaptığı işlerden dolayı utanan Gayr kaçmaya başlar ve Rakîb'in yanına varıp Dil'in esir edildiği haberini verir. Habsgâh-ı İtâb'a

gelen Rakîb Dil'e işkence eder, Nazar ve Tebessüm'ü de tutup *Kal'a-yı Hicrân* adlı zindanda esir eder. Gayr Hüsn'e yazdığı mektupta yaptığı hileyi itiraf eder. Öte yandan zindanda tutuklu bulunan Dil ve Hüsn birbirlerine mektup yazıp meramlarını anlatmaktadırlar.

Daha önce yapılan savaşta Akl'ın ordusu kaçınca Sabr da savaş meydanından ayrılıp Hidâyet şehrine sığınmıştı. Sabr Himmet'e dert yanıp Dil ve Akl'ın esaretten sadece onun yardımıyla kurtulacağını söyler. Himmet hemen sonra Aşk'ın yanına gider ve Dil ile Akl'ın serbest bırakılmasını ister. Aşk onun ricasını kabul eder ve Dil ile Hüsn'ün kavuşmasına yol açılmış olur. Sonrasında Dil Bâğ-ı Ruhsâr'da *Hızır* peygamberi görür. Ondan *Âb-ı hayâtı* isteyip irşat alır ve vahdet makamına ulaşır.

2. 2. Hikâyenin Kahramanları

Varlığı tespit edilen ve üzerine çalışma yapılmış diğer *Hüsn ü Dil* mesnevilerine kıyasla Sıdkî'nin eserinde şahıs kadrosu dardır ve Fettâhî-i Nişâbü'rî'nin orijinal eserindeki şahıs sayısına yakındır.⁹⁵ Bu durum Sıdkî'nin kaleme aldığı eserin diğer *Hüsn ü Dil* mesnevilerinden önce yazılmış olma ihtimalini artıran bir etken olarak değerlendirilebilir. Nitekim İran Edebiyatı'ndan Türk Edebiyatı'na devşirilen benzer eserlerin Türkçe olarak ilk kez yazıldıklarında hacim bakımından orijinallerine yakın olduklarını gözlemlemek mümkündür. Zamanla bu eserler Türk şairler tarafından yapılan eklemeler neticesinde genişleyerek birer telif eser hâlini almaktadır. Fakat Sıdkî'nin *Hüsn ü Dil*'inin Türkçe yazılmış ilk *Hüsn ü Dil* mesnevisi olduğunu iddia etmekten imtina edilmesi gerektiğini yinelemekte fayda vardır.

Hüsn ü Dil ve benzeri alegorik aşk mesnevilerinde kahramanlar genellikle padişahlar, şehzadeler ve padişah kızlarıdır. Çok büyük hazinelere sahip olan padişahlar yerine göre cesaret sahibi iken kimi zaman korkaklık göstermektedir. Genellikle hikâyenin başında adaletli oluşlarından bahsedilir fakat daha sonra zulmettiklerini de görmek mümkündür. Şehzadeler ise genellikle küçük yaşlarda aldıkları iyi eğitim neticesinde donanımlı bir birey hâline gelmektedir. Öte yandan bu mesnevilerde ikinci derece kahramanlar vardır. Bunlar genellikle vezir, nedim, musahip, dadı, rakip, elçi, kocakarı, vb. kişiliklerdir. Bunlar içerisinde dadının rolü biraz daha ön plandadır.⁹⁶

⁹⁵ *Hüsn ü Dil* mesnevilerinde mevcut şahıs kadrolarının mukayesesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Berat Açıl, a.g.t., s. 47-49.

⁹⁶ Ağâh Sırrı Levend, "Divan Edebiyatında Hikâye", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı: Belleten*, Türk Dil Kurumu Yayınları, S: 266, Ankara (1967), s. 75-77.

Hüsn ü Dil'deki şahısları ve hikâye içerisindeki rollerini şu şekilde açıklamak mümkündür:

Akl: Batı'daki Yunan ülkesinin hükümdarıdır. Hikâyenin başkahramanlarından olan Akl kendisinden sonra yerine geçecek bir erkek çocuğa sahip olmak için uzun süre Allah'a niyazda bulunmuştur. Mesnevîde takva sahibi bir kişilik olarak tasvir edilen Akl'ın, ettiği dualar neticesinde bir erkek evladı olmuştur. Doğu ülkesinin hükümdarına karşı giriştiği mücadele sonunda tutsak edilen Akl daha sonra esaretten kurtulmuştur.

Dil: Akl'ın oğludur. Henüz çocukluğunda en iyi şekilde eğitim görmüş ve kendisini pek çok alanda yetiştirmiştir. Olgunluk çağına geldiği zaman babası tarafından Beden kalesine komutan olarak görevlendirilmiştir. Beden kalesindeki komutanlığı zamanında düzenlemiş olduğu bir meclis esnasında öğrendiği *Âb-ı hayât*ın özlemiyle günlerini geçirmiştir. *Âb-ı hayât* arzusuyla yanıp tutuşan Dil bir zaman sonra devlet işlerinden de elini eteğini çekmiştir. *Âb-ı hayât*ın kaynağının mevcut olduğu Şehr-i Dîdâr'a gitmek için zorlu engellerle karşılaşan Dil öte yandan, resmini görerek âşık olduğu sevgilisine karşı duyduğu aşkın ızdırabını da şiddetli biçimde yaşamaktadır. Kendisine biçilen rol gereği Dil hikâyenin sonunda bir yeşillikte Hızır ile karşılaşmaktadır. Bu yerde Hızır'dan irşat alan Dil kendisini vahdet makamında bulmuştur. Başka bir ifadeyle o artık gerçek aşka ulaşmıştır.

Nazar: Dil'in hizmetinde bulunan komutandır. Gerek cesareti gerek güvenilirliğiyle nam salmıştır. Dil'in *Âb-ı hayât* isteğiyle yanıp tutuştuğunu görünce onun arzusunu yerine getirmek için her türlü tehlikeyi göze alarak pek çok yer dolaşıp sayısız engelle karşılaşmıştır. Şehr-i Dîdâr'a varıp Hüsn'ün huzuruna çıktığı zaman Dil'in varlığından ona söz etmiştir. Hüsn'ün verdiği emirle Dil'i Şehr-i Dîdâr'a ulaştırmak için Beden kalesine geri dönmüştür. Öte yandan Nazar, Hüsn'ün yaşadığı şehrin bekçisi olan Gamze'nin kardeşidir.

Nâmûs: *Âb-ı hayât*ı aramak gayesiyle yola koyulan Nazar'ın uğradığı ilk yer olan Âfiyet şehrinin hükümdarıdır. Dürüst bir kişilik olan Nâmûs huzuruna gelen Nazar'a *Âb-ı hayât*ın yerini söylemekten imtina etmiştir.

Zerk: Zühd ü Riyâ vadisindeki kilisenin rahibidir. Nazar kendisine *Âb-ı hayât*ın yerini sorduğu zaman ondan istediği cevabı alamamıştır. Zerk sahtekâr, yalancı ve düzenbaz bir kişiliktir. Bir zaman sonra Gamze ve Nazar tarafından öldürülmüştür.

Himmet: Hidâyet şehrinin hükümdarıdır. *Âb-ı hayât*ın kaynağını sormak için huzuruna gelen Nazar'ın arzusunun ne olduğunu anlamış ve ona bu yolda yapması gerekenleri, karşılaşacağı tehlikeleri ve Şehr-i Dîdâr'ın yerini anlatmıştır. Bu vesileyle Nazar *Âb-ı hayât* hakkında ilk kez olumlu bilgilere sahip olmuştur. Öte yandan Himmet, içerisinde Nazar'ın korunup kollanması gerektiği bilgisi yazan mektubu Kardeşi Kâmet'e teslim etmesi için Nazar'a verip onu yola çıkarmıştır. Ayrıca hikâyenin sonuna doğru Himmet Aşk'ın huzuruna çıkıp zindanda tutuklu bulunan Akl ve Dil'in serbest bırakılması için talepte bulunmuştur.

Aşk: Doğu ülkesinin hükümdarı olan Aşk Hüsn'ün babasıdır. Akl'a ve Dil'e karşı yapılan savaşları kazanıp ikisini de esir etmiştir. Fakat hikâyenin sonunda Aşk'ın onları zindandan çıkarıp kendi sarayında makam verdiği görülmektedir.

Hüsn: Aşk'ın kızı olan Hüsn hikâyenin kadın başkahramanıdır. Dillere destan güzelliği ile hikâyede ön plana çıkmaktadır. Babası tarafından gönderildiği Şehr-i Dîdâr'da yaşam sürmektedir. Hazinesinde sakladığı heykelin suretinin Dil'e ait olduğunu öğrendiğinde ona karşı içinde büyük bir aşk ve sevgi belirmiştir. Hikâye boyunca Dil'e kimi zaman teveccüh göstermiş kimi zaman ondan yüz çevirmiştir. Fakat hikâyenin sonunda Dil'e kavuşmaya muvaffak olmuştur.

Rakîb: Segsâr adlı bölgede yaşamakta ve Şehr-i Dîdâr'ın koruyuculuğunu yapmaktadır. Hikâye boyunca Nazar'ın *Âb-ı hayât*a ve Hüsn'e ulaşmasını engellemeye çalışmıştır. Aynı zamanda Gayr'ın babasıdır.

Kâmet: Hüsn'ün Şehr-i Dîdâr'da görev yapan hizmetçisidir. Aynı zamanda Himmet'in kardeşidir. Nazar'ın Rakîb'den kurtulup Hüsn'e ulaşmasına yardımcı olmuştur.

Sâk: Kâmet'in yardımcısı ve aynı zamanda Hüsn'ün hizmetçisidir. Kâmet Nazar'ı Sâk'a teslim ederek Rakîb'den kurtarmıştır. Kelime anlamı *bacak* olan *sâk* uzunluğu dolayısıyla *kâmet* kelimesiyle ilişkilidir. Nazar'ın yolculuğunun uzun olduğu düşünüldüğünde bu kelimelerin birlikte kullanılmasındaki maksat daha iyi anlaşılmaktadır.⁹⁷

Zülf: Hüsn'ün hizmetinde bulunan avcıdır. Şehr-i Dîdâr yakınlarında gümüşten bir kemeri kendisine mesken edinmiştir. Nazarla karşılaşınca ona dostane davranıp zorda kaldığında kullanması için bir tutam saç teli vermiştir.

⁹⁷ Berat Açıl, *a.g.t.*, s. 206.

Hâl: Hüsn'ün Habeşli kölesidir. Divan şiirinde *ben (hâl)*in siyah renkte olduğu düşünüldüğü zaman hikâye kahramanı Hâl'in zencilerin yaşadığı *Habeşistan* bölgesinden olması dikkate değerdir.⁹⁸

Gamze: Hüsn'ün silahtarlığını yapmaktadır. Aynı zamanda Nazar' ın kardeşidir. Nazar'la beraber Tevbe'nin ordusuna karşı savaşmıştır.

Hayâl: Hüsn'ün ressamlıkta ustalaşmış kölesidir. Dil'i getirmeleri için Nazar'la birlikte Hüsn tarafından Şehr-i Beden'e gönderilmiştir. Dil'in yanında Hüsn'ün resmini çizmiştir. Nazar'la birlikte Dil'i Şehr-i Dîdâr'a götürmek için Beden kalesine geldiklerinde Akl'ın adamları tarafından yakalanıp zindana atılmış ve daha sonra kurtulmuştur.

Fikr: Akl'ın veziridir. Dil'in Hayâl ve Nazar tarafından Hüsn'ün yanına götürülmek üzere olduğunu öğrenince durumu Akl'a bildirmiştir.

Tevbe: Rahip Zerk'in oğludur. Zühd ü Riyâ geçidinde babasının emrinde ordu komutanlığı yapmaktadır. Nazar'ı yakalaması için Akl tarafından kendisine mektup gönderilmiştir. Nazar'a ve Gamze'ye karşı girdiği savaşta mağlup olmuştur.

Sabr: Akl'ın ordusunda görev yapan komutandır. Şehr-i Dîdâr'a doğru çıkılan seferde Dil'in yanında bulunmuştur. Aşk'ın ordusuyla yapılan savaşta yer almıştır. Akl'ın ordusu savaşta yenilince Sabr da savaş meydanından uzaklaşarak durumu Himmet'e aktarıp yardım istemiştir.

Mihr: Aşk'ın ordusunda görev yapan komutandır. Akl'a karşı yapılan savaşta yer almıştır. Sabr Akl'ın en önemli komutanıyken Mihr de Aşk'ın en güvendiği ordu komutanıdır.

Ân: Kâf Dağı'nı mesken edinmiş, çeşitli olağanüstü özelliklere sahip insan dışı varlıktır. Savaşta Hüsn'ün ordusu mağlupken Hâl elindeki yuvarlak topu ateşe atarak onun yardıma gelmesini sağlamıştır. Ân'ın yardımıyla savaşın gidişatı Hüsn'ün ordusunun lehine dönmüştür.

Hilâl-i Hâcib: Hüsn'ün yanında bulunan yardımcılarından biri ve aynı zamanda ok atıcısıdır. Savaş sırasında attığı okla Dil'in yaralanıp esir düşmesine sebep olmuştur.

Nâz: Hüsn'ün bakıcısıdır. Savaşta esir alınan Dil'in zindanda uzun bir zaman tutuklu kalması gerektiğini Hüsn'e tavsiye eden kişidir.

⁹⁸ Berat Açıl, *a.g.t.*, s. 208-209.

Vefâ: Hüsn'ün meclis arkadaşı ve aynı zamanda Mihr'in kızıdır. Hüsn Dil'e olan aşkını Vefâ'ya açıklayınca o da Dil ile Kasr-ı Visâl'de eğlenmeleri için Hüsn'e yardım etmiştir.

Tebessüm: Hüsn'ün nedimesidir. Dil'in kadehine ilaç atıp onu sarhoş etmiş ve böylelikle Dil Hüsn ile içerisinde bulunduğu eğlencenin farkına varamamıştır.

Gayr: Rakîb'in kızıdır. Sihir ilminde çok ustalaşmıştır. Dil ve Hüsn'ün eğlenmekte olduğu haberini alınca kıskançlıktan hileye ve düzene başlamış Hüsn'ü Dil'den soğutmaya çalışmıştır. Daha sonra Hüsn'e yazdığı mektupta yaptığı düzeni ve hileyi itiraf etmiştir.

Hızır: Hikâyenin sonunda rol alan ve Dil'in vahdet makamına ulaşmasında rehber olan kutsal varlık veya şahıstır.

2. 3. Motifler ve Masal Unsurları

Çift kahramanlı temsili hikâyelerin pek çoğunda yer alan motiflere *Hüsn ü Dil*'de rastlamak mümkündür. Bu gibi eserlerin yapısı başta hemen hemen aynıdır. Çok güçlü ve zengin bir padişah vardır. Her bakımdan mutlu ve huzurlu olan bu padişahın erkek çocuğu olmamaktadır. Çocukları olmayan padişahlar Tanrı'ya yalvarıp adaklar adamaktadır. Bütün dua ve adaklar neticesinde tanrı bu padişahlara bir erkek çocuk bağışlar. Çok güzel ve değerli bir varlık olan bu çocuğu görenler akıllarını kaybedip kendilerinden geçmektedir.⁹⁹

Av ve savaş tasvirleri temsili hikâyelerde yer alan önemli bir unsurdur. Böyle metinlerde özellikle derinlemesine savaş tasvirleri yapılmaktadır. Savaş için iki ordu yerlerini alır ve savaş öncesi kulakları patlatacak gürültüde davullar ve borular çalınır. Saflar karşı karşıya durur ve sıra geldikçe ilerler. İçlerinden bir pehlivan ileri atılır ve düşman saflarından bir yiğit ister. Karşısına çıkan kişiyi bir vuruşta yere serer. Onun yerine başkaları geçer ve sonunda kahraman da yenilir. Başka bir kahraman onun yerini alır. Bu şekilde akşama kadar devam eden savaş gece yarısı kesilir. Sabahleyin yeniden başlayan savaş daha şiddetlidir ve bu sefer ordulardan biri muhakkak kırılacaktır. Bu savaşlarda kimi zaman padişahın öldüğü ve ordusunun dağıldığı görülmektedir.¹⁰⁰

Temsili aşk mesnevilerinde öne çıkan tasvirlerden biri başkahramanların içerisinde bulundukları olumsuz durumdur. Kahramanlar birbirlerine kavuşma yolunda

⁹⁹ Agâh Sırrı Levend, "a.g.m.", s. 80-81.

¹⁰⁰ Agâh Sırrı Levend, "a.g.m.", s. 82-83.

sürekli bir engelle karşılaşmakta ve bu engeli geçmek zorundadır. Fakat bütün engel ve tehlikelere göğüs geren kahramanlar hikâyesinin sonunda birbirlerine kavuşup amaçlarına ulaşmış olurlar. Benzer mesnevilerde ayrıca kader ve tesadüfün rolü büyüktür. İnsanlar kaderlerinin esiridirler. Alınlarına yazılmış olanın dışına çıkamazlar. Öte yandan büyü ve sihir gibi tılsımlı işlemlere daima başvurulur.¹⁰¹

Bakıldığı zaman mesnevilerde kullanılan motiflerin benzerlik içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda bahsedilen unsurların neredeyse tamamına Sıdkî'nin eserinde rastlamak mümkündür. *Hüsn ü Dil*'deki söz konusu motif ve unsurlarla ilgili olarak şunları söylemek mümkündür:

2. 3. 1. Çocuğu Olmayan Padişah Motifi

Pek çok temsili hikâyede karşılaşılan *çocuksuz padişah* motifi *Hüsn ü Dil*'de de yer almaktadır. Her şeye sahip olduğu hâlde kendisinden sonra mirasını bırakacak bir erkek çocuğa sahip olamayan Akl gece gündüz Allah'a dua etmektedir. Mesnevîde bu durum şöyle ifade edilmektedir:

*Lîk evlâdı olmaz idi anuñ
Yüzi bir laḫḫa gülmez idi anuñ* (48)

*Dāyimā Ḥaḫḫa 'arz ederdi niyāz
Eyler idi hemîşe sūz u güdāz* (49)

Akl'ın Allah'a yakarışları karşılık bulur ve bir erkek çocuğu olur:

*Bir gece İzîd etdi aña nazar
Vêrdi ol şāha bir ḫuceste püser* (50)

2. 3. 2. Ölümsüzlük Suyu ve Hızır Motifi

Âb-ı hayât olarak bilinen ölümsüzlük suyuna kavuşma arzusu ve bu yolda çekilen çile mesnevilerde karşılaşılan başlıca motiflerden bir diğeridir. *Âb-ı hayât*tan içenin ölümsüzlüğe kavuştuğu şeklinde yaygın bir inanış vardır. *Âb-ı hayât*ın ana tema olduğu hikâyelerde *Hızır* da yer almaktadır. Nitekim *Hüsn ü Dil*'in sonunda *Hızır* ortaya çıkar ve *Dil* kendisinden irşat alır:

*Dêdi Himmet Dile ki ey ser-ver
Gördüğündür bu Ḥızr peygamber* (739)

*Düşüben ayağına iste murād
Tā saña bāb-ı vahdet ola güşād* (740)

¹⁰¹ Agâh Sırrı Levend, "a.g.m.", s. 86-87.

Âb-ı hayât efsanesiyle ilgili çeşitli inanışlar vardır. Bunlardan biri şu şekildedir: *İskender* ölümsüzlük suyunu bulmak için ordusuyla yola çıkar. Yolda başına pek çok olay gelir ve ordusu kaybolur. Yanındaki hizmetçisi yemek için hazırladıkları balığı çeşmede yıkamak için hazırladığı anda balık birden canlanır ve suya atlar. *İskender*'in hizmetçisi bu suyun ölümsüzlük suyu olduğunu anlar ve durumu *İskender*'e açıklar. Fakat *İskender* geldiği zaman su yerinde değildir. Bu duruma çok kızan *İskender* hizmetçisini öldürmek ister fakat bunu başaramayınca onu denize atar. Buna rağmen hizmetçisi daha önce ölümsüzlük suyundan içtiği için yaşamaya devam edecektir. İslam kaynaklarında da *Âb-ı hayât* hikâyesi benzer şekilde anlatılır: *İskender-i Zülkarneyn* ebedî hayat veren bir suyun varlığını öğrenir öğrenmez onu aramaya çıkar. *İskender-i Zülkarneyn* halasının oğlu *Hızır* ve askerleriyle beraber yola düşer. Ölümsüzlük suyunun yeri *karanlıklar ülkesi*dir. Yolda tutuldukları fırtına sebebiyle *Zülkarneyn* ve *Hızır* askerlerini kaybederler. *Karanlıklar ülkesine* geldikleri zaman ikisi de farklı yönlerle giderler. *Hızır* ölümsüzlük suyunu bulur ve içer. Durumu *İskender*'e anlatsa da *İskender* suyun kaynağını bir türlü bulamaz. *Hızır* ise ebedî hayata kavuşmuştur.¹⁰²

Hüsni ü Dil'de *Âb-ı hayât*tan şu sözlerle bahsedilmektedir:

*Dedi kim Zü'l-Celâl-i Ve'l-İkrâm
Halka bir çeşme eylemiş in'âm* (60)

*Aña Âb-ı hayât nâm etmiş
Zulümâtı aña makâm etmiş* (61)

*Her kime kaşresi müyesser olur
Tâ-ebed 'âlem içre zinde kalur* (62)

Dostlarıyla meclisinde yaptığı sohbet sırasında *Dil Âb-ı hayât*ın ismini duymuş ve ona kavuşmayı arzulamıştır. Hikâyenin genel çatısı bu ölümsüzlük suyunun arzulaması ve elde edilmesi için çıkılan zahmetli yolculuk üzerine kurulmuştur. *Dil*'in ölümsüzlük suyuna iştiağı mesnevîde şöyle anlatılmaktadır:

*Ârzü etdi Âb-ı hayvâna
Başladı nâle ile efgâna* (64)

Nazar Dil'in isteğini yerine getirmek için yola çıkacak ve karşılaştığı kişilere *Âb-ı hayât*ı soracaktır. Bu bağlamda Âfiyet şehrinin hükümdarı *Nâmûs Âb-ı hayât*la ilgili olarak *Nazar*'a şunları söyler:

¹⁰² Ahmet Yaşar OCAK-Âmil ÇELEBİOĞLU, “Âb-ı Hayât”, *DİA*, C: I, İstanbul (1988), s. 1-2.

*Dedi Âb-ı hayât olur ma'dûm
Anı kimse edinmemiş ma'lûm (99)*
*Etmişem anı çok zamân tahkîk
Dediler soñra eyledüm taşdîk (100)*
*Âdemüñ yüzi suyudur ol âb
Dön gerü çekme bunca renc ü 'azâb (101)*

Nazar daha sonra Zühd ü Riyâ geçidinde Rahip Zerk'e uğrar. Zerk'in Nazar'a Âb-ı hayât hakkında söyledikleri epey horlayıcıdır:

*Haylî bî-'aql imişsin ey ebleh
Ëtme 'ömrüñ bu ârzûda tebeh (114)*
*Âb-ı hayvân yeri cinânda olur
Eşeri çeşm-i hûn-feşânda olur (115)*
*Yoksa yokdur cihânda âşarı
Eyleme âh u nâle vü zârı (116)*

Nazar Rahip Zerk'den istediği cevabı alamayınca yoluna devam eder. Hidâyet şehrinin hükümdarı Himmet Nazar'a gereken yardımı yapacağını söyler ve Şehr-i Dîdâr'da yaşayan Hüsn adlı bir güzelden ve onun yaşadığı yerde Âb-ı hayâtın saklı olduğundan söz eder:

*Var o şehrüñ içinde bir gül-zâr
İsmdür aña Gülşen-i Ruhsâr (156)*
*Dağı bir çeşme eylemiş peydâ
Feyz-i lutfından ol mekânda Hudâ (157)*
*Ğarağ ol çeşmesârdan Femdür
Anda Âb-ı hayât mudğamdur (158)*

2. 3. 3. Resme Bakıp Âşık Olma Motifi

Aşk mesnevilerinde sıkça yer alan motiflerden biri de *resme bakarak âşık olma* motifidir. Temsilî aşk mesnevilerinde genel olarak şehzadeler karşı cinse ait bir resim görüp âşık olmaktadır. Karakterler çok mutluyken bu resimle karşılaştıkları günden itibaren hayattan bağlarını koparmaktadır. İçine düşülen aşk ızdırabından kurtulmak için başvuru hiçbir çare işe yaramaz. Nitekim çare resimde görülen kişiyi aramakta ve onu elde etmekte bulunur. Şehzadeler içerisinde bulundukları şeraiti göz önünde bulundurmadan yola düşerler. Yanlarında genellikle bir yardımcı bulunduran şehzadeler yaptıkları yolculuk sonunda istedikleri yere varmaktadırlar. Sonuçta aranan kişi de

şehzadeye âşık olur. Fakat kimi zaman problemler çıkar ve sevgililer ayrılmak zorunda kalırlar. Yaşanan sayısız macera sonunda tekrar kavuşulur ve hikâye son bulur.¹⁰³

Hüsn ü Dil ve benzeri temsili aşk mesnevilerinde resme dayalı etkilme ve âşık etme motifinin kullanılmasının en önemli amacı insanda bulunan merak ve karşı cinsten etkilenme zafiyetinden faydalanma ihtiyacıdır.¹⁰⁴

Aşk mesnevilerinin pek çoğunda şair önce çok mutlu bir şehzadeden bahseder. Bu şehzade umulmadık bir anda çok güzel bir karşı cinsin resmini görür. Şehzade bütün varlığını ve saltanatını bırakıp resimde gördüğü kişiyi aramaya koyulur. Şairlerin böyle motifler kullanmalarında insani zafiyetin farkında olmaları etkilidir. Şairler bu zafiyeti o kadar etkili kullanırlar ki eserin bu temel üzerine inşa edildiği dikkati çekmektedir. Nitekim şairler resim temeline dayalı bu bölümlerle esere yeni bir boyut ve değer kazandırmaktadır.¹⁰⁵ *Hüsn ü Dil*'de bu durum iki yerde söz konusudur. Bunların birincisi Hüsn'ün uzun zaman hazinesinde sakladığı bir taş heykelin suretine âşık olmasıdır. Nazar Hüsn'ün huzuruna çıktığı zaman o taş heykelin Dil'in sureti olduğunu söyler. Hüsn suretin sahibinin Dil olduğunu öğrenince aşka tutulur. *Hüsn ü Dil*'de bu durum şöyle anlatılmaktadır:

*Def' edüp zan u şübheyi ey mäh
Ol şehüñdür bu şüret ol āgāh* (260)

*İsmin[i] ger sorar iseñ Dildür
Neçe demdür ki saña mā'ildür* (261)

*Étdi ta'rîf o deñlü el-ḥāşıl
K'oldı Hüsn anı görmedin mā'il* (262)

Hikâyenin başka bir yerinde benzer şekilde Dil de Hüsn'ün resmini görünce ona âşık olur. Dil'in yanına gönderilen Hayâl Hüsn'ün resmini o kadar güzel çizer ki Dil resmi görür görmez aşka düşer. Hüsn'ün ressamının adının *Hayâl* olması da tesadüfi bir durum değildir. Nitekim hayal hikâyede *görmeden âşık olmak* anlamını taşımaktadır. Benzer mesnevilerde resmi gören karakterler bilinçli veya bilinçsiz olarak zihinlerinde bir takım hayaller kurar ve bu hayaller o karakterlerin peşini bırakmaz. Bu durum hayati çekilmez ve yaşanılmaz bir şekle getirir.¹⁰⁶

¹⁰³ Sabahattin Derman, *Mesnevilerde Şehzâdelerin Resmi Görüp Âşık Olma Motifi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van 2009, s. 5.

¹⁰⁴ Sabahattin Derman, *a.g.t.*, s. 163.

¹⁰⁵ Sabahattin Derman, *a.g.t.*, s. 165.

¹⁰⁶ Sabahattin Derman, *a.g.t.*, s. 174.

Sıdkî Hayâl'in Hüsn'ün resmini çizmesini ve Dil'in ona âşık olmasını şöyle anlatmaktadır:

*Eline aldı bir kalem o debîr
Eyledi Hüsn şüretini taşvîr* (289)

*Çünkü Dil gördi Hüsn şüretini
Vêrdi yağmaya şabr u fâkatini* (290)

2. 3. 4. Tılsımlı Obje Motifi

Aşk mesnevilerinde olağanüstü özelliklere sahip kıymetli eşyaların ya da materyallerin birer motif olarak hikâye içerisinde önemli yeri vardır. Bu değerli parçalar genel olarak kahramanların zor durumdan kurtulmalarında ve hızla mekân değiştirmelerinde yardımcıdır. Böyle bir duruma *Hüsn ü Dil*'de üç yerde rastlanmaktadır. Mesnevide bahsi geçen ilk kıymetli obje Zülf'ün Nazar'a zor durumda kaldığı zaman kullanması için verdiği bir tutam saç telidir:

*Bir nêçe mûy kesdi vêrdi aña
Dêdi êy mübtelâ-yı derd ü belâ* (222)

*Yolda bir miñnete esîr olsañ
Tâlib-i yâr-ı dest-gîr olsañ* (223)

*Birisin âteş içre yandurasın
Gitmeyüp anda bir nefes turasın* (224)

Nitekim Çeşme-i Fem'de Rakîb'e yakalanan Nazar zindana atılmıştır. Zindandan kurtulmak için çare arayan Nazar elindeki saç tellerini ateşe atınca Zülf hemen yanına gelmiş ve esaretten kurtulması için ona yardım etmiştir.

Hikâyede yer alan ikinci tılsımlı obje Hüsn'ün Nazar ve Hayâl'e teslim edip Dil'e yolladığı yüzüktür. Nazar Akl tarafından zindana atılmasına rağmen bu yüzük sayesinde esaretten kurtulmuştur. Söz konusu yüzükten şu şekilde söz edilmektedir:

*Vardı Hüsn elinde bir hâtem
Görmemişdi mişâlini 'âlem* (275)

*Vêrdi ol hâtemi nişâne için
Ne nişân<e> belki bir bahâne için* (276)

*Gerçi bir hâtem idi zî-kıymet
Var-ıdı anda nêçe hâşşiyet* (307)

*Her kim alsaydı ağzına anı
Seyr eylerdi Âb-ı hayvânı* (308)

*Şehr-i Dîdârî hem görürdi ‘ayân
Ël gözinden dağı olurdı nihân (309)*

Hikâyede yer alan bir diğer tılsımlı obje ise savaş devam ederken Hâl’in ateşe attığı ve Ân’ın Hüsn’ün yardımına yetişmesini sağlayan küçük top tanesidir. Hâl bu topu ateşe atınca Ân hemen savaş meydanına gelir ve mücadelenin seyri değişir. Hâl bu topu şu şekilde anlatmaktadır:

*Bende bir gūy var ‘anberden
Yok-durur farkı mişk-i ezferden (445)*

*Şalsañ ol gūyî âteşe her gāh
Hâzır olur o demde Ân ey māh (446)*

2. 3. 5. Kılık ve Şekil Değiştirme Motifi

Hüsn ü Dil’de kılık değiştirme motifine iki yerde rastlanmaktadır. Tevbe’ye karşı yapılan savaşın sonunda Gamze’nin güzeller ordusunu ceylana çevirdiği durum şöyle anlatılmaktadır:

*Sihr ü efsün-ıla edüp cādū
Ëtdi ol türk leşkerin āhū (361)*

Daha sonra Dil bu ceylan sürüsünü gerçek zannedip peşlerinden gidince tuzağa düşer ve Nazar’la Gamze’ye yakalanır.

Kılık ve şekil değiştirmekle ilgili olarak ikinci örnek Gayr’ın hile yaparak Hüsn’ün kılığına girmesidir:

*Ëtdi āgāz o demde şan‘atına
Girdi fi’l-hāl Hüsn hey’etine (571)*

2. 3. 6. Mektup ve Mektuplaşma Motifi

Temsilî aşk hikâyelerinde yer alan önemli motiflerden bir diğeri kahramanların birbirleriyle mektuplaşmalarıdır. Mesnevi şairleri soyut bir anlatım yerine okuyucuyla daha iyi iletişim kurmak adına ya da mesnevi kahramanlarıyla okuru yakınlaştırmak gayesiyle mektup tarzı anlatımdan yararlanmışlardır. Mektup bölümleri üslup açısından değerlendirildiğinde anlatımın divan şiirinin dilinden tam anlamıyla uzak değil de daha sade ve içten, karşılıklı konuşma havası şeklinde olduğu görülmektedir. Çünkü

mesnevide mektup bölümüne yer verilmesinin eserin genel anlatımı içerisinde monotonluğu kırarak anlatıma canlılık kattığı gözlenmektedir.¹⁰⁷

Hüsn ü Dil'de mevcut olan mektup örneklerinden ilki Himmet'in kardeşi Kâmet'e yazdığı mektuptur. Himmet Nazar'a yardımcı olması için Kâmet'e yazdığı mektubu yine Nazar'a teslim etmiştir:

*Nazara étđi bunları ta'lım
Yazdı bir nâme eyledi teslîm* (173)

*Tâ mülâkât oldu Kâmet ile
Vêrdi mektûbı pür-zarâfet ile* (195)

Zindandan kaçıp kurtulan Nazar'ın yakalanması için Akl'ın sınır boylarına gönderdiği mektuplar mesnevide yer alan örneklerden bir diğeridir. Söz konusu mektuplardan biri Tevbe'nin eline ulaşmıştır. Bu durum mesnevide şöyle anlatılmaktadır:

*Eline aldı 'anberîn hâme
Yazdı serhadlara birer nâme* (341)

*Bu idi nâmelerdeki mazmûn
Nazarı dutup édeler mescûn* (342)

*Tevbeye dahı nâme gîtmiş idi
Bu huşûş sıfâriş étmiş idi* (345)

Akl'ın savaşmak için Şehr-i Dîdâr'a doğru geldiğini öğrenen Hüsn'ün, babasına yazdığı mektup *Hüsn ü Dil*'deki mektup örneklerinden bir başkasıdır:

*Ĥüsne çün érđi bu haber nâ-gâh
Pederin étđi hâlden âgâh* (410)

*Mekr ü âl-ile yazdı bir mektûb
Ehl-i Ĥüsne bu vaz'dur mensûb* (411)

Mesnevinin başka bir yerinde Gayr'ın, kendi yaptığı hileyi Hüsn'e açıkladığı mektup şu beyitle aktarılmaktadır:

*Ĥayr çün hîle kıldı bu üslûb
Ĥidmet-i Ĥüsne yazdı bir mektûb* (597)

Mesnevide söz edilen başka bir mektup ise Dil'in suçsuz olduğunu ve kendisini aldatmadığını öğrenen Hüsn'ün ona yazdığı mektuptur:

¹⁰⁷ H. Dilek Batıslam, "Mesnevilerde Mektup Tarzı Anlatım", *İlmi Araştırmalar*, S: 13, İstanbul (2002), s. 33.

*Görđi bu işde bî-günehdür Dil
Étdügi zannı oldu hep bâtl (601)*

*Eline aldı ‘anberîn hāme
Dil-i bīmāra yazdı bir nāme (602)*

Dil’in Hüsn’e yazdığı cevap mahiyetindeki mektup ise mesnevîde açıkça bahsi geçen mektupların sonuncusudur:

*Qalem alup eline ol şeydā
Étdi nāme cevābını inşā (633)*

Aşağıdaki beyitte de belirtildiği gibi Hüsn ve Dil arasında benzer şekilde birçok mektup gidip gelmiştir:

*Geldi gitdi bu nev‘ çok mektüb
Dil ü Hüsn oldu t̄alib ü maṭlūb (662)*

2. 3. 7. Aşk Mesnevîlerinde Gazel Kullanımı

Aşk anlatısının sevgililerin dilinden söylenen duygusal anlatıların en doruk noktasında yer alan gazel türü az ve öz şekilde âşığın maşuka beslediği duyguların en bariz görüntüsüdür. Mesnevî kalıbında yazılan uzun aşk hikâyelerinin sevgililer arasındaki yoğun duyguyu yansıtmaları açısından gazelin önemli rolü vardır.¹⁰⁸

Aşk mesnevîlerinde yer alan gazellerle divanlarda yer alan gazeller arasında farklar göze çarpmaktadır. Temsilî aşk mesnevîleri içerisinde âşık ve sevgili için söylenmiş olan gazellerde, divan gazellerinin aksine erkek kahraman ile kadın kahramanı cinsiyetleriyle doğru orantılı teşbihlerle bulmak mümkündür. Gazellerdeki vefasız sevgili, burada kadın kişiliği ve güzelliği ile öne çıkmaktadır, vefalıdır, âşığa sadık ve bu uğurda namusunu ispatlamış bir kadındır.¹⁰⁹

Hüsn ü Dil’de iki yerde gazel kullanılmıştır. Bu gazeller Hüsn ve Dil’in birbirlerine yazdıkları mektuplar içerisinde yer almaktadır. Gayr’ın yaptığı hileyi öğrenen Hüsn’ün pişmanlığını ve hüznünü anlatmak kastıyla Dil’e yazdığı mektupta yer alan gazel (621-626. beyitler) mesnevîde yer alan birinci gazeldir. Bir diğer gazel ise Hüsn’ün mektubuna karşılık Dil’in gönderdiği mektupta yer alan gazel (654-659. beyitler) dir.

¹⁰⁸ Robabeh Taghizadehzonuz, *‘İşknāme (Ferruh u Hüma) Mesnevisinde Sevgililerin “İlk Âşık Olma” Motifinin İran Aşk Mesnevîleriyle Karşılaştırılması*, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2016. s. 78.

¹⁰⁹ Robabeh Taghizadehzonuz, *a.g.t.*, s. 82.

2. 4. Dinî-Tasavvufi Unsurlar

Hüsn ü Dil'in tasavvufi bir metin olup olmadığına dair farklı görüşler mevcuttur. Yenipazarlı Vâlî'nin *Hüsn ü Dil* mesnevisini yayımlayan M. Fatih Köksal bu eserin tasavvufi eserler sınıfına dâhil edilmesini doğru bulmamaktadır. Fettâhî-i Nişâbûrî'nin orijinal *Hüsn ü Dil*'indeki kahraman ve yer adlarının tasavvufi ıstılahlarla örtüştüğünü belirten Köksal'a göre derinlemesine analiz edildiğinde eserin beşerî bir aşkı konu aldığı gözlemlenecektir.¹¹⁰ Öte yandan yapmış olduğu tez çalışmasında Fettâhî-i Nişâbûrî'nin *Hüsn ü Dil*'ini Türkçe'ye tercüme eden Güler Alioğlu ise *seyr ü sülûk* hakkında bilgi verip *Hüsn ü Dil*'deki mazmunların tasavvufi yorumunu yapmaktadır. Alioğlu'na göre eserin iç yüzüne nüfuz edildiği zaman yazarın alegorik tarzda bu hikâyeyle bir ders vermeyi amaçladığı görülmektedir.¹¹¹ Ayrıca Alioğlu çalışmasının sonunda *Hüsn ü Dil*'in mistik yönünü kısaca özetlerken ruhun yaratıldığı günden beri yaratıcısına kavuşmak isteğinde olduğunu belirtmektedir. Fakat ona şan ve şöhretle; riyakârane yapılan ibadetle vasıl olunamayacaktır. Bunun için ancak Hakk'ın inayeti ve insanın şahsi gayreti gerekmektedir.¹¹²

Sıdkî'nin *Hüsn ü Dil*'i hacim olarak Fettâhî-i Nişâbûrî'nin orijinal eserine çok yakındır. Fettâhî-i Nişâbûrî'nin eseri her ne kadar mensur bir tür olsa da Sıdkî'nin kaleme almış olduğu *Hüsn ü Dil* âdetâ manzum bir çeviridir. Türk Edebiyatı'nda yazılmış diğer *Hüsn ü Diller* incelendiği zaman bu eserlerin Sıdkî'nin eserinden hacim olarak çok daha geniş olmaları dikkati çekmektedir. Özellikle kahraman, mekân ve olaylar açısından diğer *Hüsn ü Diller*deki genişlik o eserlerin tercümeden ziyade artık birer telif eser olduklarını göstermektedir. Türk Edebiyatı'nda yazılmış bu eserler üzerine yapılan akademik ve bilimsel çalışmalarda daha ziyade *aşk* ve *alegori* kavramları üzerinde durulmuştur. Buna rağmen yine de *Hüsn ü Dil*'de yer alan bazı kavramların tasavvuf ıstılahında karşılık bulduklarını ve anlam kazandıklarını söylemek mümkündür. Bu bağlamda eserde yer alan mevcut kavramlar tasavvufi açıdan şu şekilde açıklanabilir:

Akl: Hikâyenin başkahramanlarından olan Akl aynı zamanda Dil'in babası ve Beden kalesinin sahibidir. İnsan vücudu göz önüne alındığında beden, varlığını devam ettirebilmesi ve canlılığını sürdürebilmesi için akla olan ihtiyacı kaçınılmazdır. Nitekim bütün vücudun ve organizmanın kontrolünü akıl sağlamaktadır. Görüldüğü gibi söz

¹¹⁰ M. Fatih Köksal, *a.g.e.*, s. 99.

¹¹¹ Güler Alioğlu, *a.g.t.*, s. 57.

¹¹² Güler Alioğlu, *a.g.t.*, s. 98.

konusu kaleye *Beden* isminin verilmesi aklın bedene hâkimiyet kurmasına telmihtir. Tasavvuf ıstılahında ise akıl hakla bâtılın kendisiyle bilindiği ilâhî bir nur olarak değerlendirilmektedir.¹¹³ Esasında Akıl Allah'a ulaşmak için bir araçtır. En önemli vazifesi ise iyiyle kötünün ayırımını yapmasıdır. Mutasavvıflarca dünya için yorulan, hak ve hakikate varamayan akıl *akl-ı me'âş* olarak tanımlanırken kalbin Allah ve Peygamber sevgisiyle dolması *akl-ı me'âd* şeklinde açıklanmaktadır.¹¹⁴ Öte yandan Akl'ın hükümdar olarak Yunan ülkesine seçilmesi Yunan filozoflarının aklı ön plana atan görüşüne bir atıf şeklinde değerlendirilmektedir.¹¹⁵

Dil: Hikâyenin başkahramanı ve aynı zamanda Akl'ın oğlu olan Dil Beden kalesinde düzenlenen bir meclis sırasında *Âb-ı hayâtı* duyar ve bu ölümsüzlük suyunun peşine düşer. *Hüsn ü Dil*'de bu bağlamda *Akl*, *Dil* ve *Beden* kelimeleriyle bir insan tasviri yapılmaktadır.

Tasavvufta dil *Allah'ın nazar ettiği mahal, ilahî kemâlin ve cemâlin en güzel tecellî ettiği yer*¹¹⁶ olarak belirtilmektedir. Dilin bilinen bir diğer anlamı *gönüldür*. Nitekim hikâye boyunca Akl'ın Dil'e hükmetmeye çalışması dikkati çekmektedir. Öte yandan Dil'in memleket işlerini bırakması, halkla olan bağını koparması ve halveti tercih etmesi *Cemâlullâha* karşı olan şiddetli arzu ve isteğin kinayelerle ifade edilmesi şeklinde değerlendirilmektedir.¹¹⁷

Âb-ı hayât: Ölümsüzlük suyu olarak bilinen *Âb-ı hayâtın* sonsuza dek canlılık verdiği inaniilmektedir. *Hızır* ve *İlyas*'ın bu suyu içmeleri sonucunda ölümsüzlüğe kavuştukları rivayet edilmektedir. Söz konusu rivayete göre *İskender-i Zülkarneyn* bu suyu aramak için sefere çıkmış ve Hızır'ın yardımıyla suyun bulunduğu yere yaklaştıklarında *İskender-i Zülkarneyn* Hızır'ın kaybolmasıyla perişan vaziyete düşmüştür. *Âb-ı hayât* tasavvufta *ilâhî aşk* olarak belirtilmektedir. Ayrıca kalbin böyle bir suyu arzulaması ruhun asıl vatanına duyduğu iştiağı ve özlemi hatırlatmaktadır.¹¹⁸

Nazar: Hikâye içerisinde Nazar'ın görevi efendisi Dil'in arzusunu yerine getirmek yani onun için *Âb-ı hayâtı* bulmaktır. Nitekim tasavvufta nazar *şeyhlerin* ve

¹¹³ Câhid Baltacı, *Tasavvuf Lügati*, Elif Neşriyat, İstanbul 1981, s. 22.

¹¹⁴ SAFER BABA, *İstılâhât-ı Sofiyye Fi Vatan-ı Asliyye (Tasavvuf Terimleri)*, Heten Keten Yayınları, İstanbul 1998, s. 12.

¹¹⁵ Güler Alioğlu, *a.g.t.*, s. 66.

¹¹⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991. s. 140.

¹¹⁷ Güler Alioğlu, *a.g.t.*, s. 67.

¹¹⁸ Güler Alioğlu, *a.g.t.*, s. 67.

*ermişlerin müridlere ve sülûk ehline bakışı*¹¹⁹ dır. Bu bakış müritlerin ruhlarına tesir ederek onların gönüllerini feyzle doldurur, ruhlarını olgunlaştırır.¹²⁰

Hikâye içerisinde Nazar'dan söz edilirken Beden kalesinin *dîdebâmı* yani gözcüsü olduğu vurgulanmaktadır. Nazar kelimesinin *bakış, bakmak* anlamları vardır. İlahi gerçeğe ulaşmada yalnız gönüllü ve istekli olmanın yetmediği bunun yanında bir yöneliş ve gayret içerisinde olunması gerektiği göz önünde bulundurulduğu taktirde Dil ve Nazar arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamak mümkündür.¹²¹

Nâmûs: Nâmûsun tasavvuftaki karşılığı *kullarının uymaları ve uygulamaları için Allah tarafından konulan kanun ve hükümler*¹²² dir. Başka bir şekilde söylemek gerekirse Nâmûs İslamiyet'in kurallarıdır. Mutasavvıflar *âfiyet* kavramını ise imanla bağdaştırmaktadırlar. Bu kavram ayrıca *insanlardan uzaklaşmak sonunda elde edilen sıhhat* olarak değerlendirilmektedir. Âfiyet ve Nâmûs'un beraber kullanılmasında imanın ve şeri kanunların birbirini tamamlıyor olması önemlidir.¹²³

Nazar Âfiyet şehrinden ayrıldıktan sonra Zühd ü Riyâ geçidine gelir. Zühdü en bilinen anlamıyla *dünya sevgisinden ve dünya malından gönlü temizlemek* olarak açıklamak mümkündür. Riya ise *bir vazifeyi Allah rızası için değil de gösteriş kaygısıyla yapmaktır*. Böyle bakıldığı zaman dünya sevgisinden kopması gereken bir kişi riya içinde olmamalıdır. Ayrıca hikâyedeki rahip Zerk riyakâr bir kişiliktir. Kilise ile anlatılmak istenen ise dünya sevgisinden ilgiyi kesmektir.¹²⁴

Himmet: Himmet'in tasavvufta kazandığı anlam şöyle ifade edilmektedir: "Bir kemâl hâlini veya diğer bir şeyi elde etmek için bütün rûhanî güçleriyle birlikte kalbin Hakk'a yönelmesi."¹²⁵ Tasavvufi anlamda hidayet ise *hayırlı ve doğru yola rehberlik* demektir. Bu bağlamda hidayetin asıl anlamı varlıkları ikinci kemallerine doğru sevk etmektir. Varlıkların olgunluğa ilk adım atmaları onların varoluşlarıyken bunun devamındaki mertebe ise Hakk'a yönelmeleridir. Bu yönelme bir gayretle olur. Hikâyede ise Himmet'in Nazar'a yol göstermesi Hakk'ın kulunu doğru yola iletmesi, kulun da ona kavuşması için gayret göstermesi olarak yorumlanmalıdır.

¹¹⁹ Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 365.

¹²⁰ Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 365.

¹²¹ Güler Alioğlu, *a.g.t.*, s. 68.

¹²² Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 364.

¹²³ Güler Alioğlu, *a.g.t.*, s. 69.

¹²⁴ Güler Alioğlu, *a.g.t.*, s. 70.

¹²⁵ Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 227.

Aşk: Mutasavvıflar aşkı *sevginin son mertebesi, sevginin insanı tam olarak hükmü altına alması, varlığın aslı ve yaratılış sebebi*¹²⁶ olarak görürler. Aşk bir ateş olarak tanımlandığı sürece düştüğü yer daima gönül olmuştur. Bu ateş kendi kemaline ulaştığı zaman bütün vücuda yayılmakta ve kendi dışındaki bütün nesneleri yakmaktadır. Çünkü aşk kendinden başkasını kabul etmez. Bu vesileyle âşığın gönlü nazikleşir. Bu durumdan sonra artık âşık maşukun yani Hakk'ın tecellilerine tahammül edemez duruma gelir.¹²⁷

Bazı mutasavvıflar aşk makamındaki bir yolcunun ayrılığı kavuşmaya tercih edebileceğini belirtir. Âşık kimi zaman ayrılığın vermiş olduğu rahatlık ve huzuru yaşar. Bunun yanında maşukun âşığa iltifat etmesi de olası bir durumdur.¹²⁸

Hüsn: Hak'tan başkasında bulunmayan, ilâhî güzellik hüsnün tasavvufta kazandığı genel anlamdır. Mutasavvıflara göre âlemdeki bütün güzellikler ve güzeller Hakk'ın güzelliğindendir. Güzel de âşık da odur.¹²⁹ Hikâyede yer alan Hüsn vahdet makamının doruk noktasıdır. Dil'in âşık olma sebebi bu güzelliştir. Yani Hakk'ın cemalidir. Metinde Hüsn'ün Aşk'ın kızı olarak verilmesi bu yüzdendir.

Şehr-i Dîdâr: Dîdâr kavramı ilâhî güzelliği seyretmektir. Fenafillah makamına kavuşmak isteyen yolcu bu şehre uğramak zorundadır. Hikâyede görüldü gibi Nazar bu şehre ulaşmak için pek zorlu engelleri aşmak zorundadır. Nitekim vahdet makamına ulaşmak sanıldığı kadar kolay olmayacaktır.

Rakîb: Divan şiirinde rakîb çoğu zaman sevgiliye ulaşmada bir engeldir. O daima sevgilinin yanındadır ve oradan hiç ayrılmamaktadır. Sevgilinin kapısının eşiğinde duran rakîb aynı zamanda onun sırdaşıdır ve bu durum âşığı kahretmektedir. Hikâyedeki rolü Şehr-i Dîdâr'ın koruyuculuğunu yapmak olan Rakîb Nazar'ın şehre girmesini engellemektedir. Segin kelime anlamı ise *köpektir*. Sevgilinin yanından ayrılmayan rakîb de bu özelliği ile köpeğe benzetilmiştir. Bu yönüyle hikâye içerisinde Rakîb'in *Segsâr* adlı şehirde yaşaması anlamlıdır.¹³⁰ Rakîb tasavvuf terminolojisinde ise dünya ve şeytanın karşılığıdır.¹³¹ Rakîb'i bir anlamda sevgiliye ulaşmada en büyük engel olan *nefis* şeklinde görmek mümkündür. Nefsin kötü isteklerinden sıyrılmadan sevgiliye kavuşmak imkânsızdır.

¹²⁶ Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 58.

¹²⁷ Güler Alioğlu, *a.g.t.*, s. 72-73.

¹²⁸ Güler Alioğlu, *a.g.t.*, s. 73.

¹²⁹ Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 235.

¹³⁰ Berat Açıl, *a.g.t.*, s. 205-206.

¹³¹ Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 389.

Kâmet: Tasavvuftaki karşılığı *sadece Hakk'ın ibâdete lâayk olması, başka hiç bir şeyin buna hakkı olmaması*¹³² dır. Hikâyeye bakıldığı zaman Nazar'ın ancak Kâmet'in yardımıyla yoluna devam edebildiğini görmek mümkündür. Önemli olan böyle zorlu bir yolculuk için ihsanda bulunacak doğru adreslere varmaktır.

Zülf: Zülfün tasavvufta açıklaması şöyledir: “Hiç kimsenin ulaşamadığı gaybî hüviyet, Hakk'ın zâtı ve kühü. Karanlık (siyah saç) nasıl meçhûl ise Hakk'ın zâtı da öylece mechûldür.”¹³³ Genel olarak kesreti ifade eden zülf vahdete ulaşmada ancak bir araçtır. Nitekim mutasavvıflara göre insanın amacı kesretten vahdete yani Allah'a ulaşmaktır. Allah'ın yarattığı her şey kesrettir fakat onu bulmaya ve ona kavuşmaya bir araçtır. Karşısına çıkan Zülf'ten yardım gören Nazar bu vesileyle Şehr-i Dîdâr'a yönelir; bir anlamda Nazar kesretten vahdete yürümektedir.

Hâl: Sevgilinin güzelliğini üst seviyeye çıkaran ben tasavvufta *hakiki vahdet noktası* olarak bilinmektedir. Esasında bir nokta olan ben Allah'ın simgesidir. Nazar Şehr-i Dîdâr'a geldiği zaman Hüsn'ün bekçisi olan zenci çocuklarla karşılaşır. Bu çocuklar birer kesret belirtisi olması hasebiyle metinde yer almaktadır. Sonuçta Nazar burayı geçtikten sonra Hüsn'ün yanına varacaktır.

Gamze: Tasavvufi açıdan gamze *Hakk'ın kula yönelmesi* şeklinde tanımlanır. Bir güzellik belirtisi olan gamze bir yandan âşığı kendine çeker bir yandan da cilvelerinin yok olmasıyla onu üzerek olgunlaştırır.¹³⁴ Hikâyede Gamze aynı zamanda Nazar'ın kardeşidir. Nazar'ın önemli vasfı cevher tanımaktır. Nitekim Gamze Nazar'ı Hüsn'ün yanına çıkardığında Nazar Hüsn'ün elindeki şeklin Dil'in sureti olduğunu anlar. Bu noktadan sonra Hüsn'ün Dil'e olan aşkı kuvvetlenmiştir. Bu şekilde Hüsn'ün Dil'e bağlanması mutasavvıfların *Nazar-ı Rahmânî* dediği Hakk'ın kula olan teveccühüdür. Hak istemediği sürece kulun bütün çabası sonuçsuz kalacaktır. Önce Hak kulunu sever ve kendisine çeker. Devamında ise kul Hakk'a âşık olur.¹³⁵

Hayâl: Tasavvufta hayal *Hak dışında her şeydir*. Mutasavvıflar tarafından Allah dışında diğer tüm varlıklar gerçek dışı birer hayal, akis ve gölge varlıklar olarak kabul edilmektedir.¹³⁶

¹³² Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 276.

¹³³ Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 547.

¹³⁴ Güler Alioğlu, *a.g.t.*, s. 81.

¹³⁵ Güler Alioğlu, *a.g.t.*, s. 81.

¹³⁶ Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 214.

Fikr: Fikr mutasavvıflarca *Allah'ın âyet ve nîmetleri üzerinde düşünmek* olarak tanımlanır. Ayetler üzerinde düşünmek *marifeti*, nimetler üzerinde düşünmek ise *mahabbeti* artırmaktadır.¹³⁷

Tevbe: Tasavvufta önemli bir makam olarak kabul edilen tevbe üç şekilde açıklanmaktadır: “Birincisi nedâmet. İkincisi, Allah'ın yasakladığı şeyleri tekrar işlememeğe kesinlikle karar vermek. Üçüncüsü, işlenen haksızlıkları telâfi için çabalamak.”¹³⁸

Sabr: Mutasavvıflar sabrı şu şekilde açıklamaktadır: “Bir ölü gibi, nefsin haz duyduğu şeylerden mücâhede ile uzak kalmak. Elem ve belâlardan şikâyeti terk etmek. Sabır, Cenâb-ı Hak'tan başkasına şikâyetle bulunmamak. Sabrın üç derecesi vardır: Sonunda kavuşacağı nimetleri düşünerek belâ ve ibtilâlara karşı sabır. Cenâb-ı Hakk'ın ukûbetinden korkarak masiyetleri terke sabır. Taat ve ibâdetlerin nefse verdiği şeylere sabır.”¹³⁹

Hikâyenin bir yerine kadar Dil adına başkaları Hüsn'ü aramıştır. Bundan sonra ise Dil kendisi yola çıkacaktır. Doğal olarak bu yolda karşılaşılabilecek engellere sabır gerekmektedir. Sabr'ın bu yolda Dil'in komutanı olarak rol alması ise gönlün sıkıntılara tahammülüdür.¹⁴⁰

Mihr: Tasavvufi olarak düşünüldüğü zaman *sabır aklın*; *sevgi* ise *aşkın* en önemli işlevidir. Dolayısıyla *Hüsn ü Dil*'de sabrın ve sevginin mücadelesi söz konusudur.¹⁴¹

Ân: Mutasavvıflar *ân* kavramını *Allah'ın ezeli ve ebedî yardımı* şeklinde yorumlar. Bu yardıma mazhar olan salık öyle bir makama ulaşır ki orada zaman ve mekân söz konusu değildir. Bu açıdan bakılınca hikâyede Ân'ın bir anda Hüsn'ün yardımına gelmesi tesadüfi değildir.¹⁴² Hikâyede Hüsn'ün ordusu yenilmek üzereyken Ân'ın gelip savaşı kazandırması bir yardımın tecellisi olarak göze çarpmaktadır.

Ân'ı Hüsn'ün huzuruna getirecek olan amber tanesi içinde beyaz ve siyah renkler münasebetiyle insanı hem hidayete hem kötü yola sevk edecek unsur olarak

¹³⁷ Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 180.

¹³⁸ Câhid Baltacı, *a.g.e.*, s. 169-170.

¹³⁹ Câhid Baltacı, *a.g.e.*, s. 142.

¹⁴⁰ Güler Alioğlu, *a.g.t.*, s. 87.

¹⁴¹ Berat Açıl, *a.g.t.*, s. 217.

¹⁴² Güler Alioğlu, *a.g.t.*, s. 90.

kabul edilmektedir. Söz konusu amber tanesi salike Hak tarafından bahşedilen hidayet yolu olarak anlaşılmaktadır.¹⁴³

Hilâl-i Hâcib: Tasavvufi anlamda düşünüldüğü zaman hilâl Allah'ın cemalini görmeyi hak etmeyenleri bu makama yaklaştırmazken diğer taraftan ok atma cilveleriyle âşığı kendisine sürüklemektedir. Bu yüzden hilâl hikâyede gamze ile birlikte kullanılmıştır.¹⁴⁴

Nâz: Tasavvuftaki karşılığı *âşkın maşuka kuvvet vermesi*¹⁴⁵ dir. Kimilerine göre ise nâz maşukun kendi âşğını aldatmasıdır. Bu aldatmaların bazı ruhi hâller olduğu belirtilmektedir. Türlü oyun ve tuzaklarla maşuk âşığı yıldırır. Hikâyede görüldüğü gibi ümitle yeis arasında bocalayan Dil tam Hüsn'e kavuştuğunu düşündüğü anda zindana atılır.¹⁴⁶ Dil'in zindana atılması fikrini Hüsn'e Nâz'ın verdiğini bu bağlamda değerlendirmek gerekir.

Çâh-ı Zekan: Zekan mahbubun kahrıyla karışık lütfudur. Dil'in önce Hüsn tarafından kuyuya atırılması kahr; daha sonra ise oradan çıkarılması bir lütuf olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca *Çâh* ve *Zekan* kelimeleri birlikte kullanıldığında *çene çukuru* anlamına gelmektedir. Bu durum Hakk'ı anlama yolunda sırların çözülmesindeki müşkül durumlara telmihtir. Buna göre Dil'in kuyuda hapsedilmesiyle bu sırların çokluğuna ve sırları çözmede kulun çaresizliğine bir atıf yapılmaktadır.¹⁴⁷

Vefâ: Tasavvufta vefânın tanımı şu şekilde yapılmaktadır: "Kulun üzerine aldığı emânetin hükmünü içte ve dışta yerine getirmesi. İstikâmetten ayrılmamak. Bollukta ve darlıkta Hakk'a samîmiyetle uymak. Sevgiyi korumak, ahdi gözetmek. Gazaba rızâ, başkalarının kusurlarını görmeme ve hataları bağışlama."¹⁴⁸

Bâğ-ı Dilgüşâ: İstılahta *Dilgüşâ* kelimesi *üns* makamında salikin gönlünde beliren *feyyâziyet* sıfatıdır. Bâğ-ı Dilgüşâ'daki *Çeşme-i Âşinâyî* ise Hak ile münasebet içerisinde salikin kendinden geçmesidir. *Visâl* ise Hak'tan başkasını gözleri görmeyecek derecede ona bağlanıp beraber olmaktır.¹⁴⁹

Gayr: Tasavvufta gayr Allah dışında bütün nesne ve varlıklardır. Gayr'ın hikâyede Rakîb'in kızı olarak gösterilmesi bu sebeptedir. Onun Hüsn'ün kılığına girerek

¹⁴³ Güler Alioğlu, *a.g.t.*, s. 89.

¹⁴⁴ Güler Alioğlu, *a.g.t.*, s. 90.

¹⁴⁵ Câhid Baltacı, *a.g.e.*, s. 128.

¹⁴⁶ Güler Alioğlu, *a.g.t.*, s. 91.

¹⁴⁷ Güler Alioğlu, *a.g.t.*, s. 91-92.

¹⁴⁸ Câhid Baltacı, *a.g.e.*, s. 177.

¹⁴⁹ Güler Alioğlu, *a.g.t.*, s. 93.

Dil’le beraber olması salikin kesret içinde vahdeti bulamaması, Hak’tan başka her şeyi Hak bilerek aldanması, vahdete ermeden boğulması ve kaybolması olarak yorumlanmaktadır. Tehlikelerle dolu aşk yolunda ayak kayarsa insan mahvolacaktır.¹⁵⁰

Hikâyenin sonuna doğru Himmet Dil ve Akl’ın zindandan çıkarılması için Aşk’ın huzuruna gelir. Bu durum seyr ü sülukta yalnızca yardımın ve gayretin yetmediğine bunların yanında ilâhî aşkın da gerekli olduğuna işarettir.¹⁵¹

Hızır: Dil’in Fem çeşmesine ulaşması kesrette vahdeti bulan salikin fenafillah makamına ererek mürşit derecesine ulaştığına bir delalettir. Hikâyede Hızır kutup derecesinde mürşit olarak kabul edilebilir.¹⁵² Mutasavvıflar Hızır’la karşılaşabilmenin şartlarını şöyle açıklar: “Kötü ahlaklarından kurtulmuş, ahlâk-ı hamîdeye ermiş, bu ümmetten hiç bir kimseye kötü kasdı olmamak. Kavlen ve fiilen sünnet-i Peygamberî (s.a.v.) üzere olub arzu ve isteklerden kurtulmuş olmak. Mal para ve rızık gibi şeyleri insanlardan gizlemeyecek.”¹⁵³

Hızır rivayetlere göre ölümsüzlük suyunu içip ebedî hayata ulaşan, peygamber veya veli olduğu konusunda ihtilaflar bulunan kutsal bir varlıktır. Hızır inancına neredeyse bütün toplumlarda rastlanmaktadır. Hâlâ yaşadığına ve darda kalanlara yardım ettiğine inanılmaktadır. Özellikle halk kültüründe yer edinmiş olan Hızır inancı gündelik hayattan edebiyatın hemen bütün ürünlerine yansımıştır.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Güler Alioğlu, *a.g.t.*, s. 95.

¹⁵¹ Güler Alioğlu, *a.g.t.*, s. 97.

¹⁵² Güler Alioğlu, *a.g.t.*, s. 98.

¹⁵³ SAFER BABA, *a.g.e.*, s. 106.

¹⁵⁴ Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar (Şahıslar Mitolojisi)*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 361-362.

3. HÜSN Ü DİL'İN DIŞ YAPISI

3. 1. Şekil Özellikleri

3. 1. 1. Nazım Şekli

Sıdkî'nin *Hüsn ü Dil*'i manzum olarak mesnevi biçiminde kaleme alınmıştır. Eser aruzun *hafif* bahrinin *fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. İki yazmada yer alan beyit sayıları eşit olmamakla birlikte hâlihazırdaki tenkitli metinde 805 beyit bulunmaktadır.

Hüsn ü Dil'de tam bir mesnevi şablonu görmek mümkün değildir. 1-15. beyitler arasında *tevhid* olarak nitelendirilebilecek bölüm söz konusudur. Bu bölümde Allah'ın büyüklüğü ve kâinata nizam veriş vb. konular üzerinde durulmaktadır. 16-41. beyitler arasındaki bölüm mesnevide *Sebeb-i nazm* olarak adlandırılmış fakat bu bölümün sonuna doğru da hem dört halifenin hem de Hz. Peygamber'in ismi zikredilmiştir. Bunun ardından kendisi için dua edip Allah'tan yardım isteyen şair Sıdkî asıl hikâyenin işlendiği *Âğâz-ı dâstân* bölümüne geçmektedir. 42-762. beyitler arası bu bölüm asıl konunun işlendiği ve olayların anlatıldığı bölümdür. Bu bölüm ayrıca kendi içerisinde hikâyenin ilerleyişine paralel başlıklardan müteşekkildir. Söz konusu bölümde konunun akışına uygun, *Gazel ez-zebân-ı Hüsn* ve *Gazel ez-zebân-ı Dil* başlıklı ayrıca iki gazel mevcuttur. Bu gazeller Hüsn ve Dil'in birbirlerine yazmış oldukları mektupların birer parçasıdır. Asıl konunun işlendiği bölümden sonra 763-805. beyitler arası *Hâtîme* bölümü gelmektedir. Bu bölümde şair mesnevisini vücuda getirmeye vakıf olduğu için Allah'a şükretmektedir.

Mesnevilerin birçoğunda olduğu gibi *Hüsn ü Dil*'de de şair eseri yazma gerekçesini ve serüvenini anlatmaktadır. Diğer pek çok mesnevide örneğine rastlanan başkasının tavsiyesi ve isteğiyle eser yazma geleneğine bu eserde de rastlanmaktadır. *Hüsn ü Dil*'de anlatılanlardan yola çıkarak eserin yazılma sebebiyle ilgili olarak şunları söylemek mümkündür: Hasta ve hüzünlü durumda olan Sıdkî'yi bir gece sevgilisi ziyaret eder. Derdine çare olmaya geldiğini söyleyen sevgilisi ondan bir eser yazmasını rica eder. Bu eseri bir üstat daha önce Farsça olarak kaleme almıştır. Fakat böyle bir eser Türkçe'de mevcut olmadığı için onu kendisinin yazmasını ister. Şiir yazmayı çok zaman evvel bıraktığını söyleyen Sıdkî ise bu işin mümkün olmadığını söyler. Neticede sevgilisinin ısrarlarına dayanamayan Sıdkî eseri yazmaya koyulur. Dil aynasını cilalaması için Allah'a dua etmeyi de unutmaz.

Hüsn ü Dil'de tamamı Farsça olmak üzere 22 başlık bulunmaktadır. Mesnevinin ilk başlığı B nüshasının 2^b varlığında *Risāle-i Hüsn ü Dil*; İÜ nüshasında ise 1^b numaralı varakta *Manzūme-i Hüsn ü Dil eş-Şā'ir Şıdķī* şeklinde kayıtlıdır. İÜ nüshasında ilk başlık dışında herhangi bir başlık bulunmamaktadır. Fakat bu başlıkların yazılması gereken satırlar boş bırakılmıştır. B nüshasında ise bütün başlıklar yer almaktadır. Bu nüshada yer alan diğer başlıklar varak numaralarına göre şu şekildedir:

Sebeb-i nazm B[3^a]

Āğāz-ı dāstān B[3^b]

Resīden-i Nazar be-ḥidmet ü ḥaber-giriften-i ez-Āb-ı ḥayāt B[5^b]

Şināhten-i Ġamze Nazar-rā vü müşerref-sāhten-i be-soḥbet-i Hüsn-i dil-ārā B[8^b]

Ferestāden-i Hüsn Nazar u Ḥayāl-rā be-cānib-i Dil B[9^b]

Gorīhten-i Nazar ez-‘Aql u borden-i Ġamze-rā be-ḥalāş-ı Ḥayāl ü Dil B[10^b]

Ceng-kerden-i Ġamze-bā leşker-i Tevbe B[11^b]

Naşīḥat-dāden-i ‘Aql be-Dil ferestāden-i be-cānib-i Şehr-i Dīdār B[12^a]

Ceng-kerden-i leşker-i ‘Aql bā-sipāh-ı ‘Aşk u giriftār-şoden-i Dil B[13^a]

Ārzū-kerden-i Hüsn vişāl-i Dil ü tarḥ-ı şīḥḥat-endāhten-i der-Ḳaşr-ı Vişāl B[15^b]

Ḥaberdār-şoden-i Ġayr ez-soḥbet-i Hüsn ü Dil B[17^a]

Nāme-nüviştēn-i Hüsn be-cānib-i Dil B[18^b]

Ġazel ez-zebān-ı Hüsn B[19^a]

Temām-ı sūḥan B[19^a]

Cevāb-nāme-i Dil-i şeydā B[19^b]

Ġazel ez-zebān-ı Dil B[20^a]

Temām-ı sūḥan B[20^a]

Reften-i Himmet be-ḥidmet-i ‘Aşk der-ḥvāst-kerden-i ‘Aql u Dil B[20^a]

Müşerref şoden-i Dil-i şeydā vü behre-yāften-i ez-vişāl-i Hüsn ü dil-ārā B[21^b]

Resīden-i Dil be-ḥidmet-i ḥazret-i Hızr peygamber ‘aleyhi's-selām B[22^a]

Ḥātime B[23^a]

3. 1. 2. Vezin

Hüsni ü Dil aruzun hafif bahrinin *fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün* kalıbıyla kaleme alınmıştır. Art arda gelen açık ve kapalı hecelerin çokluğu, ilk ve son cüzlerin değişik biçimde kullanılabilmesi ve kısalığı gibi özelliklerinden ötürü birçok uzun mesnevinin bu kalıpla yazıldığı bilinmektedir.¹⁵⁵

Aruzun Türkçe'ye uygulanabilmesi için vezinle ilgili birtakım işlemler gerekmektedir. Söz konusu işlemlere *Hüsni ü Dil*'de rastlanmaktadır:

Vasl/Ulama: Sessiz harfle biten bir kelimenin vezin gereği kendisinden sonraki sesli harfle başlayan kelimeyle birleşik şekilde okunması olayı vasıl olarak adlandırılmaktadır. Aslında Türkçe'nin ses akışına uygun olan bu durum aruzda büyük bir kusur sayılmamaktadır.¹⁵⁶ Vaslın *Hüsni ü Dil*'de pek çok örneği vardır:

Dāyimā zevk u şevke mâyildür
İşret_ehliyle zevke mâyildür (159)

Şimdi eczâsı bunda yok mevcûd
Anı ger bilmek_eylesen maşûd (189)

Çün Nazar oldı ol belâdan_emîn
Şehr-i Dîdâra yüz çevirdi hemîn (203)

Birisin âteş_içre yandurasın
Gitmeyüp anda bir nefes turasın (224)

Kim_o bu 'ırzadan edince firâr
Yengiden fitneler eder izhâr (460)

Bunda bir bâğ vardur_ey server
Kim_aña Bâğ-ı Dil-güşâ dërler (502)

İmdi hod ihtiyârum_elde degül
Ya'nî tedbîr-i kârum_elde degül (612)

Nâmeyi çünkim_oğudı Dil-i zâr
Turdı ta'zîmle şikeste vü h'âr (630)

Derdüme senden_olmasa dermân
Zehr olur baña çeşme-i hayvân (748)

Hüsni ü Dil'de kimi beyitlerde art arda gelen iki kelimedenden birinde vezin gereği ses düşmesi ve devamında iki kelimenin birleşmesi söz konusudur. Bu durum tam anlamıyla vasıl olmasa da örneklerine *Hüsni ü Dil*'de pek çok yerde rastlanmaktadır:

¹⁵⁵ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s. 280.

¹⁵⁶ M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi (Biçim-Ölçü-Kafiye)*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2015, s. 208.

*Dédüm ey serv-ḳadd-i hoş-reftār
V'ey meh-i sebz-ḥaṭṭ u lāle-'izār (29)*

*Bildi Himmet k'anuñ recāsı nedür
Ne işe geldi müdde'āsı nedür (130)*

*Étdi ta'rîf o deñlü el-ḥāşıl
K'oldı Hüsn anı görmedin mā'il (262)*

*Yazdı k'ey serv-i bâğ-ı maḥbûbî
Gül-i ra'nā-yı gülşen-i ḥûbî (639)*

İmâle/Uzatma: Esasında imâle *imâle-i maksûr* ve *imâle-i memdûd* şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Fakat bunlardan birincisi *imâle*; ikincisi ise *med* olarak dile getirilmektedir.

İmâle yalnızca Türkçe kelime ve eklerde yapılan uzatmadır. Türkçe'de uzun hece olmadığı için vezin gereği kısa okunması gereken heceler uzun okunmaktadır. Başka bir söylemle imâle açık hecenin kapalı okunması olayıdır.

İlk dönemlerde şairler hece ölçüsünü bırakamamış ve Türkçe kelimeleri aruza uydurmak için sürekli imâle yapmışlardır. Fakat zamanla şairlerin kelime dağarcığı gelişip Arapça ve Farsça kelimelerin şiirlerde daha fazla yer almaya başlamasıyla imâle yapma sıklığı da azalmıştır.

Hüsn ü Dil'de pek çok yerde imâle yapılmıştır:

*Dédi ey kâmilân-ı devr-i zamân
Derdüme eyleñüz benüm dermân (65)*

*Âdemüñ yüzi şuyıdur ol âb
Dön gerü çekme bunca renc ü 'azâb (101)*

*Yoksa yokdur cihānda âşarı
Eyleme âh u nāle vü zārı (116)*

*Gerçi ol yolda derd ü ğam çokdur
Haberinden saña zarar yokdur (139)*

*Nazara étdi bunları ta'lim
Yazdı bir nāme eyledi teslim (173)*

*Terbiyetle püser za'if olmaz
Terbiyetsiz olan şeref bulmaz (300)*

*Cenge oldı o demde çün âheng
Rüz-ı evvelde Ğamze eyledi ceng (428)*

*Kimine bahtı reh-nümün eyler
Kiminüñ ṭali'in zebün eyler (636)*

Med: Genellikle Arapça ve Farsça kelimelerde yapılan med uzun ünlüden sonra ünsüz gelen veya sonu birden fazla ünsüzle biten bir heceyi sırasıyla uzun ve kısa olmak üzere iki hece hâlinde okumaktır. Aruzda kusur sayılmayan bu işlem çoğu zaman ahengi sağlamak için uygulanmıştır.¹⁵⁷

Hüsni ü Dil'de neredeyse her beyitte medde rastlanmaktadır:

- Lîk Türkîde yok bu efsâne*
Söyle bu dâstânı Türkâna (26)
- Şâh nâmın Dil etdi ol püserüñ*
Hıfzına sa'y ederdi ol güherüñ (51)
- Luṭf edüp terk kıl bu sevdâyı*
Olma 'âlem katında rüsvâyî (69)
- Dedi şâhâ bu süz u derd nedür*
Eşk-i gül-gün u rüy-ı zerd nedür (82)
- Anda bir şahşâ râst geldi Nazar*
Şordı ahvâl-i şehri ser-tâ-ser (93)
- Zerḳ çün ol cevâbı güş etdi*
Nazara ta'n edüp hamûş etdi (112)
- Gerçi ol ârzüya tâlibsın*
Cân-ı dil birle aña râğıbsın (132)
- Cümleden var bu yolda ey server*
Nâmı Segsâr bir 'aceb kişver (161)
- 'Aşk emriyle anda sulṭândur*
Şehr-i Dîdâra ol nigejbândur (163)
- Tıbb vâdîlerinde ma'mûram*
Kîmyâgerlük ile meşhûram (183)
- Gördi ol şehri bir 'azîm diyâr*
Özi yek-dâne [vü] maḥallesî çâr (227)

Meddin başka bir özelliği de sonu *nun* (ن) harfiyle biten heceler üzerinde uygulanamıyor olmasıdır. Fakat şairlerin kimi zaman bu kurala uymadıkları görülmektedir. Sıdkî'nin de bazı yerlerde *nun* (ن) harfiyle biten hecelerle med yaptığı gözlenmektedir:

- Etmişem anı çok zamân tahkîk*
Dediler soñra eyledüm taşdîk (100)
- Âb-ı hayvândan haber vërdüñ*
Mürdeye cāndan haber vërdüñ (138)

¹⁵⁷ Haluk İpekten, a.g.e., s. 151.

*Var maşrıkda bir şeh-i devrân
Yokdur aña zamānda akrân (141)*

*Şükrüm oldur ki kilik-i tîz-hırām
Verdi nokşān nazmuma itmām (764)*

Sıdkî'nin kimi zaman Türkçe kelimelerde med yaptığı göze çarpmaktadır:

*Şıḥḥate kalmamışdı imkānum
Az kalmışdı kim çıka cānum (17)*

*Var maşrıkda bir şeh-i devrân
Yokdur aña zamānda akrân (141)*

*Nazarı al ḥidmetüñde bile
Sür'at-ıla yetüñ diyâr-ı Dile (330)*

Zihâf: Yalnızca yabancı kökenli kelimeler üzerinde uygulanan bir aruz işlemidir. Uzun okunması gereken hecelerin vezin gereği kısa okunması; başka bir tabirle, kapalı hecelerin açık hece hâline getirilmesi zihâf olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca zihâf aruzda önemli bir kusur olarak algılanmaktadır. *Hüsn ü Dil*'de pek çok yerde zihâfa rastlamak mümkündür:

*Çeşmümi ma'nî ile bînâ et
Dilüm âyînesin mücellâ et (41)*

*Ḥaylî bî-'aql imişsin ey ebleh
Ëtme 'ömrüñ bu ârzûda tebeh (114)*

*Himmeti 'ālî ismi Kâmetdür
Serv-i gül-zâr-ı istikâmetdür (169)*

*Nazara Hindû olmağ-ıla peder
Kıldı hem-şehrîlûk göziyle nazar (219)*

*Ërdiler çün havâlî-yi Bedene
Ġamze başladı anda mekr ü fene (360)*

*Şûretâ gerçi anlar âhû idi
Lîk ma'nîde cümle cādû idi (397)*

*Ëtdi Kaşr-ı Vişâlden bîrûn
Dili kıldı o vâdîde mescûn (588)*

3. 1. 3. Kafiye ve Redif

En genel tanımıyla kafiye en az iki mısra sonundaki ses tekrarıdır. Şiire ahenk katan unsurlardan birisi olan kafiye, sadece Türk Edebiyatı'na özgü değildir. Diğer dillerin edebiyatlarında da farklı niteliklerde olsa da kafiye bulunmaktadır. Yüzyıllar boyu şiirin vazgeçilmez unsuru olarak görülen kafiye, bu dönemde şiirin tanımı için

belirtilmemekle birlikte her şiir devrinde şiir dilinin bir özelliği olarak kendisini göstermektedir.¹⁵⁸ *Hüsn ü Dil*'de yer alan başlıca kafiye çeşitleri şunlardır:

Kâfiye-i mücerrede: Sadece revî harfinin tekrarı ile yapılan kafiyelerdir.

*Şu 'le-i şem'î eyleyen ser-keş
Dil-i pervâneye şalan âteş (13)*
*Dedi ger gaflet etseñüz Dilden
Şübhesiz memleket çıkar elden (295)*
*Hâtemi ağzına alınca Nazar
Bulmadı 'Aql o demde aña zafer (310)*
*Zerğ-i pîrûñ var-ıdı bir püseri
Dâyimâ serhad-i Bedendi yeri (343)*
*Haylî tevbîh kıldı öz özini
Eşk-i hasretle pür kılup gözini (367)*

Kâfiye-i mürekkebe: Bu kafiye çeşidi *mürdef*, *mukayyed* ve *müesses* olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

Mürdef kafiye: Ridf harfinin bulunduğu kafiye:

*Ola kim êde sūd tedbîrûñ
Bulayın şāhibin bu taşvîrûñ (252)*
*Olma nağş-ı Hayâlî meftûn
Seni deşt-i gama eder Mecnûn (373)*
*Cem' edüp şimdi leşker-i bisyār
Eylemiş 'azm-i kişver-i Dîdār (419)*
*'Azm kıldı Hişār-ı Hicrāna
Vāşıl oldu Dil-i perişāna (628)*
*Yine ol kıldı ben esîri zelîl
Bister-i gamda fûrkatûñle 'alîl (643)*

Mukayyed kafiye: Kayd harfinin bulunduğu kafiye çeşididir:

*Her ne deñlü 'azîz ise ferzend
Pedere resmdür aña êde pend (299)*
*Haylî te'kîd eyleyüp o büzürk
Koşdı anlara bir cemā'at-ı türk (332)*
*Cem'-i türkân u Ğamze-i ser-mest
Vêrdiler leşker-i 'adūya şikest (355)*

¹⁵⁸ M. A. Yekta Saraç, a.g.e., s. 257.

*Cenge oldu o demde çün āheng
Rûz-ı evvelde Ğamze eyledi ceng* (428)

*Bu gece eyleñüz Tebessüme emr
Dil ile eyledükde şoĥbet-i ĥamr* (541)

Müesses kafiye: Te'sis harfinin bulunduğu kafiye dir:

*Keremüñden baña hidāyet kıl
Nazar-ı lutf-ıla 'ināyet kıl* (39)

*Ol hevādan ferāġat eylemedi
Bir nefes istirāĥat eylemedi* (74)

*Himmeti 'ālī ismi Kāmetdür
Serv-i gül-zār-ı istikāmetdür* (169)

Redif: Mısra sonlarında bulunan ve reviden sonra tekrarlanan görevleri ve yazılışları aynı ek, kelime veya söz öbekleridir. Redif genel olarak mısra sonlarında ek ve kelimelerle yapılmaktadır:

*Geçen aĥvāli 'arz-ı ĥāl **ét**di
Mû-be-mû vāķıf-ı me'āl **ét**di* (365)

*Zülfe dil vërme āfet-i cāndur
İĥtilāfı anuñ perîşāndur* (371)

Hüsn ü Dil'de ayrıca zamirlerle redif yapıldığını da görmek mümkündür:

*Bilmedüm bî-vefā-imişsin **sen**
Ğayr ile āşinā-imişsin **sen*** (610)

3. 2. Deyimler

Sıdkî'nin *Hüsn ü Dil* mesnevisi anlatım açısından incelendiği zaman eserin yalın bir dilinin olduğu, yabancı tamlama ve terkiplerle ağır bir hâle getirilmediği dikkati çekmektedir. Öte yandan beyitlerde cümle yapısının kusursuz olduğunu söylemek zordur. Özellikle vezin kaygısıyla pek çok beyitte cümle kurgusunun bozuk olduğu göze çarpmaktadır. *Hüsn ü Dil*'in bu üslup ve anlatımı içerisinde deyimler ve özlü sözlerin ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Hacim olarak çok geniş olmamasının yanında hikâyede pek çok deyim ve özlü söz yer almaktadır.

Hüsn ü Dil'de yer alan başlıca deyimler şunlardır:

aĥsent ét- (507)

'aklı başına gel- (469)

'akl(ını) al- (542)

‘aql(ını) ètür- (746)
‘aqlı zāyil ol- (150)
‘alem aç-/çek- (425, 680)
‘ālemi gözlerine teng eyle- (424)
ara yèr (644)
āteş şal- (13)
āteş ur- (7)
āvāze şal- (40)
ayağına düş- (740)
āyin koy- (11)
bağş èt- (3, 10, 642)
baş koş- (369)
başa gel- (387, 427)
başa yètür- (23)
başuñı terkiye aş- (180)
bèl bağla- (471)
belā çek- (91)
belāya düş- (208)
cān al- (211, 378)
cān u başla (83, 225)
cān vèr- (34, 266, 745)
cān(ı) çık- (17, 178)
cān-ı dil birle (132, 186)
cān(ı) git- (525)
cān(ı) yan- (537, 582, 685)
cānuñı yak- (370)
dil al- (211)
dil vèr- (371)
dem-beste ol- (804)
dem ur- (59)
el kavuşdur- (243)
elde degül (612)
elden çık- (295)

elden git- (296)
ele gel- (265)
emān vèr- (323, 487)
ġam çek- (20, 91, 438, 501)
ġark ol-/kıl- (402, 794)
ġayret çek- (584)
iki menzīli bir èt- (334)
iş bitür- (103)
iş èt- (467, 687)
kadem baş- (680)
leşker çek- (422, 489, 703)
leşker koş- (382)
oda yan- (102, 706)
öğüne gel- (707)
özin(i) ètür- (520)
pest èt-/eyle- (144, 165)
rū dut- (321)
sāye şal- (7, 516)
şoĥbet kur- (528)
söze aç- (247)
taĥsīn oĥu- (263)
terk kıl- (69)
terk ol- (297)
yaġmaya vèr- (290)
yèri var (258)
yola düş- (193)
yüz çevir- (203)
yüz dut- (174, 391, 589)
yüz sür- (97, 243, 672)
yüz ur- (111, 256, 692)
yüzi gül- (48)
yüzi şuyı (101)

Hüsn ü Dil'de kimi beyitlerde atasözü gibi kullanılmış ifadeler ve özlü sözlere rastlanmaktadır. Bu ifadeler genel olarak konunun ve olayların ilerleyişine paralel olarak beyitler içerisinde anlatıma renk katıp hikâyenin etkileyiciliğini artırmaktadır. Söz konusu ibareler bazı kaynaklarda *irsâl-i mesel* ve *îcâz* sanatları içerisinde değerlendirilmektedir. Bu bakımdan *Hüsn ü Dil*'de yer alan atasözü ve atasözü değerindeki özlü sözlere eserin edebî sanatlar yönünden incelendiği bölümde yer vermek daha uygun gözükmektedir.

3. 3. Edebî Sanatlar

Hüsn ü Dil'in edebî sanatlarla yoğun bir şekilde örülü olduğunu söylemek pek güçtür. Öte yandan alegorik bir eser olması münasebetiyle *Hüsn ü Dil*'in temelinde doğal olarak *teşhîs* ve *intâk* sanatı vardır. Eserde bu iki sanatın dışında belli başlı edebî sanatlara rastlamak mümkündür. Kimi zaman bir beyitte birden fazla edebî sanat gözlenebildiği gibi kimi zaman da beyitler içerisinde herhangi bir sanata rastlanmadığı olmuştur. *Hüsn ü Dil*'de tespit edilen belli başlı sanatlar şunlardır:

Mecâz-ı mürsel: Bir sözü gerçek anlamı dışında benzetme amacı olmaksızın başka bir söz yerine kullanmaktır. Mecâz-ı mürsel sanatının yapılması için kelimenin veya kelime grubunun gerçek anlamı dışındaki bir anlam kastedilmeli, gerçek anlamla mecaz anlam arasında ilgi olmalı ve gerçek anlamın anlaşılmasına dair bir engel bulunmalıdır.

Aşağıda yer alan beyitte *câm* kelimesiyle *içki* söylenmek istenmiştir:

Êtseñüz gâh o çeşm-i pâke hırâm
Anda bî-şek müyesser olur câm (505)

İçilen madde şarabın kendisidir. Kadeh ise şarabın, içerisinde bulunduğu bardaktır. Aşağıdaki beyitte yer alan *bir kadeh* içmek ifadesiyle *bir bardak şarap içmek* anlamı verilmiştir:

Bir kadeh içdi Âb-ı hayvândan
Oldı sîr-âb çeşme-i cândan (756)

Teşbîh: Aralarında çeşitli yönlerden benzerlik bulunan iki veya daha fazla unsuru birbirlerine benzetmektir. Teşbîhin *müşebbeh* (benzeyen), *müşebbehün-bih* (kendisine benzetilen), *vech-i şebah* (benzetme yönü) ve *edât-ı teşbîh* (benzetme edatı) olmak üzere dört ögesi bulunmaktadır.

Mufasssal teşbîh: Teşbîhin bütün unsurlarının beyit içerisinde bulunmasıdır.

Aşağıda yer verilen beyitlerin ilkinde Aşk'ın, duyduğu olay karşısında sinirlenmesi denizin coşmasına benzetilmektedir. Bu beyitte '*Aşk benzeyen, baħr-i 'ummān kendisine benzetilen, ħurūş etmek benzetme yönü ve gibi ise benzetme edatı* olmak üzere yer almaktadır. Bir sonraki örnekte ise atılan okun yönünü kaybetmeden hedefe varmış olması sanatlı bir biçimde anlatılmaktadır. Bu beyitte, *nāvek benzeyen, sehm-i ħazā kendisine benzetilen*, atılan okun *zerre deñlü ħaṭā etmemesi benzetme yönü* ve *şanki* ifadesi *benzetme edatı* olarak kullanılmıştır. Görüleceği gibi her iki beyitte de teşbîh sanatının bütün öğeleri kullanılmıştır:

*Çünkü 'Aşk ol cevābı gūş etdi
Baħr-i 'ummān gibi ħurūş etdi* (421)

*Şanki ol nāvek-idi sehm-i ħazā
Etmedi hiç zerre deñlü ħaṭā* (454)

Belîğ teşbîh: Teşbîhin unsurlarından sadece *müşebbeh* ve *müşebbehün-bihin* kullanılmasıdır. Unsurları azaldıkça teşbîhin sanatsal değeri artacağından belîğ teşbîh daha fazla edebî değer taşımaktadır.

Aşağıdaki beyitte Rakîb kötü özellikleri sebebiyle köpeğe benzetilmiştir. Bakıldığı zaman *benzeyen* ögesi *Raķīb*, *kendisine benzetilen* ise *segdir*. Yalnızca iki unsurun kullanılarak sanat yapıldığı görülmektedir:

*Seg Raķibe duyurmadı ħaberin
Ol-daħı gezdi görmedi eşerin* (200)

İrsâl-i mesel: Şiirde veya nesirde atasözü, bilinen bir vecize veya bunlara muadil ifade kullanmaktır. Kimi zaman farklı dilde *darb-ı mesellerin* de sözün kuvvetini artırmak için kullanıldığı olmuştur. Bu sanatta amaç söylenen sözü desteklemek gayesiyle atasözü ve vecize değerindeki ifadelerle muhatabı ikna etmektir.

Aşağıda yer alan beytin ilk mısraında âşığın her şeye hevesli olmaması gerektiği vurgulanırken bu fikre destek amacıyla ikinci mısra da sevgilinin kıskanç olduğunun bilindiği, bu durumun bir mesel hâline geldiği söylenmektedir:

*'Āşık-ı bü'l-heves degüldür ħüb
Bu meşeldür ġayūr olur maħbūb* (585)

Hüsn ü Dil'in başka bir yerinde, mecazi aşkın sonunda gerçek aşkın var olduğu şair tarafından anlatılırken bu durumun hikmet dolu bir sır olduğu vurgulanmaktadır:

*Kim mecāzuñ şoñı haķıķātdür
Bil ki bu nükde maḥz-ı ḥikmetdür (727)*

İstiâre: Temelde teşbîh sanatı üzerine kurulu olan istiâre *benzeyen* ve *kendisine benzetilen* öğelerinden yalnızca biriyle yapılan teşbîhtir. İstiarede söz mecazi anlamda ve benzetme yapmak amacıyla kullanılmaktadır.

Aşağıdaki beyitlerde *güher* ve *māh* kelimeleriyle istiâre yapılmıştır. *Güher* kelimesi değerli olması özelliğiyle Dil'in yerine kullanılmıştır. Bir sonraki beyitte ise *māh* kelimesi Hüsn'ün güzelliğini vurgulaması açısından kullanılmıştır. Fakat iki beyitte de yalnızca tek unsurla yani *kendisine benzetilenle* teşbîh yapılmıştır:

*Şāh nāmın Dil étدی ol püserüñ
Ḥıfẓına sa'y éderdi ol güherüñ (51)*
*Şalsañ ol gūyı āteşe her gāh
Ḥāzır olur o demde Ān éy māh (446)*

Kinâye: Bir sözü gerçek anlamının da anlaşılması mümkün olacak şekilde aktarıp gerçek dışı mecaz anlamını kastederek kullanmaktır. Mecazlı kullanımlarda sözün gerçek anlamının akılla anlaşılması ve idrak edilmesi mümkün değildir; söz akla ve mantığa aykırıdır. Kinâyede ise sözün akla ve mantığa uygun birden fazla anlamı vardır. Bu anlamlar içerisinde mecazlı olanı kastedilmektedir. Aşağıdaki beyitte yer alan *pā-būsı* (ayak öpmek) ifadesi akla ve mantığa uygun iki anlama gelir. Nitekim burada belirtilen anlam *huzura çıkıp saygıyla eğilmektir*:

*Çün Naẓar gūş kıldı Nāmūsı
Farz-ı 'ayn oldu aña pā-būsı (96)*

Tezâd: Mana olarak birbirinin karşıtı iki düşünce, duygu ve hayalin bir arada bulunmasıdır.¹⁵⁹ Aşağıda yer alan beyitlerde altı çizili ifadeler mana itibarıyla birbirinin karşıtıdır:

*Zinde eyle bu mürde destānı
İstimā'-ıla tāze kıl cānı (24)*
*Dédi éy kāmīlān-ı devr-i zamān
Derdüme eyleñüz benüm dermān (65)*
*Dédi Āb-ı ḥayāt olur ma'dūm
Anı kimse edinmemiş ma'lūm (99)*

¹⁵⁹ Numan Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, s. 76.

*Şükürüm oldur ki kil-k-i tîz-ı hırâm
Vêrdi noksân nazmuma itmâm (764)*

*Bir ‘aceb miḥnete esîr oldum
Olmadın nev-civân pîr oldum (778)*

Tevriye: Yakın ve uzak olmak üzere iki farklı anlamı barındıran bir kelimenin yakın anlamını aktarıp uzak anlamını kastetmektir. Tevriyede asıl amaç aktarılacak istenen anlamın gizlenmesidir. Aşağıdaki beyitte *gayr* kelimesiyle tevriye yapıldığı düşünülebilir. Bu kelime hem hikâyenin kahramanının ismidir ayrıca *başkası, diğerleri* vb. anlamlara da gelmektedir:

*Bilmedüm bî-vefâ-imişsin sen
Gayr ile âşinâ-imişsin sen (610)*

İstifhâm/Tecâhül-i ârif: Duygu ve heyecanın daha etkili ifade edilmesini sağlamak maksadıyla cevap beklemeksizin soru sormak istifhâm olarak adlandırılmaktadır. Tecâhül-i ârif ise bilinen bir hususun bir noktaya bağlı olarak bilinmiyormuşçasına ifade edilmesidir. Bu iki sanat şiirlerde genel olarak birlikte kullanılmıştır. İstifhâmda sorulan sorunun cevabı esasında bilinmekte fakat nükte gereği bilmezlikten gelinmektedir.

Aşağıdaki beyitlerde şair cevap beklemeksizin soru sormaktadır. Burada sorulmuş olan soruların cevabı esasında bilinmektedir fakat şair bu durumu bilmezlikten gelme yoluna gitmiştir:

*Bilmedüm hergiz ey şeh-i pür-cûd
Baña cevır etmeden nedür maḫşûd (33)*

*Benden olmazsa nola ger şâdır
Lafz-ı rengîn ü ma‘nî-yi mâder (774)*

*Çanda ben lâf şâ‘iri çandan
Add olam silk-i ehl-i ‘irfândan (775)*

Hüsn-i ta‘lîl: İfadenin güzelliğini ve tesirini artırmak maksadıyla bir durumun oluşmasını gerçek sebebi dışında başka bir sebebe bağlamaktır. Aşağıdaki beyitlerde kâinatın var olma sebebi ve dönüşü *aşka* bağlanmıştır:

*İşk imiş her ne var ‘âlemde
Cilve eden vücûd-ı âdemde (477)*

*İşkdan hâşıl oldu çarha medâr
İşkdur aşl-ı nokta-i pergâr (478)*

Mübâlağa: Bir durumun gerçekleşmesi mümkün olmayan seviyeye çıkarılması, abartılarak anlatılmasıdır. *Hüsn ü Dil*'de pek çok yerde mübalağa örneği vardır.

Denizin dibinde yer alan bir nesnenin bulunup çıkarılması neredeyse imkânsız bir durumdur. Fakat Nazar Dil'le konuştuğu sırada denizin dibinde bile olsa *Âb-ı hayâtı* bulabileceğini abartarak söylemektedir:

*Ka'r-ı deryâda ise ger aña cā
Himmetüñ olsa eylerem peydā* (89)

Hüsn'ün güzelliğinin anlatıldığı aşağıdaki mısralarda, onu gören kişinin bir bakışta aklını kaybedeceği söylenmektedir. Böyle bir durum mantığa aykırı olduğu için mübalağa sanatı ile ilişkilendirilebilir:

*Kāmetin kim görürse māyil olur
Bir nigāh-ıla 'aqlı zāyil olur* (150)

Aşağıda Zülf'ten bahsedilen mısralarda ise onun avcılıktaki mahareti ve yeteneğini vurgulamak amacıyla mübalâğalı bir anlatım tercih edilmiştir. Zülf avcılıkta o kadar yeteneklidir ki ister ise burcun en parlak yıldızını bile avlayabilmektedir:

*İstese eyler idi ol 'ayyār
Felegüñ nesr-i tāyirini şikār* (214)

İfrât: Bir varlığın niteliklerini aşırı derecede övmektir. Aşağıda verilen beyitlerde Hüsn'ün aşırı derecede övüldüğü görülmektedir:

*Var bir duḡteri o pādşehüñ
Pest éder kıymetini mühr ü mehüñ* (144)

*Hüsndür nāmı māh-tābāndur
Rehzen-i dīn ü āfet-i cāndur* (145)

*Ḥaylī maṭbū' u bī-bedeldür ol
Néce medḡ eylesem maḡaldür ol* (149)

Îcâz: Az sözle çok şey ifade etmektir. Atasözü ve vecizeler gibi açıklamaya değer, içinde mananın yoğunlaşmış olarak bulunduğu bütün sözlerde bu sanat bulunur.¹⁶⁰ İrsâl-i meselden ayrılan en önemli yönü şairin kendisine ait özlü bir ifadeyi şiirinde kullanmasıdır. Îcâz sanatının kullanımına *Hüsn ü Dil*'de rastlanmaktadır.

¹⁶⁰ İsa Kocakaplan, *Açıklamalı Edebi Sanatlar*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992, s. 48.

Dil *Âb-ı hayâtın* varlığından haberdar olduğu andan itibaren içinde uyanan iştiyaktan ötürü günlerini keder içerisinde geçirmiştir. Dostları ona *Âb-ı hayâta* ulaşmanın imkânsız olduğunu bildirse de Dil arzusundan vazgeçmemiştir. Nitekim Dil'in kaderinin Allah tarafından taktir edildiği ve bunun değiştirilemeyeceği aşağıdaki beytin ikinci mısraında özlü bir sözle aktarılmaktadır:

*Ëtmedi hîç biri aña te'sîr
Kimse taqđîri edemez tağyîr* (73)

Şehr-i Dîdâr'a doğru sefere çıkması için Dil'e ısrar eden Akl nitekim onun sefer hazırlığına başlamasını sağlamıştır. Akl'ın ısrarlarına daha fazla dayanamayıp onun isteğini kabul eden Dil'in içerisinde bulunduğu durum aşağıdaki beytin ikinci mısraında şair tarafından anlatılmıştır. Kişinin kimi durumlarda kaderine razı olmaktan başka çaresi olmadığı şu şekilde ifade edilmektedir:

*Vêrdi nâ-çâr ol kazâya rızâ
Kör olur göz başa gelince kazâ* (387)

Dünyada insanların bazılarının talihi yaver gidip iyi makamlara gelirken kimilerinin ise istedikleri mevkilere ve görevlere vakıf olamamaları ve bu durumun dünyanın bir kanunu olduğu aşağıdaki beyitte özlü bir şekilde belirtilmiştir:

*Böyledür dehr-i dūnuñ aḥvālî
Kimi ma'zûl olur kimi vālî* (491)

Âşığın kendi derdine ağyarı ortak etmesi aslında kendisini bile bile ateşin içine atması demektir. Bu durum mesnevide şöyle anlatılmaktadır:

*Kimki ağyârı sırra mâḥrem éder
Öz vücūdın belâya hem-dem éder* (615)

İnsanların yaşamları boyunca belli arzuları olduğu ve bu arzulara ulaşmak için karşılaşılan zorluklara sabredilmesi gerektiği anlatılırken aşağıdaki beytin ikinci mısraında veciz bir ifade kullanılmıştır:

*Çekme bu işde bâṭıl endîşe
İsteyen nūşî şabr éder nîşe* (617)

Nidâ: Çok şiddetli his ve heyecanları ifade etmek için kullanılan sanattır. Bu sanatın gerçekleşmesini sağlayan en önemli etken kullanılan seslenme edatlarıdır. Aşağıdaki örneklerde bu edatlar vesilesiyle nidâ sanatı yapılmıştır:

Ėy benüm ‘āşık-ı vefādārum
Bülbül-i zār-ı bāğ-ı ruhsārum (621)

Hāk-i pāyuña yétmege cānā
Gülşen-i cismüm ğubār olsa idi (658)

Yéter Ėy Şıdkî-i sühan-güster
Derd-i ser vërdüñ ehl-i tab‘ā yéter (799)

Tecrîd: Söz söyleyen sanatkârın başkasının yerine geçerek kendisine ve gönlüne seslenmesidir. Arka arkaya gelen aşağıdaki beyitlerde Sıdkî kendisine başka bir kişinin ağzından seslenmektedir:

Yéter Ėy Şıdkî-i sühan-güster
Derd-i ser vërdüñ ehl-i tab‘ā yéter (799)

Söz tınabın uzatma kıl kütāh
Felegüñ gerdişinden eyleme āh (800)

Tefrîk: Birbirine yakın özellikler barındıran iki kavram arasında fark olduğunu, bunların aynı değerde olmadığını söylemektir. Tefrîkte her zaman bir karşılaştırma söz konusudur.¹⁶¹ Bu sanatın önemli bir yönü de iki kavram arasındaki farka delalet eden ifadelerin mısralarda kullanılması gerekliliğidir. Hikâyede yer alan kahramanlardan Hayâl’in ressamlıkta ne derece yetenekli olduğunu göstermek adına meşhur Çinli ressam Mânî ile mukayese edilip ondan daha üstün tutulduğu görülmektedir:

Gerçi bir çāker-i kemîne idi
Lîk naqqāş-ı bî-ķarîne idi (272)

Fenn-i taşvîre eylese āheng
Āciz olurdu Mânî[-i] <vü> Erjeng (273)

Telmîh: Bu edebî sanat “ifâde içinde zıkr etmeksizin herhangi bir kıssaya, geçmişteki bir olaya, meşhûr hikâyelere, efsânelere, mâlum bir şahsa, çeşitli inanışlara, âyetlere veyabir hadîse, ya da yaygın bir atasözüne işaret etmek”¹⁶² şeklinde tanımlanmaktadır.

Aşağıdaki beyitlerde kuvveti ve cesareti sebebiyle Hz. Hamza’ya, usta ressamlığı ile tanınan Çinli ressam Mânî’ye ve de yaptıkları sihir ve büyü ile tarihte anılan Hârût, Mârût’a atıfta bulunulmuştur:

Pehlevānlükde şanki Hamza idi
Laķabı ħūnî nāmı Ğamze idi (240)

¹⁶¹ M. A. Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Belâgat)*, Gökkuşbe Yayınları, İstanbul 2016, s. 176.

¹⁶² Numan Külekçi, *a.g.e.*, s. 170.

Fenn-i taşvîre eylese âheng
Âciz olurdu Mânî[-i] <vü> Erjeng (273)
‘İlm-i siẖr öğredürdi Hārūta
Şan‘atın gösterürdi Mārūta (569)

Tekrîr: “Şiirde veya nesirde sözü etkili kılmak maksadıyla kelime veya kelime gruplarını tekrar etmek” tir.¹⁶³ Aşağıda yer alan beyitlerde altı çizili kelimelerin tekrar etmiş oldukları gözlenmektedir:

Biri İşve biri Kirişme anuñ
Biri Şîve birisi Şemme anuñ (228)
Qurtulurdum bu derd-i fūrkatdan
Ger baña yār yār olsa idi (657)
Hem varup anda Kāmeti göreyim
Hem bu aḥvālūñ aşlını şorayım (678)

Mülemmâ: Bir şiirin mısralarından bazılarının tamamen veya kısmen değişik dilde yazılmasıdır. *İktibâs* ve *tazmîn* yoluyla da mülemmâ yapılabilir.¹⁶⁴ *Hüsn ü Dil*’de mülemma sanatına az da olsa rastlanmaktadır. Aşağıda yer alan beyitlerin mısralarında farklı dilde ifadelere rastlanmaktadır:

İşi şalmaḳdı ḥātıra vesvās
Mışl-i ḥannās fī şudūri’n-nās (555)
Oldı deryā-yı ‘ışka müstaḡrak
Zeheḳa’l-bāṭlu ve cā’e’l-ḥaḳ (762)

Tenâsüb: Tezâd dışında aralarında anlam bakımından bir ilişki bulunan iki veya daha fazla kelimeyi bir ibarede toplamaktır.¹⁶⁵ *Mürâât-i nazîr* olarak da bilinen tenasübe *Hüsn ü Dil*’de pek çok yerde rastlanmaktadır. Aşağıda yer alan bazı örneklerde aralarında ilişki bulunan ve birbiriyle özdeşleşmiş kelimeler altı çizili olarak verilmiştir:

Güle peyvend eden has u ḥārı
İñleden bülbül-i dil-[e]fgārı (12)
Şem‘a karşı egerçi pervâne
Yandırur cānı nār-ı sūzāna (537)
Beni kıldı esîr-i gurbet devr
Felek etdi döne döne baña cevr (776)

¹⁶³ Numan Külekçi, *a.g.e.*, s. 163.

¹⁶⁴ Numan Külekçi, *a.g.e.*, s. 186.

¹⁶⁵ M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 160.

Tensik-i sıfât: Şiirde veya düzyazıda bir varlığı art arda sıralanan sıfatlar ile nitelemektir.¹⁶⁶ *Hüsn ü Dil*'de bu sanata örnek olarak verilebilecek çok fazla örnek vardır. Bu örneklerden sadece bir tanesi olan aşağıdaki beyitte ilk mısrada Nâmûs'tan *Âb-ı hayât* hakkında istediği bilgiyi alamayan Nazar'ın içerisinde bulunduğu ruh hâli anlatılmıştır. Söz konusu durum anlatılırken kullanılan benzer sıfatların sırasıyla etkileyicilik derecelerinin arttığı gözlenmektedir:

*Döndi me'yûs u hasta vü bed-hâl
Eşk-i hasretle çeşmi māl-ā-māl (104)*

İştikâk: Bir kök ve o kökten türemiş bir veya daha fazla kelimeyi aynı yerde kullanmaktır. İştikâkın bir sanat olarak değer taşıması için kelimeler hususi bu sanat için kullanılmış olmalıdır.¹⁶⁷ Aşağıda yer verilmiş beyitlerde altı çizili kelimeler aynı kökten türemiş kelimelerdir. Bu kelimelerin mısralarda şair tarafından bilerek kullanıldığı anlaşılmaktadır:

*Lîk Türkîde yok bu efsâne
Söyle bu dâstânı Türkâna (26)*
*Çünkü hâtem şuya revân oldu
Çeşmine çeşme hem-nihân oldu (315)*
*Bunu dédi ve çekdi tûğ u 'alem
Başdı ikdâm-ıla bu şuğla kadem (680)*

Cinâs: Şiir veya düzyazıda anlamları farklı sözler arasındaki yazılış ve söyleniş benzerliğidir. Bir ibarede cinâs olması için en az iki lafız arasında benzerlik bulunmalıdır. Bu lafızların isim veya fiil olması ya da kelime sonuna eklenen eklerle meydana gelmiş olması durumu değiştirmemektedir.¹⁶⁸ Aşağıda yer alan altı çizili kelimeler cinâslı kullanılmıştır. Burada dikkati çeken başka bir husus ise genel olarak özel isimlerle cinâs yapıldığıdır:

*Himmeti 'ālî ismi Kâmetdür
Serv-i gül-zâr-ı istikâmetdür (169)*
*Hâliyâ ey büt-i ziyâ-güster
Ne ise şan'atun baña göster (287)*
*Nazar ol şürete édince nazar
Gördi Dil şeklîdür o ser-tâ-ser (255)*

¹⁶⁶ M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 184.

¹⁶⁷ M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 254.

¹⁶⁸ M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 245.

Ḥüsn çün vākıf oldu ol hāle
Söyledi mā-cerāsını Hāle (436)

Tarsî: Şiirde mısraları oluşturan kelimelerin sayısı, vezin ve kafiye bakımından aynı olmasıdır. Bu şekilde yazılmış mısralar birbirinin simetriğidir.¹⁶⁹

Aşağıdaki beyitler incelendiğinde hem kelimelerin sayısı bakımından hem de hecelerin sırasıyla açıklık-kapalılık bakımından mısraların birbirinin simetriği olduğu görülmektedir:

Biri İşve/biri Kiriş/me anuñ
Biri Şive/ birisi Şem/me anuñ (228)

Seyr eyler/di Şehr-i Dî/dārı
Geşt eyler/di Bâğ-ı Ruḥ/sārı (230)

Rāviyān-ı/cihān hikā/yet eder
Nākilān-ı/zamān rivā/yet eder (270)

Şehr-i Dîdā/ra gitmek is/ter iseñ
Āb-ı ḥayvā/na yétmek is/ter iseñ (381)

Reddü'l-acûz ale's-sadr: Beyit veya mısraın başında geçen kelimenin aynı şekilde beyit veya mısra sonunda tekrar etmesi sanatıdır.¹⁷⁰

Aşağıda yer alan birinci mısraın ilk kelimesi ve ikinci mısraın sonundaki kelime cengtir:

Cenge oldu o demde çün āheng
Rüz-ı evvelde Ğamze eyledi ceng (428)

¹⁶⁹ İsa Kocakaplan, *a.g.e.*, s. 133.

¹⁷⁰ İsa Kocakaplan, *a.g.e.*, s. 114.

SONUÇ

Mesnevi metinleriyle ilgili akademik çalışma yapan araştırmacıların, eserlerin müellifleri hakkında bilgi verdiklerini gözlemek mümkündür. Bu bilgiler şairlerin daha yakından tanınıp eserlerinin kuvvetli şekilde analiz edilmesine olanak sağlamaktadır. Bizim çalışmamıza konu olan eserin müellifi hakkında kesin bilgiler aktarmak mümkün olmamıştır. Nitekim eserin müellifine dair sahip olduğumuz en önemli bilgi onun *Sıdkî* mahlasını taşımış olmasıdır. Fakat aynı mahlasın pek çok şair tarafından kullanılıyor olması *Hüsn ü Dil*'i herhangi bir *Sıdkî*'ye atfetmemize engel olmuştur.

Çalışmamızda elde ettiğimiz önemli neticelerden biri Klasik Türk Edebiyatı geleneği içerisinde aynı mahlası kullanan pek çok şairin varlığı ve bu durumun şairlerin eserlerinin karıştırılmasında en önemli etken olduğudur. Nitekim kaynaklarda pek çok *Sıdkî*'ye ulaşabildiğimiz hâlde *Hüsn ü Dil*'in bu şairlerden hangisine ait olduğunu anlayabilmiş değiliz.

Hüsn ü Dil çift kahramanlı alegorik bir aşk hikâyesidir. Orijinali İran Edebiyatı'nda Fettâhî-i Nişâbü'rî tarafından kaleme alınmış olan eser müellifin *Şebistân-ı Nikât ve Gülistân-ı Lûgat* ya da *Destûr-ı 'Uşşâk* olarak bilinen yapıtının kendisi tarafından yapılan mensur bir özetidir. Anadolu'da söz konusu eserin okunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bazı şairler gerek tercüme gerek telif sayılabilecek ölçüde aynı adla eser kaleme almışlardır. Bu eserlerin bazıları manzum iken bazıları ise mensur olarak yazılmıştır. *Sıdkî* de Fettâhî-i Nişâbü'rî'nin eserini aynı adla Türkçe'ye tercüme etmiştir. *Sıdkî*'nin eserinin bir tercüme örneği olduğu yolundaki fikrimizi kuvvetlendiren husus şairin kaleme almış olduğu *Hüsn ü Dil*'in Fettâhî-i Nişâbü'rî'nin eserine hem kapsam hem de muhteva olarak çok yakın olmasıdır. Bu yakınlıktan ötürü *Sıdkî*'nin eserinin özgün olduğunu söylemek mümkün değildir.

Hüsn ü Dil mesnevisine kimi araştırmacılar tarafından tasavvufi anlamlar yüklenmekte, kimi araştırmacılar ise eserin beşerî aşkı konu edindiğini ileri sürmektedirler. Her iki görüşe de karşı çıkmamakla birlikte *Hüsn ü Dil*'de yer alan şahıs ve yer isimlerinin tasavvuf ıstılahında birer anlam taşıdıklarını da göz önünde bulundurarak bu eserin tasavvufi anlayıştan tam anlamıyla uzak olmadığını söylemek yerinde olacaktır. Nitekim eserin sonunda *Hızır*'ın rol alması ve hikâyenin başkahramanı olan *Dil*'in onun vesilesiyle vahdet makamına ulaşması tasavvufi anlamlar taşımaktadır.

Sıdkî'nin *Hüsn ü Dil* mesnevisi için aktarabileceğimiz en önemli husus bu eserin İran Edebiyatı'nda kaleme alınmış olan Fettâhî-i Nişâbûrî'nin eserine hacim olarak yakınlığından ötürü Türk Edebiyatı'ndaki benzerleri arasında ilk olma ihtimalinin göz ardı edilemeyecek kadar yüksek oluşudur. Öte yandan, tespit edebildiğimiz iki yazma nüshası bulunan *Hüsn ü Dil*'in günümüz harflerine aktarılıp edebiyatımıza kazandırılmış olması çalışmamızı anlamlı kılan en önemli eylem olsa gerek.

BİBLİYOGRAFYA

- AÇIL, Berat, *Onaltıncı Yüzyıla Ait Alegorik Bir Eser: Muhyî'nin Hüsn ü Dil'i*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2010.
- AK, İsmail, *Nasihatnâme-i Sıdkî (İnceleme-Metin)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2012.
- AKGÜL, Ahmet, *Abdullah Sıdkî Divanı (İnceleme, Metin, Dizin)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2011.
- AKSOYAK, İ. Hakkı, "Mahzenü'l-Esrar Geleneğine Bağlı Mesnevilerdeki Ortak Hikâyeler", *Bilig: Bilim ve Kültür Dergisi*, S: 3 Ankara (1996), s. 182-189.
- AKÜN, Ömer Faruk, "Divan Edebiyatı", *DİA*, C: IX, İstanbul (1994), s. 389-427.
- ALİ EMİRÎ EFENDİ, *Esâmî-i Şu'arâ-yı Âmid*, Hazırlayanlar: Galip Güner-Nurhan Güner, Anıl Matbaa ve Ciltevi, Ankara 2003.
- ALİOĞLU, Güler, *Fattâhî Nişâbü'rî ve Hüsn ü Dil*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1988.
- ALÎ-ŞÎR NEVÂYÎ, *Mîzânü'l-Evzân (Vezinlerin Terazisi)*, Hazırlayan: Kemal Eraslan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1993.
- ALÎ-ŞÎR NEVÂYÎ, *Mecâlisü'n-Nefâyis-I (Giriş ve Metin)*, Hazırlayan: Kemal Eraslan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2001.
- ALPTEKİN, Ali Berat, *Halk Hikayelerinin Motif Yapısı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
- ALTUNER Nuran (Üzer), *Safâî ve Tezkiresi İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1989.
- ÂRİF HİKMET, *Tezkire-i Şu'arâ (İnceleme-Çeviriyazı-İndeksli Tıpkıbasım)*, Hazırlayan: Sadık Erdem, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- ÂŞIK ÇELEBİ, *Meşâ'irü's-Şu'arâ İnceleme-Metin*, III, Hazırlayan: Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2010.
- AVŞAR, Ziya, "Tenkitli Metin Neşrinde İmla Sorunu Üzerine Yeni Düşünce ve Öneriler", *Turkish Studies=Türkoloji Araştırmaları, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C: 3, S: 6 [Prof. Dr. İsmail Ünver Adına], İstanbul (2008), s. 59-95.
- AYAN, Ülkü, *Lâmi'î Çelebi'nin Hüsn ü Dil'i (İnceleme-Metin)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987.
- AYÇİÇEĞİ, Bünyamin, *Behiştî Ahmed Sinan'ın (ö.917/1511-12?) İskender-Nâme'si (İnceleme-Metin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2014.
- AYDOĞAN, Tuğba, "Bektaşî Şairi Âşık Sıdkî Baba'nın Nasihatnamesi", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 9, S: 2 [Prof. Dr. Mahmut Kaplan Armağan Sayısı], Manisa (2011), s. 290-302.
- AYKANAT, Timuçin, "Geleneksel Anlatı Formları Olarak Mesnevîler ve Klâsik Aşk Mesnevîlerinin Motif Yapısı" *Turkish Studies=Türkoloji Araştırmaları*, C: 7, S: 4 [Mehmet Aydın Armağanı], İstanbul (2012), s. 883-906.

- BALTACI, Câhid, *Tasavvuf Lügati*, Elif Neşriyat, İstanbul 1981.
- Başlangıçtan Günümüze Edirne Şâirleri*, Hazırlayan: Rıdvan Canım, Akçağ Yayınları, Ankara 1995.
- BATİSLAM, H. Dilek, “Mesnevilerde Mektup Tarzı Anlatım”, *İlmi Araştırmalar*, S: 13, İstanbul (2002), s. 17-34.
- BELET, Evrim, *Klasik Türk Edebiyatında Tasavvufî Mesnevilerden Hüsn ü Aşk ve Gülşen-i Aşk'ın Alegorik Yönden Mukayeseli İncelemesi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2009.
- BEYÂNÎ MUSTAFA BİN CARULLAH, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, Eleştirmeli Baskıya Hazırlayan: İbrahim Kutluk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- BİLGEGİL, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.
- Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler*, I-II, Hazırlayanlar: Ömer Asım Aksoy vd., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- BURSALI MEHMED TÂHİR BEY, *Osmanlı Müellifleri*, II, Hazırlayanlar: Ali Fikri Yavuz-İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul 1972.
- CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Rehber Yayınları, Ankara 1997.
- COŞKUN, Ali Osman, *Seyrek-Zâde Mehmed ‘Âsım’ın Hayatı ve Zeyl-i Zübdetü’l Eş’âr Adlı Eseri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1985.
- COŞKUN, Menderes, “Klâsik Türk Şiirinde Mürekkep İstiare, Temsilî İstiare ve Alegori”, *Bilgi: Bilim ve Kültür Dergisi*, S: 38, Ankara (2006), s. 51-70.
- COŞKUN, Nevin, *On Altıncı Yüzyıl İkili Aşk Mesnevilerinden Şâh u Gedâ (Bursalı Rahmî) Hüsn ü Dil (Âhî) Şem ü Pervâne (Zâtî)’de Tahkiye Unsurları*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2009.
- ÇAKIR, Mümine, “Âhî’nin Hüsn ü Dil”i, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998.
- ÇAVUŞOĞLU ÖZKET, İrem, *Sıdkî Derviş Mehmed Divanı (Metin İnceleme)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2014.
- ÇELEBİ, İlyas vd., “Hızır”, *DİA*, C: XVII, İstanbul (1998), s. 406-412.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil, *Türk Edebiyatında Mesnevi (XV. Yüzyıla Kadar)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999.
- ÇETİN, Nihad M., “Arûz”, *DİA*, C: III, İstanbul (1991), s. 424-437.
- ÇINARCI, M. Nuri, *Şeyhülislâm Ârif Hikmet Beyin Tezkiretü’ş Şu’ârâsı ve Transkripsiyonlu Metni*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2007.
- DERELİ, Üzeyir, *Belîğ Mehmed Emîn (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Türkçe Eserlerinin Tenkidli Metni)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 1996.

- DERMAN, Sabahattin, *Mesnevilerde Şehzâdelerin Resmi Görüp Âşık Olma Motifi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van 2009.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Eski ve Yeni Harflerle)*, Yayına Hazırlayan: Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2008.
- Devletşah Tezkiresi (Tezkire-i Devletşah)*, III, Çeviren: Necati Lugal, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.
- DİNÇ, Reyhan, *XVIII. Yüzyıl Dîvân Şâiri Mehmed Sıdkî Esîf ve Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.
- Dîvân -ı Sıdkî*, İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları OR: 7208.
- DVORAK, Rudolph, *Hüsn ü Dil Persischa Allegorie von Fettâhî aus Nisapurhrsg. Übers und erklart und Mit Lamii's Türkischer Bearbeitung Vergliechen*, Denkschriften der Akademie, Wien 1889.
- ECE, Selami, “Mesnevilerde Öyküleme Özellikleri ve Üslûp”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S: 24, Erzurum (2004), s. 11-21.
- ECE, Selami, “Modern Öyküleme Teorileri Açısından Mesnevi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S: 20, Erzurum (2002), s. 99-105.
- ECE, Selami, *Tahkiye Açısından Hâşimî'nin Mihr ü Vefa Mesnevisi (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1996.
- ERDEM, Sadık, “Sabrî”, *DİA*, C: XXXV, İstanbul (2008), s. 356-357.
- ERDOĞAN, Mehtap, *Sıdkî Pâşâ Dîvânı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2005.
- ERDOĞAN, Mehtap, “Sıdkî Paşa'nın Alegorik Bir Eseri: Berf ü Bahâr”, *Turkish Studies=Türkoloji Araştırmaları, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C: 4, S: 2/1 [Prof. Dr. Meserret Diriöz Hatırasına], İstanbul (2009), s. 360-405.
- ERDOĞAN, Mustafa, “Divan Şiirinde Ortak Mahlas Sorunu ve Kabûlî Örneği”, *Erdem: Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, S: 53, Ankara (2009), s. 55-82.
- ERDOĞAN, Mustafa, “Tavşanlı Mevlevîhanesinin Kurucusu Mehmed Esîf Dede'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı Üzerine Bir İnceleme”, *Mevlânâ Araştırmaları-II*, Akçağ Yayınları, Ankara (2008), s. 103-136.
- EREN, Abdullah, *Mehmed Sıdkî Dîvânı İnceleme ve Metin*, Altınpost Yayınları, Ankara 2014.
- Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz'u İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin*, Hazırlayan: Rıza Oğraş, Emirdağ Ofset Tesisleri, Burdur 2001.
- ESRAR DEDE, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye İnceleme-Metin*, Hazırlayan: İlhan Genç, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- EYÜBOĞLU, E. Kemal, *Onüçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, I-II, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul 1975.

- FAZLIOĞLU, İhsan “Mustafa Sıdkı”, *DİA*, C: XXXI, İstanbul (2006), s. 356-357.
- FETTÂHÎ, *Hüsn ü Dil*, Hazırlayan: Gulâm Rızâ Ferzanepûr, Şirket-i Sehâmî, Tahran 1351.
- GIBB, E. J. Wilkinson, *Osmanlı Şiir Tarihi*, I-II, Tercüme: Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- GÖKÇE, Aziz, *Osmanlı Türkçesi Metinlerinde Dil ve İmla (XVI, XVII ve XVIII. Yüzyıl)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2002.
- Güftî ve Teşrifâtü’ş-Şu‘arâsı*, Hazırlayan: Kâşif Yılmaz, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2001.
- HOLBROOK, Victoria, “Alegorinin Ölümü, Hüsn-ü Aşk’ın Özgünlüğü”, *Defter*, S: 27, İstanbul (1996), s. 65-80.
- İBNÜLEMİN MAHMUT KEMAL İNAL, *Son Asır Türk Şairleri*, III, Dergah Yayınları, İstanbul 1988.
- İPEKTEN, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.
- İPEKTEN, Haluk vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- İSEN, Mustafa, *Latîfî Tezkiresi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- İSEN, Mustafa, *Ötelerden Bir Ses (Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler)*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
- İSEN, Mustafa, *Sehî Bey Tezkiresi (Heşt-Behîşt)*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- İSMÂİL BELİĞ, *Nuhbetü’l-Âsâr-ı Li-Zeyl-i Zübdetü’l-Eş‘ar*, Hazırlayan: Abdülkerim Abdülkadiroğlu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1985.
- İVGİN, Hayrettin, *Âşık Sıtkı Baba (Pervane)*, Emel Matbaacılık, Ankara 1976.
- KALKAN, Emir, *XX. Yüzyıl Türk Halk Şairleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- KANAR, Mehmet, *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, Birim Yayıncılık, İstanbul 1993.
- KARAGÖZLÜ, Volkan, *Türk Edebiyatında Mihr ü Vefâ Mesnevileri ve Yazarı Bilinmeyen Bir Mihr ü Vefâ Mesnevisi (İnceleme-Metin)*, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir 2011.
- KARAVELİOĞLU, Murat A., “Türk Edebiyatında Aynı Mahlası Kullanmış Olan Şairlerin Karıştırılması Meselesi”, *Journal of Turkish Studies=Türklük Bilgisi Araştırmaları*, C: 34, S: 2 [Walter G. Andrews Armağanı], Cambridge (2010), s. 183-195.
- KARTAL, Ahmet, *Doğu’nun Uzun Hikâyesi: Türk Edebiyatında Mesnevî*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2014.
- KARTALLIOĞLU, Yavuz, *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17 ve 18. Yüzyıllar)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- KAYABAŞI, Bekir, *Kâf-Zâde Fâ’izî’in Zübdetü’l-Eş‘ar’ı*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Malatya 1997.

- KAZCI, Özgür, *Sâdık Ağazâde Sıdkî Efendi Divânı (Çeviriyazılı Metin-İnceleme 1a-48b)*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2011.
- KILIÇ, Filiz vd., *Şair Tezkireleri*, Editör: Mustafa İsen, Grafiker Yayınları, Ankara 2011.
- KINALI-ZÂDE HASAN ÇELEBİ, *Tezkiretü's-Şuarâ*, I-II, Eleştirmeli Baskıya Hazırlayan: İbrahim Kutluk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- KOCAKAPLAN, İsa, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992.
- KOÇOĞLU, Turgut, "Metin Neşrinde İmlâ Üzerine Görüşler ve Uygulamalara Dâir", *Turkish Studies=Türkoloji Araştırmaları, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C: 3, S: 6 [Prof. Dr. İsmail Ünver Adına], İstanbul (2008), s. 488-498.
- KOŞIK, Halil Sercan, *Nasihatnâme-i Sıdkî (İnceleme-Metin)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2012.
- KÖKSAL, Fatih, "Metin Neşrinde Vezinle İlgili Problemler, Bazı Tespit ve Teklifler", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S: 3, İstanbul (2009), s. 63-86.
- KÖKSAL, M. Fatih, "Türk Edebiyatında Hüsn ü Dil Hikâyeleri ve Yenipazarlı Vâlî'nin Hüsn ü Dil Mesnevisi" *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S: 3, Sivas (1996), s. 91-126.
- KURTOĞLU, Orhan, "Divan Şiirinde Mahlas Değiştiren ve Birden Fazla Mahlas Kullanan Şairler", *Bilig: Bilim ve Kültür Dergisi*, S: 38, Ankara (2006), s. 71-91.
- KÜLEKÇİ, Numan, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2013.
- Künhü'l- Ahbâr'ın Tezkire Kısım*, Hazırlayan: Mustafa İsen, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1994.
- LATÎFÎ, *Tezkiretü's-Şuarâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, Hazırlayan: Rıdvan Canım, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2000.
- LEVEND, Agâh Sırrı, *Divan Edebiyatı: Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015.
- LEVEND, Agâh Sırrı, "Divan Edebiyatında Hikâye", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı: Belleten*, S: 266, Ankara (1967), s. 71-117.
- MACÎT, Muhsin, *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları*, Kapı Yayınları, İstanbul 2005.
- MALGACA, Eflak, *Sıdkî'nin "Hikâye-i Ucûbe vü Mahcûbe" Adlı Eseri ve Eserdeki Eğitimle İlgili Unsurların Tespiti*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006.
- MEHMED SİRÂCEDDİN, *Mecma'-ı Şuarâ ve Tezkire-i Üdebâ*, Hazırlayan: Mehmet Arslan, Dilek Matbaası, Sivas 1994.
- MEHMED SÜREYYA, *Sicill-i Osmanî*, V, Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

- MEHMET NÂİL TUMAN, *Tuhfe-i Nâilî Divân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, II, Hazırlayanlar: Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001.
- MUŞTAFÂ ŞAFÂYYÎ EFENDÎ, *Tezkire-i Şafâyyî (Nuḥbetü'l-Âṣâr Min Fevâ'idü'l-Eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks*, Hazırlayan: Pervin Çapan, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2005.
- Mütercim Âsım Efendi Burhân-ı Katı*, Hazırlayanlar: Mürsel Öztürk-Derya Örs, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- NUHOĞLU, Güller, “Fettâhî Nîşâbûrî ve Hüsn ü Dil Tercümesi”, *Şarkiyat Mecmuası*, S: 17, İstanbul (2010/2), s.65-83.
- OCAK, Ahmet Yaşar-ÇELEBİOĞLU, Âmil, “Âb-ı Hayât”, *DİA*, C: I, İstanbul (1988), s. 1-4.
- OĞUZ, M. Öcal, *Yozgat'ta Halk Şairliğinin Dünü ve Bugünü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.
- ÖNDER, Murat, *Şefkat ve Tezkire-i Şu'arası*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2006.
- ÖZTÜRK, Furkan, “Osmanlı Edebiyatı Metin Neşri Çalışmalarında İmla ve Çevriyazı Tercihleri” *Turkish Studies=Türkoloji Araştırmaları, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C: 3, S: 6 [Prof. Dr. İsmail Ünver Adına], İstanbul (2008), s. 511-520.
- PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1971.
- PALA, İskender, *Akademik Divan Şiiri Araştırmaları*, Kapı Yayınları, İstanbul 2005.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998.
- PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Arkadaş Yayınları, Ankara 1995.
- Râmiz ve Âdâb-ı Zuraḫâ'sı (İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük)*, Hazırlayan: Sadık Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1994.
- SAFER BABA, *İstılâhât-ı Sofiyye Fî Vatan-ı Asliyye (Tasavvuf Terimleri)*, Heten Keten Yayınları, İstanbul 1998.
- SÂLİM EFENDÎ, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, Hazırlayan: Adnan İnce, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2005.
- SAMÎ, Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2007.
- SARAÇ, M. A. Yekta, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Belâgat)*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2016.
- SARAÇ, M. A. Yekta, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Biçim-Ölçü-Kafiye)*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2015.
- SARIKAYA, Orhan, *Tezkirecilik Geleneği İçerisinde Fatîm Tezkiresi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.
- SATOĞLU, Abdullah, *Başlangıçtan Bugüne Kadar Kayseri Şairleri*, Hâkimiyet Matbaası, Kayseri 1962.
- SEHÎ BEY, *Tezkire (Heşt-Behişt)*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980.

- SEYYİD MUSTAFA RÂSİM EFENDİ, *Tasavvuf Sözlüğü (İstılâhât-ı İnsân-ı Kâmil)*, Hazırlayan: İhsan Kara, İnsan Yayınları, İstanbul 2008.
- SEZEN, Gülşen, *Mustafa Sıdkî Efendi Dîvânı Transkripsiyonlu Metin-Edebî İnceleme*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.
- SIDKÎ, *Hüsn ü Dil*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY. İbnülemin Mahmud Kemal İnal Kit.: 10126.
- Sıdkî Paşa Dîvân ve Berf ü Bahâr*, Hazırlayan: Mehtap Erdoğan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011.
- SIDKÎ PAŞA, *Gazavât-ı Sultân Murâd-ı Râbi' (IV. Murâd'ın Revan Seferi)*, Hazırlayan: Mehmet Arslan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006.
- SOLMAZ, Süleyman, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceme-Metin)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2005.
- ŞAHİN, Oğuzhan, "Tarihî Metinlerin İmlâsında İki Temel Unsur: Ses ve Şekil", *Turkish Studies=Türkoloji Araştırmaları, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C: 3, S: 6 [Prof. Dr. İsmail Ünver Adına], İstanbul (2008), s. 563-575.
- ŞENEL, Abit, *Lâmi 'î Çelebi Hüsn ü Dil (İnceleme-Metin)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1998.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla, *Klâsik Osmanlı Edebiyat Tiplerinden Rakîbe Dair*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995.
- Şeyh Cemaleddin Efendinin Aşığı Halk Ozanı Sıdkî Baba Hayatı ve Şiirleri (1865-1928)*, Derleyen: Muhsin Gül, Kadioğlu Matbaası, Ankara 1984.
- TAGHİZADEHZONUZ, Robabeh, *'İşknâme (Ferruh u Hü mâ) Mesnevisinde Sevgililerin "İlk Aşık Olma" Motifinin İran Aşk Mesnevileriyle Karşılaştırılması*, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2016.
- TÂHİRÜ'L MEVLEVÎ, *Edebiyat Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994.
- TANÇ, Nilüfer, *Alımlama Estetiği Işığında Hüsn ü Aşk'ın Tahlil ve Tenkidi*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Muğla 2013.
- TANYERİ, M. Ali, *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- TAŞ, Hakan, "Klasik Türk Şiirinde Türkçe Sözcüklerde Med", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S: 19, İstanbul (2008), s. 143-156.
- TAŞ, Hakan, *On Altıncı Yüzyıl Divan Şairlerinde Vezin Kullanımı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000.
- Tezkirelere Göre Divân Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Hazırlayanlar: Haluk İpekten vd., Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1998.
- TİMURTAŞ, Faruk K., *Şeyhî'nin Harnâme'si*, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1981.

- TÖKEL, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar (Şahıslar Mitolojisi)*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- Türkçe Sözlük*, Hazırlayanlar: Şükrü Halûk Akalın vd., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- Türk İlmî Transkripsiyon Klavuzu*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1946.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991.
- UZ, Özkan, *Sabrî Dîvânı*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van 2009.
- ÜNVER, İsmail, “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, *AÜDTCF Türkoloji Dergisi*, C: 11, S: 1, Ankara (1993), s. 51-89.
- ÜNVER, İsmail, “Mesnevî”, *Türk Dili*, C:LII, S:415, 416, 417 [Türk Şiiri Özel Sayısı II : Divan Şiiri], Ankara (1986), s. 430-563.
- VUŞULİ, *Dîvân (İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin)*, Hazırlayan: Hakan Taş, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015.
- YALÇINKAYA, Şerife, “Yol Metaforu ve Klâsik Türk Edebiyatında Arayış Yolculukları”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S: 13, İzmir (2007), s. 251-260.
- YARDIMCI, Mehmet, 16. *Yüzyıldan Günümüze İz Bırakan Zileli Şairler*, Zile Belediyesi Kültür Yayınları, Tokat 2004.
- YAZAR, Sadık, “XVI. Yüzyıl Şairlerinden Gedizli Keşfi ve Hüsn ü Dil Tercümesi”, *Journal of Turkish Studies=Türklük Bilgisi Araştırmaları*, C: 33, S: 2 [Cem Dilçin Armağanı II], Cambridge (2009), s. 245-286.
- YAZICI, Tahsin, “Fettâhî”, *DİA*, C: XII, İstanbul (1995), s. 485-486.
- Yazım Kılavuzu*, Hazırlayanlar: Şükrü Halûk Akalın vd., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2012.
- Yenipazarlı Vâlî Hüsn ü Dil (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Hazırlayan: M. Fatih Köksal, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003.
- Yeni Tarama Sözlüğü*, Düzenleyen: Cem Dilçin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- YILDIZ, Alim, *Sivashlı Şairler Antolojisi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003.
- YILMAZ, Mehmet, *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992.
- YILMAZ, Mehmet, *Kültürümüzde Arapça ve Farsça Asıllı Vecizeler Sözlüğü*, Sütün Yayınları, İzmir 2008.

İKİNCİ BÖLÜM

HÜSN Ü DİL'İN METNİ

1. YAZMA NÜSHALARIN TANITILMASI

Hüsn ü Dil mesnevisinin şu an için tespit edilmiş iki yazma nüshası mevcuttur. Tenkitli metnin oluşturulmasında söz konusu yazma nüshalardan yararlanılmıştır.

Tespit edilen yazma nüshalardan birincisi (İÜ) İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. İbnülemin Mahmud Kemal İnal Kit. 10126 numarada kayıtlı yazma nüshadır. Yazma nüsha toplam 32 varaktan meydana gelmektedir. Fakat yazmanın 32 numaralı son varağında herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Yazmanın 1^a varağında Bursalı Mehmed Tahir Bey'in bu yazmayı İbnülemin Mahmud Kemal'e hediye ettiğine dair bir not bulunmaktadır. Bu notu İbnülemin Mahmud Kemal'in kendisinin yazdığı anlaşılmaktadır.

Talik hatla 14 satırda istinsah edilmiş olan yazma nüsha alelade siyah bir kartonla ciltlenmiştir. Tarihsiz olan yazma nüsha 232 x 148 mm ölçülerindedir. Yazmanın sırtında ve kapak üzerinde kayıtlı olduğu kütüphanenin demirbaş numaraları yazmaktadır. Yazmanın sadece 1^b varağında başlık bulunmaktadır. Bu başlık *Manzûme-i Hüsn ü Dil eş-Şâ'ir Şıdkî* şeklinde kayıtlıdır. Mesnevinin diğer başlıkları bu nüshada yazılmamıştır fakat hikâyede başlıkların bulunması gereken satırlar boş bırakılmıştır. Belli ki yazmayı istinsah eden kişi başlıkların varlığından haberdardır. Fakat bilinmeyen bir sebepten ötürü bu başlıkları yazmamıştır. Reddadedi yazmanın 16^b numaralı varağında bir beyit sayfanın kenarına dikey olarak yazılmıştır. Söz konusu beytin istinsah sırasında gözden kaçmış veya unutulmuş olduğu ve sonradan eklendiği anlaşılmaktadır.

Hüsn ü Dil'in mevcut bir diğer nüshası (B) İngiltere Milli Kütüphanesinde bulunmaktadır. Kütüphanenin Türkçe Yazmaları bölümünde 7208 numarada kayıtlı olan yazma E. J. Wilkinson Gibb koleksiyonu içerisinde yer almaktadır. *Hüsn ü Dil*'in bu nüshası esasında Mustafa Sıdkî Efendi divanı ile birlikte aynı cilt içerisinde yer almaktadır. Tamamı 94 varak olan yazmanın 2^b-24^a varakları arasında *Hüsn ü Dil* yer almaktadır.

Yazmanın 1^a varağının başında *Divân-ı Şıdkî* ifadesi bulunmaktadır. Burada aynı zamanda, üstü karalanmış bazı yazılar bulunmakta ve *Mühürdâr İbrâhim Ağa* ismi geçmektedir. Söz konusu kişinin yazmanın *sâhib ü mâlikî* olduğu anlaşılmaktadır. Bu sayfada ayrıca British Museum'un sarı renkte bir mührü vardır. Yazmanın 1^b ve 2^a

varağında ise çeşitli beyitler, tuğra şekilleri ve çizimler yer almaktadır. *Hüsn ü Dil*'in başladığı 2^b numaralı varakta kime veya nereye ait olduğu tespit edilemeyen bir mühürle birlikte yine British Museum'un mührü bulunmaktadır. 3^a numaralı varakta büyük bir tuğra yer almaktadır. Yazmanın 4^a varağında ise sayfa kenarına yazılmış, metinden bağımsız bir beyit vardır. 8^b, 12^b, 13^b, 17^a, 51^b, 61^b, numaralı varaklarda, istinsah sırasında unutulmuş veya atlanmış olan beyitlerin sonradan sayfa kenarlarına ve sütun aralarına yazılmış olduklarını görülmektedir. 89^b numaralı varakta *hasb-i hâl-i ma şûk-zede-i mühürdâr İbrâhîm nâ-murâd* ifadesi yer almaktadır. 93. varak sol üst köşesinden yırtılmış olmakla birlikte bu varak şiirlerin son bulduğu varaktır. 93. varakta ayrıca kitabın bittiğine dair ifadeler ve British Museum'un mührü yer almaktadır. Son varak olan 94. varakta ise çeşitli çizgiler ve tuğra şekilleri yer almaktadır.

Yazmanın 24^a numaralı varağı *Hüsn ü Dil*'in son bulduğu varaktır ve burada da yine British Museum'un mührü vardır. 24^b numaralı varakta üstü karalanmış yazılar ve çeşitli ibareler yer almaktadır. 25^a numaralı varakta Mustafa Sıdkî Efendi'nin divanıyla *Hüsn ü Dil*'in bir araya dercedildiklerine dair malumat verilmektedir. Söz konusu sayfada yine British Museum'a ait bir mühürle birlikte ait olduğu yer tespit edilemeyen başka bir mühür yer almaktadır.

Yazmanın daha önceden su yemiş olduğu ve kimi yerlerinde yamayla tamir yapılmış olduğu gözlenmektedir. Öte yandan bazı yerlerde mürekkep izlerine de rastlamak mümkündür. Yazmayı meydana getiren kâğıtların aynı cins olmadığı görülmektedir. Nitekim cildin içerisinde yer alan sayfalar kimi yerlerde farklı renk tonlarını taşımaktadır.

Yazma talik hatla istinsah edilmiştir. Yazmanın *Hüsn ü Dil*'e ait varakları 19 satırdan müteşekkildir. Divana ait olan varaklar ise genel itibarıyla 17-18 satırdır. Reddadedi olan yazmanın cildi hakkında bilgi vermek mümkün değildir. Nitekim yurtdışından temin edilen nüshanın fotoğraflanmış biçimleri içerisinde cilt resimleri bulunmamaktadır.

British Museum'da yer alan yazma nüsha *Hüsn ü Dil* hakkında daha fazla aydınlatıcı bilgi vermeye müsaitmiş gibi gözükse de yapılan incelemeler ve tespitler Sıdkî'nin kimliği ve *Hüsn ü Dil*'in hangi Sıdkî'ye ait olduğu konusunda hüküm verilmesi için yeterli değildir.

2. METİN KURULURKEN TUTULAN YOL

Hüsn ü Dil'in tenkitli metni hazırlanırken daha önce değinildiği gibi iki yazma nüshadan yararlanılmıştır. Fakat metnin hazırlanmasında British Museum (B)'da bulunan yazma nüsha esas alınmıştır. Gerektiği durumlarda İÜ nüshasından da faydalanılmıştır. Nitekim B nüshasında yer alan kimi ibarelerin yazılışlarının metin için makul olmadığı durumlarda İÜ nüshasındaki doğru yazılışlar tercih edilmiş ve bu durum dipnotta belirtilmiştir. Dipnotta nüsha farklılıkları belirtilirken nüshalarda farklılık arz eden ibarenin esas alınan metinde yer alan yazımı ilk olarak belirtilmiş devamında ise diğer nüshadaki yazımı gösterilmiştir: Ör: deşt-i: dest-i İÜ

Her iki yazma nüshanın varak numaralarının karşılık geldiği sayfalar metin üzerinde belirtilmiştir: B[2^b], İÜ[2^a] vd.

Metin içerisinde beyitler 1, 3, 5... şeklinde tekli sayılarla numaralandırılmıştır.

Vezin gereği veya başka bir sebepten dolayı metne yapılan ilaveler [] içerisine yazılmıştır. Aynı şekilde metinden çıkarılması gereken ifadeler ise < > işareti içine alınmıştır.

Daha evvel açıklandığı üzere mevcut nüshalardan sadece B'de tüm başlıklar yer almaktadır. İÜ nüshasında ise yalnızca hikâyenin ilk başlığı B'deki ilk başlıktan farklı biçimde yer almaktadır. B'de yer alan başlıkların İÜ'de yer almadığına dair bilgiyi her seferinde dipnotla göstermek ihtiyacı duyulmamıştır. Başlıklarla ilgili söz konusu durum hakkında şu an için bilgi verilmiştir. Öte yandan dipnotlarda Farsça başlıklarla ilgili verilmiş olan malumat onların Türkçe'ye çevrilmiş şekilleridir. Ayrıca farklı dilde yazılmış ibarelerin Türkçe karşılıkları da dipnotlarda belirtilmiştir.

Beyitler üzerinde gerekli tüm düzeltmelere ve okumalara rağmen düzeltilemeyen vezin kusurları hususunda dipnotta bilgi verilmiştir.

Yazmalarda kimi zaman akuzatif (Belirtme hâl eki) eklerinin hemzeyle gösterildiği (شکسته) olmuştur. Böyle durumlarda kelime *şikeste*yi biçiminde okunmuştur.

Yazma nüshalarda vasıta ekinin yazım şekli hususunda bir tutarlılık yoktur. Esas alınan yazmada bu ek kimi zaman kelimeye bitişik yazılmıştır. Bu durumda tenkitli metinde vasıta eki kelimeye çizgiyle bitişik şekilde gösterilmiştir. Ör: (محتلریله) *miḥnetler-ile*. Yazma nüshalarda kelimeye bitişik olarak yazılmamış olan vasıta ekleri ise tenkitli metinde çizgisiz ve ayrı gösterilmiştir. Ör: (زهد ايله) *Zühd ile*. Ayrıca başta

medli kelimeler olmak üzere pek çok yerde vasıta ekinin ilk sesi düştüğü ve müstensih tarafından yazılmadığı görülmüştür. Böyle durumlarda kelimeye gelen eke yardımcı bir ses eklenerek metinde gösterilmiştir. Ör: (عشقه) *ışkla* şeklinde yazılmış olan kelime tenkitli metinde *ışk-ıla* biçiminde yazılmıştır. Bağlaç olan *ile* ve *i-* fiilinin kullanımında da aynı tutum sergilenmiştir. Öte yandan vasıta ekinin Eski Türkçe’de kullanılan şekli olan *birle* metinde yer almaktadır ve kelimedenden ayrı yazılmıştır. Ör: *hüner birle*.

Sesli ile bitip yine sesli ile başlayan iki kelimenin kimi zaman vezin gereği birleştiği ve seslerden birinin düştüğü görülmektedir. Bu ses düşmesi neticesinde birleşik yazılan iki kelime arasına apostrof konulmuştur. Ör: *K'oldı*. Ayrıca vezin gereği olmaksızın bazı Türkçe kelimelerin bitişik yazıldığı görülmüştür. Böyle kelimelerin yazımında da yazmadaki kullanımlarına sadık kalınmıştır. Ör: *ol-dem*.

dā'im, *mā'il*, *garā'ib* gibi kelimelerin yazımı iki nüshada farklılık göstermektedir. Bu ve benzer kelimeler tenkitli metin için esas alınan B nüshasındaki şekliyle *dāyim*, *māyil*, *garāyib* gibi hemzesiz ve konuşma diline yakın yazımları tercih edilmiştir.

Bağlaç ve aitlik eki olan *kiler* yazma nüshalarda kimi zaman kelimeye bitişik kimi zaman kelimedenden ayrı yazılmıştır. Söz konusu bu tutarsızlık göz önünde bulundurularak bu eklerin yazımında esas alınan B nüshadaki şekilleriyle tenkitli metne aktarılması uygun görülmüştür.

Mısra sonunda aynı iki ünsüzle biten kelimeler tek sesle yazılmıştır. Ör: *şak*. Benzer kelimeler ayrıca vezin gereği olarak kimi yerlerde tek sessizle yazılmıştır. Ör: *fene*.

İlk kelimesinin son harfi *ā* veya *ū* ile biten Farsça tamlamaların yazımında yardımcı ses kullanılmıştır. Ör: *mübtelā-yı derd*.

Her iki yazma nüshada dikkati çeken unsurlardan biri yazımı birbirine benzer harflerin kimi yerlerde birbirlerinin yerlerine kullanmış olmalarıdır. Sözelimi kelime içerisinde *vav* (و) yazılması gereken harf *ri* (ر) ile yazılmıştır. Öte yandan kimi noktalı harflerin noktalarının unutulduğu veya kimi harflere nokta eklendiği gözlenmektedir. Sıkça karşılaşılan ve müstensih hatası olduğu düşünülen bu yazımlar kelimeleri okumaya ve anlamlandırmaya engel teşkil etmediklerinden dipnotlarda açıklama ihtiyacı duyulmamıştır. Ayrıca yazmalarda kimi ifadelerin okunmasında güçlükler

yaşanmaktadır. Bunun en önemli sebebi müstensih'in kelimeyi net olarak yazmaması veya kelimeyi yazarken bariz hatalarla kelimeyi okunmaz hâle getirmesidir. Böyle durumlarda söz konusu yazılışlara anlam kazandırılmış ve yeni şekilleriyle bu ifadeler [] içine alınmıştır.

Metnin yazı çeviriminde eskiden beri kullanılagelen *Türk İlmî Transkripsiyon Klavuzu*'ndaki çeviri yazı sisteminden yararlanılmıştır.¹⁷¹ Özellikle Arapça ve Farsça kelime ve eklerin imlasıyla ilgili hususlarda ise *Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler*¹⁷² adlı makaleye elden geldiği ölçüde tabi kalmaya çalışılmıştır.

¹⁷¹ *Türk İlmî Transkripsiyon Klavuzu*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1946.

¹⁷² İsmail Ünver, "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *AÜDTCF Türkoloji Dergisi*, C: 11, S: 1, Ankara (1993), s. 51- 89.

B[2^b], iÜ[1^b]

Risāle-i *Hüsn ü Dil*¹⁷³

Fe'îlâtün mefâ'ilün fe'îlün

Hafîf... - - / . - - / . - -

1. Ey kılan şem'-i hüsnî bezm-efrûz
Bırağan bu dil-i şikesteye sûz
Hüsne her laḥẓa âb u tâb veren
Dile biñ dürlü ıztırâb veren
3. Yaradup iki cevher-i pâki
Baḥş edüp 'aql u fehm ü idrâki
Birisin Hüsn ü birisin Dil eden
İkisin birbirine mâyl eden
5. Eyleyüp Hüsni 'âleme meşhûr
Dil-i dīvâne[yi] kılan mehcûr
Hüsni Dil 'ışkı birle fâyiḳ eden
Kimi 'Azrâ vü kimi Vâmıḳ eden
7. Ey şalan hüsn-i Yūsufa sâye
Uran âteş dil-i Züleyḥāya
Leb-i Şirîni eyleyen şekker
Hâl-i Ferhādı êtdüren muẓtar
9. Bırakup bezm-i 'ışḳa şît ü şadâ
Birini şâh eden birini gedâ
Baḥş eden cezbe hüsn-i Leylāya
Çekdüren derdi Ḳays-ı şeydāya
- iÜ[2^a] 11. Ḳoymaḳ içün cihānda bir âyîn
Kimi Vîs eden kimin Rāmîn
Güle peyvend eden ḥas u ḥārı
İñleden bülbül-i dil-[e]fgārı
13. Şu'le-i şem'î eyleyen ser-keş
Dil-i pervāneye şalan âteş
Āferīnende-i zamān u zemīn
Ḳāsımu'r-rızḳ u kār-sāz-ı¹⁷⁴ mu'în
- B[3^a] 15. Oldur aşl-ı vücūd-ı her-mevcūd
Bākî-i ber-nümūddur bî-būd

¹⁷³ *Hüsn ü Dil* Hikâyesi

Manẓûme-i *Hüsn ü Dil* eş-Şâ'ir Şıdkî iÜ

¹⁷⁴ kār-sāz-ı: kār-sār-ı iÜ

Sebeb-i nazm¹⁷⁵

Bir gēce haylī dil-şikeste idüm
Derd-i fūrkatla zār [u] hasta idüm

17. Şihhate qalmamışdı imkānum
Az qalmışdı kim çıka cānum
Yār çün oldı hālden āgāh
Geldi nāz-ıla yanuma nā-gāh
19. Dēdi ēy herze-gerd-i deşt-i¹⁷⁶ cünün
Şidkī-i dil-şikeste-i maḥzūn
Çekme ğam şimdi saña yār oldum
Merhem-i sīne-i fiğār oldum
21. Görmez oldum saña cefāyı revā
Ėtmez oldum seni esīr-i belā
Saña yār olduĝuma şükrāne
İbtidā eylegil bu destāna
23. *Hüsn ü Dil* kışşasını nazma getir
Şevk u zevk-ıla anı başa yētür
iü[2^b] Zinde eyle bu mürde destānı
İstimā'-ıla tāze kıl cānı
25. Gerçi kim Fārsīde bir üstād
Eylemişdür bu kışşayı bünyād
Līk Türkīde yok bu efsāne
Söyle bu dāstānı Türkāna
27. Süḥanın gūş ēdüp ḥamūş oldum
Dēdüĝi söze cümle gūş oldum
Sözlerin çünki eyledi āḥir
Aña derd-i dil eyledüm zāḥir
29. Dēdüm ēy serv-ḳadd-i ḥoş-reftār
V'ey meh-i sebz-ḥaṭṭ u lāle-izār
Baña müşkil gelür bu emr-i muḥāl
Böyle sözde olur zebānum lāl
31. Nēçe demdür ki güft ü gū ētmem
Vādī-i şī'ri cüst ü cū ētmem
Çarḥ-ı miḥnetler-ile pā-mālem
Maraż-ı fūrkat-ıla bed-ḥālem
- B[3^b] 33. Bilmedüm hergiz ēy şeh-i pür-cūd
Baña cevır etmeden nedür maḳşūd

¹⁷⁵ Hikāyenin Yazılma Sebebi

¹⁷⁶ deşt-i: dest-i İÜ

- Beni ger imtiḥān ise ġaraḏuñ
Vereyim cānı cān ise ġaraḏuñ
35. Söyledükçe baña ‘itāb ètdi
Āteş-i ṭa‘n-ıla kebāb ètdi
Yā İlāhī be-ḥaḳḳ-ı nūr-ı nebī
Fahṛ-ı ‘ālem Muḥammed-i ‘Arabī
37. Kırdgārā be-ḥaḳḳ-ı çār-erkān
K'anlaruñla ḳavī-durur¹⁷⁷ imān
- iÜ[3^a] Şıdḳ-ı Bū-Bekr ü ‘adl ü dād-ı ‘Ömer
Ḥilm-i ‘Oṣmān şecā‘at-ı Ḥaydar
39. Keremuñden baña hidāyet ḳıl
Nazar-ı luṭf-ıla ‘ināyet ḳıl
Kim bu destānı eyleyem tāze
Şalayım kāyināta āvāze
41. Çeşmümi ma‘nī ile bīnā èt
Dilüm āyīnesin mücellā èt
Āġāz-ı dāstān¹⁷⁸
Nükte-perdāz-ı dāstān-ı kühen
Ya‘nī ḥallāl-i müşkilāt-ı sūḥan
43. Eyledükde bu ḳışşaya āġāz
Bu nevā-y-ıla oldı naġme-ṭırāz
Şehr-i Yūnānda var-ıdı bir şāh
Nāmı ‘Aḳl idi ḥaylī şāḥib-i cāh
45. Mülk-i maġrib-zemīne mālīk idi
Rāh-ı taḳvā vü zūhde sālīk idi
Almış idi zamāneden kāmın
‘Ayş-ıla sürmiş idi eyyāmın
47. Şarf-ı māl ü menāl ḳılmış idi
Meh-liḳālu şanemler almış idi
Līk evlādı olmaz idi anuñ
Yüzi bir laḫza gülmez idi anuñ
49. Dāyimā Ḥaḳḳa ‘arz èderdi niyāz
Eyler idi hemīşe sūz u güdāz
Bir gece Īzid ètdi aña nazar
Vérdi ol şāha bir ḥuceste püser
- B[4^a], 51. Şāh nāmın Dil ètdi ol püserüñ
iÜ[3^b] Ḥıfzına sa‘y èderdi ol güherüñ

¹⁷⁷ ḳavī-durur: ḳavīdur İÜ

¹⁷⁸ Hikāyeye Başlangıç

- Tā ki ḥadd-ı bulūğa érđi Dil¹⁷⁹
 Ṭab‘-ı şāhāne eyledi ḥāşıl
53. Oldı cümle ‘ulūmda māhir
 Ètdi yüz fenn ü biñ hūner zāhir
 Oldı şāyeste taḥt-ı salṭanata
 Vākıf oldı umūr-ı memlekete
55. Var-ıdı bir ḥişārı muḥkem idi
 Beden adlu sevād-ı a‘zam idi
 Dili ‘Aql ol ḥişāra şāh ètdi
 Şāḥib-i mülk ü ‘izz ü cāh ètdi
57. Ol püser bir vücūd-ı kāmıl olup
 ‘Adl ü dādı cihāna şāmil olup
 Rūz [u] şeb ‘ayş ederdi kaşırında
 Kimse āzürde yokdı ‘aşırında
59. Bir gece meclisinde bir hem-dem
 ‘İlm-i tāriḥden urur-ıdı dem
 Dèdi kim Zü'l-Celāl-i Ve'l-İkrām
 Ḥalka bir çeşme eylemiş in‘ām
61. Aña Āb-ı ḥayāt nām ètmiş
 Zulümātı aña maḳām ètmiş
 Her kime kaṭresi müyesser olur
 Tā-ebed ‘ālem içre zinde ḳalur
63. Dil ki gūş ètdi bunlaruñ sözini
 Eşk-i ḥasretle pür ḳılup gözini
 Ārzū ètdi Āb-ı ḥayvāna
 Başladı nāle ile efgāna
- iÜ[4^a] 65. Dèdi ey kāmیلān-ı devr-i zamān
 Derdüme eyleñüz benüm dermān
 Beni Āb-ı ḥayāta èrgürüñüz¹⁸⁰
 Ḳanda olsa nişānesin şoruñuz¹⁸¹
67. Yoksa bu ğamla ben helāk oluram
 Zār u ğamnāk u sīne-çāk oluram
 Dèdiler ey şeh aña imkān yok
 Rāh-ı pür-miḥnetine pāyān yok
69. Luṭf èdüp terk ḳıl bu sevdāyı
 Olma ‘ālem ḳatında rüsvāyı

¹⁷⁹ Vezin bozuk.

¹⁸⁰ èrgürüñüz: èrgürinüz İÜ, B

¹⁸¹ şoruñuz: şorunuz İÜ, B

- B[4^b]** Matlabuñ mümkinü'l-ḥuṣūl degül
Hem pesend-i zevi'l-‘uḫūl degül
71. Ola bir şey’ ki dehrde nā-yāb
Ehl-i ‘aql olan ètmez aña şitāb
Aña yüzbiñ naşīḥat eylediler
Belki envā‘-ı ḥīlet eylediler
73. Ètmedi hiç biri aña te’sīr
Kimse taḫdīri èdemez taḡyīr
Ol hevādan ferāḡat eylemedi
Bir nefes istirāḥat eylemedi
75. Gördi anlardan olmadı çāre
Kıldı āḡāz nāle-i zāra
Oldı fāriḡ umūr-ı devletden
Taḥtdan indi¹⁸² geçdi rif‘atden
77. Halkdan iḥtilāṭı eyledi kaṭ‘
Düşmedi taḥt-ı vaḥdet üstine kaṭ‘
Geçer idi bu gūne eyyāmı
Farḡ olunmazdı şubḥdan şāmı
- iÜ[4^b]** 79. Var-ıdı ḥidmetinde bir server
Ḥaylī çālāk u çüst nāmı Naẓar
Mālik idi nēçe füsūn u fene
Dīdebān idi Ḳal‘a-yı Bedene
81. Çünki şāhuñ melālını gördi
Geldi yanına ḥālını şordı
Dedi şāhā bu sūz u derd nedür
Eşk-i gül-gūn u rüy-ı zerd nedür
83. Eyle ḥāl-i dilüñ baña i‘lām
Èdeyin cān u bāş-ıla iḳdām
Şāh ḥāl-i dilin beyāna çeküp
Āteşāsā yanup zebāne¹⁸³ çeküp
85. Çekdi sūz-ı derūn-ıla bir āh
Naẓarı ètdi ḥālden āḡāh
Çün Naẓar ol cevābı eyledi gūş
Kıldı deryā mişālī cūş u ḥurūş
87. Dedi èy şehriyār-ı şīr-şikār
Èrmesün ḥāṭruña gerd ü ḡubār

¹⁸² indi: itdi iÜ

¹⁸³ zebāne: zemāne iÜ

- Anı ben bende geşt édüp arayım
 Kanda olsa mekânını şorayım
- B[5^a] 89. Kā‘r-ı deryāda ise ger aña cā
 Himmetüñ olsa eylerem peydā
 Bunı dēyüp Dile vedā‘ ètdi
 Āb-ı hayvānı isteyüp gitdi
91. Nêçe menzil belā vü ğam çekdi
 Elem ü miḥnet ü sitem çekdi
 Gezer iken bu resme bī-ser ü pā
 Gördi bir şehir ü bir ‘azīm binā
- iÜ[5^a] 93. Anda bir şahşa rāst geldi Naẓar
 Şordı aḥvāl-i şehri ser-tā-ser
 Dēdi ol şahş édeyin i‘lām
 ‘Āfiyet şehridür bu menzile nām
95. Şāhı Nāmūs-nām bir erdür
 Şāhib-i ‘izz ü cāh serverdür
 Çün Naẓar gūş kıldı Nāmūsı
 Farz-ı ‘ayn oldı aña pā-būsı
97. Pāy-ı tahtına¹⁸⁴ geldi yüz sürdi
 Āb-ı hayvān nişānesin şordı
 Tā ki Nāmūs eşitdi¹⁸⁵ ol ḥaberi
 Ḥaylī āzürde eyledi Naẓarı
99. Dēdi Āb-ı ḥayāt olur ma‘dūm
 Anı kimse édinmemiş ma‘lūm
 Êtmişem anı çok zamān taḥḳīḳ
 Dēdiler soñra eyledüm taşdıḳ
101. Ādemün¹⁸⁶ yüzi şuyıdur ol āb
 Dön gerü çekme bunca renc ü ‘azāb
 Çün Naẓar gūş kıldı ol süḥanı
 Yandı ḥırmān odına cān u teni
103. Gördi Nāmūs birle iş bitmez
 Sözi bu derde fāyide ètmez
 Döndi me’yūs u ḥasta vü bed-ḥāl
 Eşk-i ḥasretle çeşmi māl-ā-māl
105. Ugradı nêçe menzil-endūha
 Nā-geh erişdi yolu bir kūha

¹⁸⁴ Pāy-ı tahtına: Pāy-tahtına İÜ

¹⁸⁵ eşitdi: eşidi B

¹⁸⁶ Ādemün: Ādemüñ İÜ, B

- Dāmen-i kūhda gelüp tırdı
Gördi bir cem' nāmını şordı
- iÜ[5^b] 107. Dédiler nāmı Kūh-ı Zühd ü Riyā
Vardur anuñ başında bir tersā
- B[5^b] Zerķ-[durur] o<l> kimsenüñ nāmı
Zühd ü şeydāyla geçmiş eyyāmı
109. Tā ki gūş étđi ol cevābı Nāzar
Eyledi Zerķ cānibine güzēr
Dédi şāyed ki müşkilüm ola ħal
Ref' ola ħātırumdaki bu kesel
111. Geldi Zerķ ayağına urdı yüzün
Şordı Āb-ı ħayātuñ aña sözin
Zerķ çün ol cevābı gūş étđi
Nāzara ʔa'n édüp ħamūş étđi
113. Bu edā-y-ıla vērđi aña cevāb
Kim degüldür bu rāy rāy-ı¹⁸⁷ şavāb
Ĥaylī bī-ʔaql imişsin ey ebleh
Ėtme ʔömrüñ bu ārzūda tebeh
115. Āb-ı ħayvān yeri cinānda olur
Eşeri çeşm-i ĥūn-feşānda olur
Yoksa yokdur cihānda āşarı
Eyleme āh u nāle vü zārı
117. Ger murāduñsa çeşme-i ħayvān
Tırma cūy-ı sirişküñ eyle revān
Çünki Zerķuñ sözinde yoğ-ıdı ĥāl
Nāzaruñ ĥātırına şaldı melāl
119. Sīne pür-süz nār-ı fürķat ile
Dīde memlū sirişk-i ĥasret ile
Döndi ol kūhdan şikeste vü ĥ^vār
Eyler idi hemīşe nāle [vü] zār¹⁸⁸
- Resīden-i Nāzar be-ħidmet ü ĥaber-giriften-i ez-Āb-ı ħayāt¹⁸⁹**
- iÜ[6^a] 121. Bir seĥergeh ki ĥusrev-i ĥāver
Kırdı şaĥn-ı zemīne ĥayme-i zer
Ref' olup zulmet-i şeb-i deycūr
Deşt ü kühsārı eyledi pür-nūr

¹⁸⁷ rāy rāy-ı: re'y re'y-i iÜ

¹⁸⁸ nāle [vü] zār: nāle-i zār iÜ, B

¹⁸⁹ Nāzar'ın Huzura Varması ve Āb-ı ĥayāt'tan Haberdar Olması

123. Naẓar ol rehber-i ẓarīk-i hüdā
Peyk-i ferruḥ-i bī-dil-i şeydā
Çeker idi¹⁹⁰ bu nev' miḥnet-i rāh
Yolı bir şehre uğradı nā-gāh
125. Seyr kıldı o şehriñ eṭrāfın
Cüst ü cū ètdi gezdi eknāfın
- B[6^a]** Girmedin şehre şordı nāmın¹⁹¹ anuñ
Aldı bir kimseden peyāmın anuñ
127. Dédiler Kışver-i Hidāyetdür
Pādşāhınuñ ismi Himmetdür
Himmet ismini çün eşitdi Naẓar
Eyledi şehir cānibine güzër
129. Geldi şeh pāyına du'ā kıldı
Sūz-ıla 'arz-ı müdde'ā kıldı
Bildı Himmet k'anuñ¹⁹² recāsı nedür
Ne işe geldi müdde'āsı nedür
131. Dedi Āb-ı ḥayāta èrmek olur
Seni maḳşūduña yétürmek olur
Gerçi ol ārzūya ṭālibsın
Cān-ı dil birle aña rāğıbsın
133. Līk müşkil sefer-durur o sefer
Var yolında neçe ḥavf u ḥaṭar
- iÜ[6^b]** Çünkü müşkil-durur o çeşmeye rāh
Kimse andan¹⁹³ degül-durur āgāh
135. Ḥaylī endūh var yolında anuñ
Nêçe biñ kūh var yolında anuñ
Çün Naẓar gūş kıldı ol ḥaberi
Buldı Āb-ı ḥayātdan eşeri
137. Dedi ey Himmet-i sūtūde-ḥıṣāl
Eyledüñ ben şikesteyi ḥoş-ḥāl
Āb-ı ḥayvāndan ḥaber vèrdüñ
Mürdeye cāndan ḥaber vèrdüñ
139. Gerçi ol yolda derd ü ḡam çokdur
Ḥaberinden saña zarar yokdur
Çün Naẓar ètdi Himmete ibrām
Bu edā-y-ıla ètdi feth-i kelām

¹⁹⁰ idi: iki B

¹⁹¹ nāmın: nāmuñ İÜ

¹⁹² k'anuñ: ki anuñ İÜ

¹⁹³ andan: anda B

141. Var maşrıqda bir şeh-i devrān
Yokdur aña zamānda akrān
‘Aşkdur nāmı şāh-ı ‘ālemdür
Hük-m-i dünyā aña müsellemdür
143. Kāf-tā-kāf emrine münkād
Cümle cin ü perī vü ādemī zād
Var bir duḡteri o pādşehüñ
Pest éder kıymetini mihr ü mehüñ
- B[6^b] 145. Hüsndür nāmı māh-tābāndur
Rehzen-i dīn ü āfet-i cāndur
Néçe pek mübtelā yolında esīr
Zülfi cān gerdenine bir zencīr
147. Şīve vü nāzı ḡadden efzūndur
Néçe Leylī yolında Mecnūndur
- iÜ[7^a] Ruḡı gül-gūn u saçları şebdīz
Katl-ı ‘uşşāka tīg-ı ḡamzesi tīz
149. Ḥaylī maṭbū‘ u bī-bedeldür ol
Néce medḡ eylesem maḡaldür ol
Kāmetin kim görürse māyil olur
Bir nigāh-ıla ‘aqlı zāyil olur
151. Āfet-i cān-ı ehl-i ‘ālemdür
Hüb-rūlik aña müsellemdür
Bir büt-i nāzenīn ü pūr-fendür
Dilber ü dil-rübā vü rehzendür
153. Tā ki şoḡbet éde o cev-r-i neḡād
Görmeye anı hīḡ ādemī zād
Dāmen-i kūh-ı kāfda īcād
‘Aşḡ bir şehir eylemiş bünyād
155. Şehr-i Dīdār eyleyüp aña nām
Menzil étmiş o şūḡa anı mūdām
Var o şeh-rüñ içinde bir gülzār
İsmdür aña Gülşen-i Ruḡsār
157. Daḡı bir çeşme eylemiş peydā
Feyz-i luṭfından ol mekānda Ḥudā
Ġaraż ol çeşmesārdan Femdür
Anda Āb-ı ḡayāt mudḡamdur

159. Dāyimā zevk u şevke mâyildür
‘İşret ehliyle zevke¹⁹⁴ mâyildür
Lîk hergiz o şehre varmış yok
Bâğ-ı Ruhsârı kimse görmüş yok
161. Cümleden var bu yolda ey server
Nâmı Segsâr bir ‘aceb kişver
iÜ[7^b] Var şehrinde çok ‘aceb anuñ
Pādşāhı-durur Raķīb anuñ
163. ‘Aşķ emriyle anda sultāndur
Şehr-i Dīdāra ol nıgehbāndur
B[7^a] Hāylī bī-rahm dēyü kāfirdür
Ne zamān varsañ anda hāzırdur
165. ‘Āşıķuñ kadrini o pest eyler
Şīşe-i hātırın şikest eyler
Ol yere varduğūñda eyle hāzer
Tā saña étmesün o dīv zarar
167. Çünkü Segsārdan geçüp gidesin
Şehr-i Dīdār kurbıña yêtesin
Bir qarındaşum anda hākimdür
‘İzz ü cāh issi merd-i ‘ālemdür
169. Himmeti ‘ālī ismi Kāmetdür
Serv-i gülzār-ı istikāmetdür
Hūsne oldur qarīb-i hıdmetkār
Hem ‘alemdār u hem sipehsālār
171. Aña erişicek peyāmum ilet
Hāk-pāyına var selāmum ilet
Seni maķşūduña eder vāşıl
Ne murāduñ ki var olur hāşıl
173. Nażara étđi bunları ta‘līm
Yazdı bir nāme eyledi teslīm
Nażar ol demde ‘azm-i rāh étđi
Şehr-i Dīdāra yüz dutup gitđi
175. Uğradı yolda nēçe āzāra¹⁹⁵
Tā kim érđi Diyār-ı Segsāra
iÜ[8^a] Rāst geldi Raķīb leşkerine
Düşđi ol demde lerze peykerine

¹⁹⁴ zevke: zevk B

¹⁹⁵ āzāra: āzāda B

177. Dutuban anı eylediler es̄ir
Daḳdılar gerdenine¹⁹⁶ bir zenc̄ir
Çün Raḳībe götürdiler anı
Az ḳalmışdı kim çıḳa cānı
179. Dēdi kimsin senüñ nedür nāmuñ
Bu yere gelmeden nedür kāmuñ
Bunça rāhı nece kesüp geldüñ
Başuñı terkiye aşup geldüñ
181. Başladı bir vesīle eylemege
Cān ḫalāşına ḫīle eylemege
Dēdi ben bir ḫekīm-i dānāyam
Fenn-i ḫikmet<in>de ḫaylī a‘lāyam
- B[7^b] 183. Tıbb vādīlerinde ma‘mūram
Kīmyāgerlük ile meşhūram
Eylesem diḳḳat-ile ḫāke nazar
Ėderem tīre ḫāki ma‘den-i zer
185. Çün eşitdi Raḳīb nām-ı zeri
Şād olup aldı yanına Nazarı
Tama‘ı kīmyāya ḡālib idi
Cān-ı dil birle māla ṭālib idi
187. Dēdi āḡāz eyle şan‘atuña
Tā ki iḳdām ėdem ri‘āyetüñe
Nazar ėtdi murād olur ḫāşıl
Līk eczāsı olmasa müşkil
189. Şimdi eczāsı bunda yok mevcūd
Anı ger bilmek eyleseñ maḳşūd
- iÜ[8^b] Şehr-i Dīdārda firāvāndur
Bunda eczāsı ḡayr-i imkāndur
191. Bāḡ-ı Ruḫsāra ruḫşat olsa baña
Gösterürdüm o kīmyāyı saña
Çünki ḡuş ėtdi ol cevābı Raḳīb
Dēdi ger maṭlabum olursa naşīb
193. Şehr-i Dīdāra varmamuz āsān
Nazarı aldı yola düşdi hemān
Gitdiler çünki bir nece menzil
Oldılar cāy-ı Ḳāmete vāşıl

¹⁹⁶ gerdenine: gerdīnine iÜ

195. Tā mülākāt oldı Kāmet ile
Vérđi mektūbı pür-zarāfet ile
Hafiyen hālını ‘ayān étđi
Ne işe geldüğün beyān étđi
197. Nāmeden çünkü fehm olındı me’āl¹⁹⁷
Nazarı aldı yanına fi'l-hāl
Var-ıdı bir ğulāmı Şāk adlu
Dāyimā Hüsn birle hem-zānū
199. Sā‘idin dutdı Şāka tabşurđı
Luţf u ihsānı ĥadden aşurđı
Seg Raķibe duyurmadı ĥaberin
Ol-daĥı gezdi görmedi eşerin
201. Oldı āzürde-ĥātır ol zālīm
Étdüğü kāra seg gibi nādīm
B[8^a] Geldüğü yola doğrulup gitđi
Kendi kendine böyle ĥayf étđi
203. Çün Nazar oldı ol belādan emīn
Şehr-i Dīdāra yüz çevirdi hemīn
iÜ[9^a] Başladı görmege ġarāyibler
Belki yüz miĥnet ü muşāyibler
205. Şehr-i Dīdārdan eşer gördi
Cümleden anda bir kemer gördi
Nuķre-i ĥāmdan idi o kemer
Baķdı çün diķķat-ile gördi Nazar
207. Anda mūy-ıla aşılı bir kūh
Göricek anı çekdi çok endūh
Dédi müşkil belāya düşdüm ben
Geçmek olmaz bu kūh-ı sīmīnden
209. Tırdı ol yérde mużtar u ĥayrān
Rāhı kim kıldı qaldı ser-gerdān
Néçe gün gezdi anda āvāre
Derdine Ĥaķdan istedi çāre
211. Hüsn qatında vardı bir şayyād
Cān u dil almada besī üstād
Zūlf idi nāmı bir kemend-endāz
Hindū-yı düzd ü şeb-rev-i cān-bāz

¹⁹⁷ me’āl: hāl iÜ

213. Dām şalmışdı rûz [u] şeb o dilîr
Her kimi görse eyler idi esîr
İstese eyler idi ol ‘ayyār
Felegüñ nesr-i t̄ayirini şikār
215. İttifākā şikāra çıkmış idi
Şayd için kūhsāra çıkmış idi
Gezer iken bu resme bî-pervā
Nazarı anda gördi bî-ser ü pā
217. Hālını çünki muẓtarib gördi
Geldi yanına hātırın şordı
- iÜ[9^b] Êtdi izhār-ı āşinālikler
Belki da‘vā-yı akrābālikler
219. Nazara Hindū olmağ-ıla peder
Kıldı hem-şehrîlûk göziyle nazar
Luţf özinden kemendini şaldı
Nazarı çekdi yukarı aldı
- B[8^b] 221. Eyledi aña çok ri‘āyetler
Vêrdi envā‘-ı istimāletler
Bir nêçe mûy kesdi vêrdi aña
Dêdi êy mübtelā-yı derd ü belā
223. Yolda bir miḥnete esîr olsañ
Ṭālib-i yār-ı dest-gîr olsañ
Birisin âteş içre yandurasın
Gitmeyüp anda bir nefes t̄urasın
225. Tā saña ol zamān özim yétüre<yi>m
Cān u baş-ıla ḥācetüñ bitüre<yi>m
Çün Nazar Zülf-ile vedā‘ êtdi
Şehr-i Dīdār kurbına yêtdi
227. Gördi ol şehri bir ‘azīm diyār
Özi yek-dāne [vü] maḥallesi çār
Biri İşve biri Kirişme anuñ
Biri Şīve birisi Şemme anuñ
229. Nazar ol ḥālet-ile ḥurrem ü şād
Elem ü derd ü guşşadan āzād
Seyr eylerdi Şehr-i Dīdārı
Geşt eylerdi Bāğ-ı Ruḥsārı

231. Ėrdi gūş ėtdügi¹⁹⁸ netīcelere
Tā dū-çār oldı zeng beççelere
- iÜ[10^a] Görđi bir fevc zengī-i ĥūn-ħa^vr
Ėtdi ĥālķlarından istifsār
233. Dēdiler söyleriz saña ĥāli
Var Ĥüsñüñ Ĥabeşde bir Ĥāli
Cümlemüz dergehinde ġilmānuz
Bāġ-ı Ruĥsāra biz nıgehbānuz
235. Ger şorarsañ ki ne diyārdanuz
Ĥabeş ü Hind ü Zengibārdanuz
- Şināĥten-i Ġamze Nażar-rā vü müşerref-sāĥten-i be-soĥbet-i Ĥüsñ-i dil-ārā¹⁹⁹**
- Naġme-sencān-ı ġülşen-i ‘ālem
Nükte-gūyān-ı der-seġāh-ı ģadem
237. Eyledükde bu ma‘nī[yi] inşā
Bu terennümle ėtdiler ifşā
Kim cihān içre yārı maĥbūbuñ
Nażar-ı dil-şikeste maĥzūnuñ
239. Vardı dünyāda bir ģarındaşı²⁰⁰
Cengüñ üstādı fitnenüñ başı
Pehlevānlükde şanki Ĥamza idi
Laġabı ĥūnī nāmı Ġamze idi
- B[9^a] 241. Ġamze ol-demde geldi sür‘at ile
Nażarı aldı gitdi ‘izzet ile
Çün Nażar geldi ĥidmet-i şāha
Secde ėtdi edeble dergāha
243. Āstānında yüz yere sürdi
El ģavuşdurdı ģarşuda ģurđı
Nażarı aldı Ĥüsñ encümene
Nāz u işveyle başladı süĥana
- iÜ[10^b] 245. Nēçe kez anı imtiĥān ėtdi
Ol-daĥı cā-be-cā beyān ėtdi
Şaldı mābeyne nēçe işķāli
Tā ki fehm ola şūret-i ĥāli
247. Āĥirü'l-emr ģaldurup başın
Söze açdı leb-i ġüher-pāşın

¹⁹⁸ ėtdügi: ėtdük iÜ

¹⁹⁹ Ġamze'nin Nażar'ı Tanıması ve Gönül Alan Ĥüsñ'ün Sohbetiyle Şereflenmesi

²⁰⁰ ģarındaşı: ģarandaşı B

- Dèdi var bir güher hâzînemde
Mihri anuñ derûn-ı sînemde
249. Gerçi taşdan kesile şüretdür
Kimse bilmez anı ne hikmetdür
Seni dèrler ki haylî kâyilsen
Bu ‘ulûm içre ferr ü kâmilisen
251. Baña bildür bu şüretüñ nâmın
Tâ taleb edeyin ser-encâmın
Ola kim ède sûd tedbîrûñ
Bulayın şâhibin bu taşvîrûñ
253. Eyledi şadr-ı hâzîne âvâz
Kim o şüretten aç²⁰¹ perde-i râz
Getürüp şüreti nigâh ètdi
Zâr olup hasret-ile âh ètdi
255. Nâzar ol şürete edince nâzar
Gördi Dil şeklidür o ser-tâ-ser
Hâk-pâyında yere urdı yüzün
Zâhir ètdi o demde gizlû sözün
257. Dèdi ey şâh-ı hüsñ ol âgâh
Şehr-i mağribde vardur bir şâh
Yoğ-durur ‘âlem içre akrânı
Yeri var dênse Yûsuf-ı Şânî
- iÜ[11^a] 259. Ben anuñ bir gulâm-ı kemteriyem
Derghinde kemîne çâkeriyem
- B[9^b] Def^c edüp zan u şübheyi ey mâh
Ol şehüñdür bu şüret ol âgâh
261. İsmîn[i] ger sorar iseñ Dildür
Nêçe demdür ki saña mâyildür
Ètdi ta‘rif o deñlü el-hâşıl
K'oldı Hüsñ anı görmedin mâyil
263. Nâzara haylî²⁰² okuyup taḥsîn
Eyledi meclisinde şadr-nişîn
Dèdi çün zâhir oldı şüret-i hâl
Şimdi şal aramızda tarḥ-ı vişâl
265. Nâzar ètdi ki ey şeh-i hûbân
Dil ele gelmesi degül âsân

²⁰¹ aç: aña iÜ

²⁰² haylî: hayl iÜ

Gerçi kim cān vērür vişālūñe Dil
Lîk andan peder degül ğāfil

267. Aña her dem gelüp naşîhat éder
Bir zamān görmese faşîhat éder

Ruḥşat olsa havāş-ı ḥazretten
Çākerān-ı der-i sa‘adetden

269. Birisi gelse bendeñüzle bile
Şāyed an[1] getürmek ola ele

Ferestāden-i Ḥüsn Nazar u Ḥayāl-rā be-cānib-i Dil²⁰³

Rāviyān-ı cihān ḥikāyet éder
Nākilān-ı zamān rivāyet éder

271. Mālik olmışdı Ḥüsn tāze-nihāl
Bir ğulāma ki nāmı idi Ḥayāl

iÜ[11^b] Gerçi bir çāker-i kemīne idi
Lîk naḳḳāş-ı bî-ḳarīne idi

273. Fenn-i taşvīre eylese āheng
Āciz olurdı Mānī[-i] <vü> Erjeng

Āyinedārlükdi manşıb aña
‘İzzet eylerdi rüz [u] şeb aña

275. Vardı Ḥüsn elinde bir ḥātem
Görmemişdi mişālını ‘ālem
Vérđi ol ḥātemi nişāne içün
Ne nişān<e> belki bir bahāne içün

277. Yola şaldı Ḥayāl-le Nazarı
Dédi sür‘atla eyleñüz seferi

B[10^a] Dile benden selāmlar yétürüñ
Anı bir nev‘-ile baña getürüñ

279. Nazar-ile Ḥayāl ikisi bile
Ėtdiler ‘azm taḥtgāh-ı Dile
Uğradılar neçe ğam-ı miḥene²⁰⁴
Ėrdiler tā ki Kişver-i Bedene

281. Kırtulup derd ü ğamdan el-ḥāşıl
Oldılar ḥidmet-i Dile vāşıl

Sergüzeştin Nazar ‘ayān Ėtdi
Ḥüsne Ėrişdüĝin beyān Ėtdi

283. Eyleyüp ‘arz ḥasb-i ḥālī aña
Āşinā eyledi Ḥayālī aña

²⁰³ Ḥüsn’ün Nazar ve Ḥayāl’i Dil Tarafına Göndermesi

²⁰⁴ miḥene: miḥnete İÜ

- Hâtemi êtdiler Dile teslîm
 Göricek anı kıldı çok ta‘zîm
285. Hem o sâ‘at Hayâle kıldı hıṭāb
 Dêdi êy yâr-ı ‘âşık-ı bî-tāb
- iÜ[12^a] Sensiz aḥvālüm olmuş-ıdı za‘îf
 Çünkü olduñ baña bu yolda ḥarîf
287. Hâliyâ êy büt-i ziyâ-güster
 Ne ise şan‘atun baña göster
 Dêdi êy şâh-ı merd naḳḳāşam
 Bu hüner birle ‘āleme fāşam
289. Eline aldı bir qalem o debîr
 Eyledi Hüsni şüretin taşvîr
 Çünkü Dil gördi Hüsni şüretini
 Vêrdi yağmaya şabr u ṭāḳatini
291. Başladı âh u nâle vü zâra
 ‘Âzim oldu Diyâr-ı Dîdâra
 Vardı yanında bir vezîri meger
 Nâmı Fikr idi bir ‘aceb server
293. Bu ḥaber êrdi gûşına nâ-gâh
 Oldı bî-tāb u kıldı nâle vü âh
 Muṣṭarib ‘Aql yanına gitdi
 Geçen aḥvâli ‘arz-ı hâl êtdi
295. Dêdi ger ğaflet êtseñüz Dilden
 Şübhesiz memleket çıkar elden
 Gönderür ‘Aşk leşker-i cerrâr
 Elümüzden gider bu şehir ü diyâr
- B[10^b] 297. ‘Aşk olursa bu kişvere ḥâkim
 Zulmden terk olur vaṭan lâzım
 Rây oldur ki kâhil olmayasız
 Dili öz ‘āleminde koymayasız
299. Her ne-deñlü ‘azîz ise ferzend
 Pedere resmdür aña êde pend
- iÜ[12^b] Terbiyetle püser za‘îf olmaz
 Terbiyetsiz olan şeref bulmaz
301. Bu sözi çünkü ‘Aql eyledi gûş
 Kıldı deryâ mişâli cûş u ḥurûş
 Ğazab êtdi o demde şâhâne
 Üçlerinde buyurdı zindâna

Gorih̄ten-i Nazār ez-‘Aql u borden-i Ğamze-rā be-ħalāş-ı Hayāl ü Dil²⁰⁵

303. İbtidā eyleyen bu destāna
Bāġbānluġ eden bu bostāna
Sa‘y edüp ma‘nī güllerin dërmiş
Böyle nazm ehline ħaber²⁰⁶ vërmiş
305. Ĥātemi kim getürmiş idi Ĥayāl
Dile Ĥüsn eylemiş idi irsāl
Aluban ĥātemi o şāh-ı kerīm
Nazara eylemiş idi teslīm
307. Gerçi bir ĥātem idi zī-kıymet
Var-ıdı anda nêçe ĥāşiyet
Her kim alsaydı aġzına anı
Seyr eylerdi Āb-ı ĥayvānı
309. Şehr-i Dīdārı hem görürdi²⁰⁷ ‘ayān
Ėl gözinden daĥı olurdı nihān
Ĥātemi aġzına alınca Nazār
Bulmadı ‘Aql o demde aña zafer
311. Tarfetü'l-‘aynda ol āvāre
Vāşıl oldu Diyār-ı Dīdāra
Bāġ-ı Ruĥsāra dāĥil olduġı dem
Gözine zāhir oldu Çeşme-i Fem
- iÜ[13^a] 313. Kaşd kıldı ki nüş ede andan
Ola sīr-āb Āb-ı ĥayvāndan
Bir içim şuya tā ki açdı dehān
Çeşmeye düşdi ĥātem oldu nihān
- B[11^a] 315. Çünkü ĥātem şuya revān oldu
Çeşmine çeşme hem-nihān oldu
Nazara olmadı ol āb naşīb
Geldi ser-vaġtine o demde Raķīb
317. Var-ıdı çünkü sābıķā ġarażı
Gördüġi birle deprenüp marażı
Dutdı ol nā-murādı ètdi esīr
Daġdı zindānda boynına zencīr
319. Çün Nazār düşdi bend ü zindāna
Başladı nāle birle eġġāna

²⁰⁵ Nazār'ın Akl'dan Kaçışı ve Gamze'yi Hayāl ve Dil'i Kurtarmaya Götürmesi

²⁰⁶ ħaber: ħaberin İÜ

²⁰⁷ görürdi: gördi İÜ

- Olmayup kimse hāline vāqıf
 Qaldı dām-ı belāda ol ‘ārif
321. Bir gece dutdı zihn ü dānişe rū
 Yādına geldi Zülf vèrdügi mū
 Bir zamān baħr-i fikrete taldı
 Aldı ol mūyı āteşe şaldı
323. Zülf ol demde hāzır oldu hemān
 Vèrde bend-i belādan aña emān
 Habsden anı çün halāş etdi
 Dāhil-i bezmgāh-ı hāş etdi
325. Erişüp Hüsñ hizmetine Naẓar
 Söyledi mā-cerāyı ser-tā-ser
 Dèdi èy ğayret-i bütān-ı Çigil
 Şimdi maħbūsdur Hayālle Dil
- iÜ[13^b] 327. Senden olmazsa anlara çāre
 Bend-i ğamda qalurlar āvāre
 Hüsñ çünkim bu kışşayı bildi
 Ğamzeyi yanına taleb kıldı
329. Dèdi èy pehlevān-ı şîr-efken
 Eylegil ‘azm-i rāh-ı Şehr-i Beden
 Naẓarı al hizmetüñde bile
 Sür‘at-ıla yètüñ diyār-ı Dile
331. Her ne nev‘-ile durmayup gidüñüz
 Anlar[1] habsden halāş edüñüz
 Haylî te’kîd eyleyüp o büzürg
 Koşdı anlara bir cemā‘at-ı türk
333. Hüsñ çün böyle eyledi fermān
 Oldılar hem o demde yola revān
- B[11^b] Tek ü pū eyleyüp giderler idi
 İki menzili bir ederler idi
- Ceng-kerden-i Ğamze-bā leşker-i Tevbe**²⁰⁸
335. Āb u tāb-ıla bir bî-gāne-i dehr
 Etdi bu dāstānı şöhre-i şehir
 Ki Naẓar ‘Aqlıdan edende firār
 Kırtalandan belādan ol bīmār
337. ‘Aql-ıla eylemek içün tedbîr
 Geldi sür‘atla ol vezîr-i dilîr

²⁰⁸ Gamze’nin Tevbe Ordusuyla Savaşması

- Dèdi èy şehriyâr-ı ‘uḳde-güşây
Naẓarî dutmamak²⁰⁹ degül idi rây²¹⁰
339. Hâliyâ olsa ger bu işde ḳuşûd
Fitne eyler²¹¹ bu memleketde zuhûr
- iÜ[14^a] Şimdi bezl eylemek gerek himmet
Tâ ki daḡılmaya bu cem‘iyyet
341. Eline aldı ‘anberîn ḥâme
Yazdı serḥadlara birer nâme
Bu idi nâmelerdeki maẓmûn
Naẓarî dutup èdeler mescûn²¹²
343. Zerḳ-i pîrûñ var-ıdı bir püseri
Dâyimâ serḥad-i Bedendi yeri
Tevbe idi o kimsenüñ nâmı
Zühd ile geçmiş idi eyyâmı
345. Tevbeye daḡı nâme gitmiş idi
Bu ḥuşûş sıfâriş ètmiş idi
Meger ol gece Ğamze ile Naẓar
Kûh-ı Zühde erişdilerdi şehir
347. Anda²¹³ yatmışlar-ıdı bî-pervâ
Kimseden yokdı ğamları aşlâ
Dîdebân gördi anları nâ-gâh
Tevbeyi varup eyledi âgâh
349. Tevbe çün gûş kıldı bu ḥaberi
Durdı cem‘ ètdi bir ‘azîm çeri
Dèdi fırsatdur èdelüm şeb-ḥûn
Şandı vèrür murâdını²¹⁴ gerdûn
351. Naẓar u Ğamze oldılar âgâh
Gördiler geldi leşker-i cângâh
- B[12^a] Oldı ârâste o vaḳt-i şabâḥ
Meymene meysere vü ḳalb ü cenâḥ
353. Göricek tîġ-ı Ğamze-i ḥûn-rîz
Tevbede ḳalmadı mecâl-i sitîz
- iÜ[14^b] Görüp ol ḥâlî leşkeri nâ-çar
‘Âḳıbet vèrdiler firâra ḳarâr

²⁰⁹ dutmamak: dutmak İÜ

²¹⁰ rây: re’y İÜ

²¹¹ Fitne eyler: Fitneler İÜ

²¹² mescûn: nescûn B

²¹³ Anda: And B

²¹⁴ murâdını: murâduñı İÜ

355. Cem‘-i türkân u Ğamze-i ser-mest
Vêrdiler leşker-i ‘adūya şikest
Girdiler şehri ğāret eylediler
Tevbeye çün haķāret eylediler
357. Kıldılar tāk u tahtını vīrān
Zerķ kūhını ħod yere yeksān
‘Āfiyet şehrine édende güzār
Ĥaylī Nāmūsa étdiler āzār
359. Anı da eyleyüp esīr-i hevā
Ehl-i ‘arz iken étdiler rüsivā
Ėrdiler çün ħavālī-i Bedene
Ğamze başladı anda mekr ü fene
361. Siĥr ü efsūn-ıla édüp cādū
Étdi ol türk leşkerin āhū

Naşīḥat-dāden-i ‘Aql be-Dil ferestāden-i be-cānib-i Şehr-i Dīdār²¹⁵

- Rāviyān-ı güzīn-i rūy-ı zemīn
Nākīlān-ı ĥikāyet[-i] birrīn
363. Bu edā-y-ıla germ édüp bāzār
Étdiler ma‘nī dūrlerin işār
Kim o heycāda Ğamze ile Nāzār
Buldı çün Tevbe leşkerine zafer
365. Geçen aĥvālī ‘arz-ı ĥāl étdi
Mū-be-mū vākīf-ı ĥāl étdi
‘Aql çün mā-cerāyı eyledi gūş
Ĥavfdan oldı bir zamān bī-hūş
- iÜ[15^a] 367. Ĥaylī tevbīḥ kıldı öz özini
Eşķ-i ḥasretle pūr kılup gözini
Dil-i zārı çıkardı zindāndan
Dēdi ēy mīve-i nihāl-i Beden
369. Baş koşup ‘Aşķa olma²¹⁶ bī-pervā
Gezme Mecnūn mişālī bī-ser ü pā
- B[12^b] 371. Hüsni şem‘ine olma pervāne
Cānuñı yakma nār-ı sūzāna
Zülfe dil vërme āfet-i cāndur
İḥtilāṭı anuñ perişāndur
Ğamze kılına i‘timād étme
‘Aşķ emrine inķıyād étme

²¹⁵ Akl’ın Dil’e Nasihat Vermesi ve Şehr-i Dīdār’a Doğru Göndermesi

²¹⁶ olma: ola İÜ

373. Olma naķş-ı Hayâlde meftûn
Seni deşt-i ğama eder Mecnûn
Ejder-i nefse olma fermân-ber
Ëtme bu hânedânı zîr ü zeber
375. Nazaruñ sözlerini kılma kabûl
Tâ kim olmayasın zâlûm u cehûl
Ëtme rüsvâlik özüñe pîşe
Âhîr-i kârı eyle endîşe
377. Bî-vefâdur bu kavme aldanma
Saña yâr ola birisi şanma
İşleri cümle mekr ü hîle-durur
Belki cân almağa vesîle-durur
379. Bunlaruñ olma mekrine maġrûr
Saltanatdan seni ederler dûr
Câhil olma bu işde Ëtme şitâb
Tâ kim olmayasın maġall-i ‘itâb
- iÜ[15^b] 381. Şehr-i Dîdâra gitmek ister iseñ
Âb-ı hayvâna yêtmek ister iseñ
Koşayım saña leşker-i ğaddâr
Şoñra Ët ‘azm-i Kişver-i Dîdâr
383. Bulur-iseñ eger o kavme zafer
Ëdesin ‘işret anda şâm u seher
Ger olursañ o cengde maġhûr
Halk yanında olasın ma‘zûr
385. Hâşılı kıldı çok faşîhat aña
Kârger düşdi ol naşîhat aña
Vêrde ol deñlü pend o şahib-uşûl
Kıldı tav‘an u kerhen anı kabûl
387. Vêrde nâ-çâr ol kazâya rızâ
Kör olur göz başa gelince kazâ
Şabr nâmında vardı bir ser-dâr
Ol idi ‘Aql haylına sâlâr
389. Tâb u tākātde şöhre-i eyyâm
Râh-ı miġnetde şâbitü'l-aķdâm
- B[13^a] Emr-i ‘Aql-ıla Ëtdi leşkeri ‘arz
İnkıyâd oldu ol zamân Dile farz
391. Leşkeri aldı ‘azm-i râh Ëtdi
Şehr-i Dîdâra yüz dutup gitdi

- Oldı ‘Aqluñ murādı çün hāşıl
Gitdi hem-rāh bir nêçe menzil
393. Çeker iken bu resme renc-i sefer
Dile erişdi nā-gehān bu haber
Dédiler aña bir bölük āhū
Bu çerāgāhda éder tek ü pū
- iÜ[16^a] 395. Dil ol āhūları görince hemān
Aldı çābüük eline tīr ü kemān
Zevķ-ıla oldı ‘āzim-i naħcīr
Bildı kim özin éderler esīr
397. Şüretā gerçi anlar āhū idi
Līk ma‘nīde cümle cādū idi
Çün ırakdan görindi leşker-i Dil
Oldılar cümle kaçmağa māyıl
399. Ki firār eyleyüp gehī ārām
Dil içün anda kurdılar hoş dām
Dil ol āhūlara olup meftūn
Oldı deşt-i melāmete Mecnūn
401. Çekdiler anı kūh u şahrāya
Gör ne mekr étdiler o şeydāya
‘Aql ol hālden olup āgāh
Ġark olup baħr-i fikre eyledi āh
403. Oldı hayretle bir tehi peyker
Emr kıldı ki cem‘ ola leşker
Leşkerin çün tamām-ı cem‘ étdi
Bedenüñ kal‘asın şalup gitdi
405. ‘Aķabince Dilüñ revān oldı
Tālib-i hayl-i āhūvān oldı
Ol-daħı oldı zār u ser-gerdān
Deşt-i hayretde Dil gibi pūyān
- Ceng-kerden-i leşker-i ‘Aql bā-sipāh-ı ‘Aşķ u giriftār-şoden-i Dil²¹⁷**
407. Nükte-sencān-ı ‘ālem-i āşār
Böyle bu remzi étdiler iş‘ār
- B[13^b],
iÜ[16^b] Nażar u Ġamze çün ol iki dilīr
Dil ile ‘Aqlı étdiler teşhīr
409. Deprenüp anda haylī rindāne
Çekdiler anları beyābāna

²¹⁷ Akl Ordusunun Aşķ Askerleriyle Savaşması ve Dil’in Esir Olması

- Hüsne çün érdi bu haber nā-gāh
Pederin étđi hālden āgāh
411. Mekt ü āl-ile yazdı bir mektüb
Ehl-i Hüsne bu vaz‘dur mensüb
Ki benüm hıdmetümde bir bende
Rüz [u] şeb olmuş idi efgende
413. Aña naqqāşlúkde yokdı mişāl
Māni-i şānī nāmı idi Hayāl
Andan olmağla bir güneş şadır
Olabilmezdi ‘özrine kadir
415. Eylemişdi firār ol benden
Mesken olmuşdı aña Şehr-i Beden
Şehriyār-ı Beden dutup anı
Şaklar idi hemīşe pinhānī
417. Habs kılmışdı anı bir müddet
Vérmez idi bu cānibe ruşsat
Gönderüp anı eyledükde taleb
Eyleyüp ol diyār-ı şāhı ğazab
419. Cem‘ édüp şimdi leşker-i bisyār
Eylemiş ‘azm-i kişver-i Dīdār
Hāşılı cezm eyleyüp niyyet
Ėtmek ister bu kişveri²¹⁸ ğāret
421. Çünkü ‘Aşş ol cevābı gūş étđi
Baħr-i ‘ummān gibi ħurūş étđi
Çekdi fi’l-hāl leşker-i ğaddār
Mihri ol kavme eyledi ser-dār
- iÜ[17^a] 423. Dēdi ‘azm eyle Şehr-i Dīdāra
Var sür‘atla Bāğ-ı Ruhsāra
Leşker-i ‘Aql birle ceng eyle
‘Ālemi gözlerine teng eyle
425. Mihr fermān-ı ‘Aşşla ol dem
Şehr-i Dīdāra toğrı açdı ‘alem
Geldiler çünkü bir nēce menzil
Oldılar ‘Aql haylına vāşıl
427. ‘Aql bildi ki başa geldi kaza
Vérđi nā-çār ol kazaaya rızā

²¹⁸ kişveri: kişver İÜ

- B[14^a] Cenge oldu o demde çün āheng
Rûz-ı evvelde Ğamze eyledi ceng
429. İki cānibde ref^ç olup āzerm
Oldı aḥṣām olunca ma^çreke germ
Rûz-ı şānīde Mihr-i şūr-engīz
Kıldı aḥṣām olunca ceng ü sitīz
431. Kıldı çünki dehri zūlmet-i şām²¹⁹
Yeryüzinde dutıldılar ārām
Çün üçünci gün ol iki leşker
Biribirine çekdi tīg u teber
433. Kızdı ol gün arada ceng [ü] cedel
Bir neçe ḥamle oldu redd ü bedel
Şabr-ıla ^çAql girdi meydāna
Turdılar cenge ḥaylī merdāne
435. Biribirine²²⁰ oldılar hem-dest
Vêrdiler Mihr leşkerine şikest
Ḥüsn çün vāḳıf oldu ol ḥāle
Söyledi mā-cerāsını Ḥāle
- iÜ[17^b] 437. Ki bu derde ger olmasa çāre
Oluram ğayret-ile āvāre
Ḥāl aña dēdi ēy perī-peyker
Çekme ğam şındı ise ger leşker
439. Kūh-ı Kāf içre ēy ferīşte-nejād
Vardur bir perī saña hem-zād
İsm-i meşḥūrıdur o şūḥuñ Ān
El gözinden olur hemīşe nihān
441. Getürürse bu cānibe teşrīf
Oldurur bilmiş[i] bu kavme ḥarīf
Ḥüsn çünkim eşitdi bu ḥaberi
Dēdi yokdur bu sözlerüñ eşeri
443. Bunlar étmekdedür benümle meşāf
Neyleyüm anı k'ola meskeni kâf
Ḥāl aña dēdi ēy şeh-i ḥübān
Eylerem ben bu müşkili āsān
445. Bende bir gūy var ^çanberden
Yok-durur farkı mişk-i ezferden

²¹⁹ Vezin bozuk.

²²⁰ Biribirine: Birbirine İÜ

- Şalsañ ol gūyı âteşe her gāh
Hāzır olur o demde Ān ey māh
- B[14^b] 447. Hüsñ çünkim bu müjdeyi aldı
Alup ol gūyı âteşe şaldı
Hem o sâ‘atde Ān olup hāzır
Hüsñ aña êtdi rāzını zāhir
449. Var-ıdı hıdmetinde bir hācib
Pehlevānlukda ‘āleme ġālib
Nāmı anuñ Hilāl-i Hācib idi
Hem kemāndār u hem muşāhib idi
- iÜ[18^a] 451. Gösterüp yayın aldı destine
Ġamze tīrin getürdi şaşına
Çekdi muhkem kemānı ol cellād
Nāvek-i cān-güdāza vèrdi ġüşād
453. Atdı çün nāvekin o mihr-i kesel
Oldı āmacġāhı sīne-i Dil
Şanki ol nāvek-idi sehm-i kazā
Êtmedi hīç zerre deñlü haṭā
455. Dili ol-demde eyleyüp mecrūh
Kıldı ebvāb-ı ġam aña meftūh
Merkebinden düşüp o bī-çāre
Oldı Ānuñ elinde āvāre
457. Dil dutulduġda leşkeri nā-çār
Vèrdiler ‘Aql-ıla firāra qarār
Hüsñ çünkim bu fenni gördi hemān
Zülfi kıldı kafālarınca revān
459. Dèdi bir nev‘-ile özüñi yètür
Qayd u bend-ile ‘Aql[ı] baña getür
Kim o bu ‘ırzadan èdince firār
Yengiden fitneler èder izhār
461. Lāyık oldur ki bezl èdüp himmet
Dutuban anı èdesin ric‘at²²¹
Zülf çün oldı bu işe ta‘yīn
‘Aqlı bir demde dutdı döndi hemīn²²²
463. Hüsñ yanında vardı bir dāye
İltifāt eylemezdi dünyāya

²²¹ èdesin ric‘at: ède bisyār-ħıffet iÜ

²²² hemīn: hemān B

- İsm-i meşhûrî idi anuñ Nāz
Ol idi Hüsne dāyimā hem-rāz
- iÜ[18^b] 465. Dāye birle muşāhabet kıldı
El huşûşında meşveret kıldı
- B[15^a] Dāye dēdi ki bir nēce eyyām
Dile çāh-ı belāyı eyle maķām
467. Ki başında olan hevā gitsün
Kendi hāline lāyık iş ētsün
Ne münāsibdür aña böyle edā
Belki şādır olaydı bunda haķā
469. Bir zamān kayd u bend-ile kıalsun
Tā anuñ ‘aķlı başına gelsün
Olmasa ger o dest ü pā-beste
Künc-i zindānda yatmasa hāsta
471. ‘Aķl bēl bağlayup ğurūr eyler
Bir daķı fitneler zuhūr eyler
‘Aşķa ‘arz eyle hāli ol nāzır
Gör ki andan ne emr olur şādır
473. ‘Āşık olan gerek şikeste vü h^vār
Cāndan āzürde ‘aķldan bīzār
‘Āşık olan kişi fütāde gerek
Mā-sivādan zamīri sāde gerek
475. ‘Aşķ olan yērde ‘aķla olmaz cāy
Böyle vaz‘ eylemiş bu sırrı Hudāy
Kim-ki ‘aķl-ıla ittifāķdadur
Lā-cerem ‘ışķ-ıla nifāķdadur
477. ‘İşķ imiş her ne var ‘ālemde
Cilve eden vücūd-ı ādemde
‘İşķdan hāşıl oldu çarķa medār
‘İşķdur aşl-ı nokķa-i pergār
- iÜ[19^a] 479. Olup evzā‘-ı ‘āleme vāķıf
Yaķşı bilmiş bu remzi bir ‘ārif
‘İşķ aşl-ı kemāl imiş bildüm
Mā-sivā ķıl ü ķāl imiş bildüm
481. Dāye çünkim cevābın ētdi tamām
Dilüñ aķvālin eyledi ‘allām

- Hüsn o tedbîri çok pend²²³ etti
Dili ol-demde kayd-ı bend etti
483. Kazmış idi o şüh-ı gönca-dehen
Bir ‘aceb çāh ismi Çāh-ı Zekān
Dil-i şeydāyı şaldı ol çāha
Mihri gönderdi hizmet-i şāha
- B[15^b] 485. ‘Aşka²²⁴ ahvāli ‘arza kıldı tamām
Ol fütūhātı eyledi i‘lām
‘Aşk ol müjdeden olup hūş-hāl
Yazdı bir nāme eyledi irsāl
487. Vermeyüp idi Zülf ‘Akla emān
Eylesün Şehr-i Çīne anı revān
‘Aklıdan eyleyüp Dili me’yūs
Ebedü'd-dehr eyleñüz maḥbūs
489. ‘Aşk ol demde etti ‘azm-i sefer
Çekdi mağrib diyārına leşker
Bedenüñ kal‘asın edüp teşhīr
Pāy-ı taht etti oldu ‘ālem-gīr
491. Böyledür dehr-i dūnuñ ahvāli
Kimi ma‘zül olur kimi vālī
- Ārzū-kerden-i Hüsn vişāl-i Dil ü tarḥ-ı şıḥḥat-endāḥten-i der-Ḳaşr-ı Vişāl²²⁵**
- iÜ[19^b] Eyleyen derd-i fürkātā dermān
Böyle kılmış bu müşkili āsān
493. Ki giriftār olunca Dil çāha
Başladı anda nāle vü āha
Bir gece Hüsne şevk olup ġālib
Dilüñ oldu vişāline²²⁶ ṭālib
495. Vardı yanında bir kıızı Mihrüñ
Ḥaylī meşhūrı idi ol dehrüñ
Ol kızuñ²²⁷ nāmı olmuş idi Vefā
Kimseye hergiz etmemişdi cefā
497. Gāh eylerdi Hüsn-ile ülfet
Bī-tekellüf olurdu hem-şoḥbet

²²³ pend: pest B

²²⁴ ‘Aşka: ‘Aşk İÜ

²²⁵ Hüsn’ün Dil’e Kavuşmayı Arzulaması ve Kasr-ı Vişāl’de Huzur Bulması

²²⁶ vişāline: vişālüne İÜ

²²⁷ kızuñ: kızın İÜ

- Bir gece meclisi kıldı hālī²²⁸
 ‘Arz kıldı Vefāya ahvālī
499. Dedi ben mâyilem vişāl-i Dile
 Olmuşam şifte cemāl-i Dile
 Güş edüp anda ol cevābı Vefā
 Oldı mesrūr²²⁹ etdi zevk u şafā
501. Dedi ğam çekme ey şeh-i hūbān
 Eylerem ben bu müşkili āsān
 Bunda bir bāğ vardır ey server
 Kim aña Bāğ-ı Dil-güşā dērler
- B[16^a] 503. Var bir çeşme-cārī anda müdām
 Çeşme-i Āşināyīdür aña nām
 Anda ey serv-i būstān-ı cemāl
 Var bir kaşr nāmı Kaşr-ı Vişāl
505. Êtseñüz gāh o çeşm-i pāke hırām
 Anda bī-şek müyesser olur cām
- iÜ[20^a] Olıcağ kaşr-ı vuşlata vāşıl
 Lā-cerem kām-ı dil olur hāşıl
507. Hüsne düşdi muvāfık ol tedbīr
 Dedi ahsent etdüñ [ol] taķşīr
 Ol gece Zülf[e] eyleyüp āvāz
 Dedi ey şeb-rev-i²³⁰ füsün-pervāz
509. Dili Çāh-ı Zeķandan²³¹ āzād ét
 Hātır-ı pür-melālını şād ét
 Anı Kaşr-ı Vişāle vāşıl kıl
 Dildeki maţlabını hāşıl kıl
511. Hüsni bu nev^c-ile çün etdi sūhan
 Eyledi Zülf ‘azm-i Çāh-ı Zeķan
 Eyleyüp ka‘r-ı çāhdan bīrūn
 Oldı Kaşr-ı Vişāle rāh-nümūn
513. Dil şalup ol vişālī h^vāb-ı hayāl²³²
 Gezdi etrāf-ı bāğı āb-mişāl
 Oldı ol çeşmesārdan sīr-āb
 Sebze vü gül<i> içinde eyledi h^vāb

²²⁸ Vezin bozuk.

²²⁹ mesrūr: sürūr İÜ

²³⁰ rev-i: reh-i İÜ

²³¹ Zeķandan: Zeķanından İÜ

²³² h^vāb-ı hayāl: h^vāb u hayāl B

515. Zülf çünkim yêtürdi Hüsne sürâğ
Oldı sür‘atla Hüsni ‘âzîm-i bâğ
Geşt edüp bâğı ol girân-māye
Şaldı Dil başı üstine sāye
517. Görđi ol nā-murādı etmiş ẖvāb
Aña meyl etdi Hüsni olup bî-tāb
Dizinüñ üstine alup başın
Raḥm edüp dökdi çeşmüñ[üñ] yaşın
519. Eşk-i çeşmi çü Hüsniñ oldı revān
Dil yüzine erişdüğünde hemān
- iÜ[20^b] Gözini açdı görđi Hüsni yüzün
Etdi bir na‘ra vü yitürdi özin
521. Hüsni çünkim o hāle etdi naẓar
Eyledi kaşr cānibine güzer
- B[16^b] Bir zamān yatdı anda Dil bî-hüş
Gidicek Hüsni geldi başına hüş
523. Gözin açduğda görđi ol bed-hāl
Başı üzre tırur Naẓarla Ḥayāl
Hüsni den çünki görmedi Dil eṣer
Oldı bî-‘aql u hüş daḥı beter
525. Oldı bî-hüşlik aña ğālib
Cān gidüp kaldı bir tehī kālīb
Hüsni ol bâğdan olanda revān
Eylemişdi bu nev‘-ile fermān
527. Kim Dili kaldurup Ḥayāl ü Naẓar
Edeler çeşmesārı aña maḥar
Emr-i Hüsni-ile pes hem ol sâ‘at
Leb-i āb üzre kırdılar şoḥbet
529. Etdiler ‘işret anda fāriğ-bāl
Şeb erişdükde şem‘ yakdı Ḥayāl
Hüsni dem-sāz olup Vefā-y-ıla Nāz
Etdiler ‘ayş u ‘işrete āğāz
531. Geçdi bu hālde nêçe müddet
Kārger düşdi Hüsni ol fūrkat
Çün müyesser degüldi būs u kinār
Hüsni de kalmamışdı şabr u qarār
533. Çünki geçdi bu nev‘ bir nêçe şeb
Zāhir oldı o demde Hüsni[e] taleb

- iÜ[21^a] Bir gēce fikr ēdūp o bedr-i münīr
Ētdi Nāz u Vefā-y-ıla tedbīr
535. Dēdi ben Dil ġamında pā-bendem
Nēce demdür ki ārzūmendem
Derdūme eyleñüz benüm dermān
Kālmadı bende dahı tāb u tūvān
537. Şem‘a karşı egerçi pervāne
Yandurur cānı nār-ı sūzāna
Şem‘ hem āteş-i fenāda yanar
Belki pervāneden ziyāde yanar
539. Hāşılı Hüsñ oldu çok bī-tāb
Dil firākından ētmedi gēce h^vāb
Çün danışdı Vefā-y-ıla Nāza
Dēdiler aña ēy gül-i tāze
- B[17^a] 541. Bu gēce eyleñüz Tebessūme emr
Dil ile eyledükde şoĥbet-i ĥamr
Cāma dārū-yı hūş-ber şalsun
Bir kadeĥ meyle ‘aqlını alsun
543. Eyleyüp anı mest-i lā-yā‘kıl
Müdde‘ā üzre ‘ayş u ‘işret kıl
Gēce eyle bu nev‘-ile ‘işret
Gündüzin cānibinden ēt ġaflet
545. Şeĥer olunca sür şafāsın anuñ
Kimseye dēme mā-cerāsın anuñ
Hüsñ ēdūp ol tedārūke taĥsīn
Bu işe vērdiler qarārı hemīn
547. Dili eylerdi şubĥa dek bī-hūş
Hüsñ aña olur-ıdı hem-āġūş
- iÜ[21^b] Dil o aĥvāli ĥiç bilmez idi
Ētdüġi ‘ayşı fehm kılmaz idi
549. Geçdi ol ĥālet üzre bir nēce şeb
Dil-ile Hüsñ ēderdi ‘ayş u tarab
Müdde‘ā üzre ‘ayş ēderdi o meh
Kimse yokdı o ĥālden āġeh
- Ĥaberdār-şoden-i Ĥayr ez-şoĥbet-i Hüsñ ü Dil**²³³
551. Olan efsāne-ġūlige māhir
Böyle bu sırrı eylemiş zāhir

²³³ Ĥayr’ın Hüsñ ve Dil’in Sohbetinden Haberdar Olması

- Ki ḥasedden Raḳīb-i bed-aḥter
Ġayr nāmında bir şaḳī duḥter
553. Ḥidmet-i Ḥüsne eylemişdi muḳīm
Ki cefā-cūlik eyleye ta‘līm
Şüretā hey’eti bahāyım idi
Ṭurfe bed-aşl u nā-mülāyım idi
555. İşi şalmaḳdı ḥātıra vesvās
Mişl-i ḥannās *fī şudūri’n-nās*²³⁴
Fitne-cūlikde bī-revā iblīs
Necisü'l-‘ayn-ı müfsid-i telbīs
557. Ṭıynet-i buğz-ıla müşeyyed idi
İntikām almaḡa²³⁵ muḳayyed idi
Ḥüsne Kaşr-ı Vişāl olanda mekân
Dil ile şoḥbet eyledükde nihân
559. Anı ètmezdi ḥâlden āḡāh
Reşk èderdi o vechle her ḡāh
Çün degüldi o devlete maḡrūn
Cüst ü cūdaydı dā’im ol mel‘ūn
- B[17^b], 561. Tā ki èrişdi ḡuşına bu ḡaber
iÜ[22^a] Ki Dil [ü] Ḥüsn ‘ayş u ‘işret èder
Başladı mekr ü ḡile vü āle
Vāḳıf olmaḡ-içün ol aḡvāle
563. Ḥüsnüñ ardınca bāḡa oldı²³⁶ revān
Kıldı bir kūşede özin mihmān
Ol ḡeçe şubḡ olınca eyledi seyr
Ārzü ètdi Dil vişālını Ġayr
565. Çün o sırr-ı nihāna buldı vuḡūf
Ol ḡeçe koydı şoḥbeti mevḡūf
Seḡer olduḡda ref‘ olup şoḥbet
Gitdi Ḥüsn ü daḡıldı cem‘iyyet
567. Gelüp öz menziline ol ḡammāz
Eyledi mekr ü ḡileye āḡāz
Sīmyā fikrin ètse ahyānā
Ġamdan olurdu Bū-‘Alī Sīnā
569. ‘İlm-i siḡr öḡredürdi Hārūta
Şan‘atın ḡösterürdi Mārūta

²³⁴ “İnsanların kalplerine (vesvese veren)...” (Nās, 114/5)

²³⁵ almaḡa: almak İÜ

²³⁶ oldı: ol B

- Kimse olmazdı aşlına vâşıl
Mâhir idi bu ‘ilme el-ḥâşıl
571. Êtdi āġāz o demde şan‘atına
Girdi fi'l-ḥāl Ḥüsn hey’etine
Eyledi ‘azm-i rāh Kaşr-ı Vişāl
Gördi ḥvāb içredür Nazarla Ḥayāl
573. Ḥīle vü mekr êdüp o bed-girdār
Ḥafiyen eyledi Dili bīdār
Çıkdı Kaşr-ı Vişāle kurdı bisāt
Kām-ı Dil birle kıldı ‘ayş u neşāt
- iÜ[22^b] 575. Nüş êdüp bir neçe piyāle şarāb
İkisi daḥı oldı mest-i ḥarāb
Uyanup ḥvābdan Ḥayāl ü Nazar
Dilden ol yêrde bulmadılar eşer
577. Gezdiler cümle bâġuñ eṭrāfın
Arayup çeşmesāruñ eknāfın
Hergiz anlara zāhir olmadı ḥāl
Āḥirü'l-emr kaşra çıkdı Ḥayāl
579. Dil ile Ġayrı gördi hem-āġūş
Biribirin kucup yatur bī-hüş
- B[18^a] Şehr-i Dīdāra êtdi ‘azm-i sefer
Ḥüsne ol kışşadan yetürdi ḥaber
581. Güş-ı Ḥüsne erişicek bu cevāb
Kıldı Kaşr-ı Vişāle toġrı şitāb
Gördi çünkim bu ḥālet üzre Dili
Yandı reşk āteşine cān-ı dili
583. Néce kim istemezse ‘āşık-ı zār
Ola dil-dārı ġayrı-y-ıla yār
Bunda ma‘şūka hem çeker ġayret
İstemez ‘āşıkına hem-şoḥbet
585. ‘Āşık-ı bü'l-heves degüldür ḥüb
Bu meşeldür ġayūr olur maḥbüb
Ḥüsn çünkim bu ḥāle êtdi nigāh²³⁷
Oldı evvelki i‘tikādı tebāh
587. Ol havālīde vardı bir vādī
Ḥabsgāh-ı ‘İtāb idi adı

²³⁷ nigāh: āġāh iÜ

- Étdi Kaşr-ı Vişâlden bîrûn
Dili kıldı o vâdide mescûn
- iÜ[23^a] 589. Uyanup Ğayr h^vâb-ı ğafletden
Kaçmağa dutdı yüz hacâletden
Étdügi fi'lden olup nâdim
Oldı Segsâr şehrine 'âzim
591. Sür'at-ıla gidüp o bed-ahter
Vérđi ol kışşadan Raķibe haber
Bu haber çün Raķibe oldı vuşûl
Şehr-i Dîdâra kıldı 'azm o fużûl
593. Eyleyüp Vâdî-i 'Îtâba şitâb
Dil-i bîmâra étdi haylî 'azâb
Alup anda²³⁸ Tebessüm ü Nazarı
Şehr-i Segsâra eyledi seferi
595. Ol havâlîde vardı bir zindân
Nâm-ı meşhûrî Kâl'a-yı Hicrân
Anları kıldı kâl'ada maħbûs
Cân-ı şîrînden eyledi me'yûs
597. Ğayr çün hîle kıldı bu üslûb
Hidmet-i Hüsne yazdı bir mektûb
Ki saña zâhir olsun ey âfet
Eyledüm ben bu bâbda haylet
- B[18^b] 599. Çünkim bilmez édüñ beni maħrem
İmdi çek hecr-i Dilde miħnet ü ğam
Hüsne çün yétđi Ğayrdan bu haber
Oldı âzürde-ħâtır u mużtar
601. Görđi bu işde bî-günehdür Dil
Étdügi zannı oldı hep bâıl
Eline aldı 'anberîn ħâme
Dil-i bîmâra yazdı bir nâme
Nâme-nüvişten-i Hüsne be-cânib-i Dil²³⁹
- iÜ[23^b] 603. Evvel-i nâme nâm-ı Ğayy u Kādîm
Kâdir ü Kâhir ü Kerîm ü Raħîm
K'evvel-i nâmede yazılmasa Ħaķ
Vâcib oldur ki édeler anı şaķ

²³⁸ anda: andağı İÜ

²³⁹ Hüsne'nün Dil'e Mektup Yazması

605. Çünki<m> tevḥīdi eyledi āḥir
Kıldı rāz-ı derūnını zāhir
K'ey olan mübtelā-yı renc ü 'anā
Pāy-bend-i şikenc-i dām-ı belā
607. Olmuş-ıdum senüñ talebkāruñ
Dér idüm benden özge yok yāruñ
İstemezdüm ki ğayra yār olasın
Derd ü miḥnetle bī-ķarār olasın
609. Dêrdüm ancaķ ki baña māyilsin
Êtdüğüm emr ü nehye ķāyilsin
Bilmedüm bī-vefā-imişsin sen
Ġayr ile āşinā-imişsin sen
611. Olmuş-ıduñ vişāl bezmine şadr
Kendü kendüñe böyle êtdüñ ğadr
İmdi ḥod iḥtiyārum²⁴⁰ elde degül
Ya'ni tedbīr-i kārüm elde degül
613. Ki seni ḥabsden ḥalās êdeyin
Dāḥil-i bezmgāh-ı ḥāş êdeyin
Ol ki öz yārına²⁴¹ degül ķāni'
Êtdügi sa'yı hep olur zāyi'
615. Kim ki aġyārı sırra maḥrem êder
Öz vücūdın belāya hem-dem êder
- iÜ[24^a] Ger dilerseñ ki bulmayasın cebr
Bir neçe müddet eyle fürķata şabr
- B[19^a] 617. Çekme bu işde bāṭıl endīşe
İsteyen nūşı şabr êder nīşe
Böyledür ḥāl-i çarḥ-ı nā-hemvār
Genc olan yerde lā-büd olur mār
619. Çün tamām oldu nāmede maẓmūn
Muntaẓam oldu lü'lü-i meknūn
Kıldı rāz-ı derūnını ifşā
Êtdi bu şi'ri nāmede inşā
Ġazel ez-zebān-ı Ḥüsn²⁴²
621. Êy benüm 'āşık-ı vefādārum
Bülbül-i zār-ı bāġ-ı ruḥsārum

²⁴⁰ iḥtiyārum: iḥtiyām B

²⁴¹ yārına: yāruña İÜ

²⁴² Ḥüsn'ün Dilinden Gazel

- Halka fāş oldu gizlū rāzum hep
 Saña fāş eylemekle esrārum
623. Bir dem āzāde olmadum ğamdan
 Sen olaldan benüm giriftārum
 Güher-i hüsnüm eyledüñ erzān
 Bir iki gün olup ḥarīdārum
625. Güft-gūdan²⁴³ hīç olmadum fāriğ
 Olalı sen benüm hevā-dārum
 Ne revā āşikār ola ğayra
 Yār-ıla *Şidkī* gizlū bāzārum
Temām-ı sūḥan²⁴⁴
627. Sa‘y-ı ḥāme çün érdi itmāma
 Tabşurıldı Ḥayāle ol nāme
 iÜ[24^b] ‘Azm kıldı Ḥişār-ı Hicrāna
 Vāşıl oldu Dil-i perīşāna
629. Nāmeyi eyleyüp aña vāşıl
 Eyledi müdde‘āsını ḥāşıl
 Nāmeyi çünkim okudı Dil-i zār
 Tırdı ta‘zīmle şikeste vü ḥvār
631. Dür alup baḥr-i dīde-i terden
 Dāmenin pür kılop güherlerden
 Nāmenüñ üstine nişār ètdi
 Sāḥib-i ḳadr ü i‘tibār ètdi
633. Ḳalem alup eline ol şeydā
 Ètdi nāme cevābını inşā
 B[19^b] **Cevāb-nāme-i Dil-i şeydā**²⁴⁵
- Ser-i nāme be-nām Ḥayy [u] Ḳadīr
 Ḳādir-i cürm-pūş u ‘afv-pezir
635. Ol vērür cümle kāyināta nizām
 Kimini şāh éder kimini ğulām
 Kimine baḥtı reh-nümün eyler
 Kiminüñ ṭālī‘in zebūn eyler
637. Çünki ḥamd ü şenāyı kıldı tamām
 Eyledi müdde‘āsını i‘lām
 Ya‘nī derd-i dilin beyāna çeküp
 Yanar āteş gibi zebāne çeküp

²⁴³ Güft-gūdan: güft ü gūdan İÜ

²⁴⁴ Sözün Tamamlanması

²⁴⁵ Divane Dil’in Mektuba Cevabı

639. Yazdı k'ey serv-i bāğ-ı maḥbūbī
Gül-i ra'nā-yı gülşen-i ḥūbī
Ben ki şūrīdelükle meşhūram
Ger güneḥ eyledümse ma'zūram
- iÜ[25^a] 641. Beni sākī-i bezm-i rûz-ı elest
Dehre²⁴⁶ gelmezden evvel eyledi mest
Ol-ki baḥş etti ey melek-sīmā
Saña ḥüsn ü cemāl-i bī-hem-tā
643. Yine ol kıldı ben esīri zelīl
Bister-i ğamda fūrkatūñle 'alīl
Ben ü sen ara yërde bī-kāruz
İkimüz bir ğama²⁴⁷ giriftāruz
645. Bī-şu'ūram bu işde dut ma'zūr
Yoksa ğaflet eder mi ehl-i şu'ūr
Umaram senden ey melek-manzar
Olmasun aramızda kaṭ'-ı nazar
647. Beni bu işde bilmeyüp ḥāyin
Çünkim oldı muḳadder-i kāyin
Ger olaydım taḥammüle kādır
Benden olmazdı bu edā şadır
649. Şimdi ey reşk-i mehveşān-ı Çigil
Luṭfuñ olmazsa ḥāl olur müşkil
Bilürem gerçi kim günāhum çok
Senden özge ümīdgāhum yok
651. Gerçi biñ dürlü miḥnetüm vardır
Şanma senden şikāyetüm vardır
- B[20^a] Tālī'ümdür beni şikeste kılan
Bister-i ğamda zār u ḥasta kılan
653. Baña hecrüñde ey gül-i ḥandān
Bu ğazeldür hemīşe vird-i zebān
Ġazel ez-zebān-ı Dil²⁴⁸
- iÜ[25^b] Bende ger ihtiyār olsa idi
'Aqluma i'tibār olsa idi
655. Ḥaşra dek hecre şabr ederdüm eger
Cānda bir dem qarār olsa idi

²⁴⁶ Dehre: Dehrde iÜ

²⁴⁷ ğama: ğam iÜ

²⁴⁸ Dil'in Ağzından Gazel

Sırrı ağyāra eylemezdüm fāş
Ger bir dem pāydār olsa idi

657. Kırtulurdum bu derd-i fürkatdan
Ger baña yār yār olsa idi

Ḥāk-pāyuña²⁴⁹ yètmege cānā
Gülşen-i cismüm ğubār olsa idi²⁵⁰

659. Yāra vāşıl olurdum ey Şıdkī
‘Ömr eger pāydār olsa idi

Temām-ı süḥan²⁵¹

Nāmede çünki derc olındı me’āl
Yine kıldı Ḥayāl ile irsāl

661. Çünki geçdi bu ḥalle nēçe şeb
Arada zāhir oldı ḥüsn-i taleb

Geldi gitdi bu nev‘ çok mektüb
Dil ü Ḥüsn oldı tālib ü maṭlūb

663. İki cānibden oldı şevk-i ziyād
Lākin olmazdı bāb-ı vaşl ğüşād

Derd-i hicrāna şabr édüp nā-çar
Dāyim eylerler idi nāle vü zār

665. Olmasun dēyü kimse vākıf-ı ḥāl
Arada kâşıd olmuş-ıdı Ḥayāl

Reften-i Himmet be-ḥidmet-i ‘Aşk der-ḥvāst-kerden-i ‘Aql u Dil²⁵²

iÜ[26^a] Sa’y édüp ‘ālem içre bir üstād
Böyle kılmış bu kışşayı icād

667. Dem-i heycāda ol-gün Ān-ı dilir²⁵³
Ki Dil ü ‘Aql eylemişdi esir

B[20^b] Şabr kim pehlevān-ı leşker idi
‘Aql ḥaylında bir dil-āver idi

669. Leşker-i ‘Aql çünkim etdi firār
Şabr hem kaçdı durmadı nā-çar

Her biri bir vilāyete düşdi
Şabr Şehr-i Hidāyete düşdi

671. Ḥimmete ‘arz²⁵⁴ kıldı aḥvālī
Dedi ey şāh ḥimmetün ‘ālī

²⁴⁹ Ḥāk-pāyuña: Ḥāk-pāyına İÜ

²⁵⁰ Vezin bozuk.

²⁵¹ Sözü Tamamlanması

²⁵² Himmet’in Aşk’ın Huzuruna Gitmesi, Akl ve Dil’i İstemesi

²⁵³ Ān-ı dilir: Ān bir dilir İÜ

²⁵⁴ ‘arz: ‘arza B

- Yüzini sürdi hāk-pāyına Şabr
Dèdi bu kerre senden olur cebr
673. Dili sen Hüsne āşinā ètdüñ
‘Aklı bu derde mübtelā ètdüñ
İmdi ètmezseñ anlara çāre
Bend-i ğamda қalurlar āvāre
675. Güş kıldı bu hāli çün Hımmet
Der-miyān ètdi dāmen-i ğayret
Dèdi bu fitne benden oldı zuhūr
Lāzım oldı ki hārb²⁵⁵ èdüp maқdūr
677. Anları bendden hālāş èdeyin
Dāhil-i bezmgāh-ı hāş èdeyin
Hem varup anda Kāmeti göreyim
Hem bu aḥvālūñ aşlını şorayım
679. Dile olmuşsa zerre deñlü zarar
Èdeyin ol diyārı zīr ü zeber
- iÜ[26^b] Bunı dedi vü çekdi tūğ u ‘alem
Başdı iқdām-ıla bu şuğla қadem
681. Nèçe eyyām kat‘-ı rāh ètdi
Tā ki Kāmet maқāmına yètdi
Anda varup birāderin gördi
Mücmelān²⁵⁶ hālını Dilūñ şordı
683. Dèdi Kāmet ki bir yıl oldı tamām
Қal‘a-yı Hecrdür o zāra maқām
Miḥnet ü derde mübtelādur ol
Şoḥbet-i Hüsnden cüdādur ol
685. Çünki güş ètdi Hımmet ol sūḥanı
Yandı ğayret odına cān u teni
Ḥaylī fikr ètdi o hūner-pīşe
Қıldı bu bābda çok endīşe
- B[21^a] 687. Gördi ceng ètmesi degüldür hūb
Bir iş ètdi ki olmaya mağlūb²⁵⁷
Bildı her kime kār olur düşvār
Devlet-i ‘ışķ olursa²⁵⁸ ger aña yār
689. Āḥir-i kārı intizām bulur
Nāķış olan işi tamām olur

²⁵⁵ hārb: hārf iÜ

²⁵⁶ Mücmelān: Mücmelā iÜ

²⁵⁷ mağlūb: maқlūb iÜ

²⁵⁸ olursa: olusa B

- Her kime pîr-i 'ışk olur reh-ber
'Âkıbet menzil-i murâda yêter
691. Leşkerin Himmet-i huceste-beyân
Koydı Kâmet yanında oldu revân
Hidmet-i 'Aşka çün yêtürdi özin
Hâk-pâyında yere urdı yüzün
693. 'Aşk ol-dem ki Himmeti gördi
Seferinden aña haber şordı
- iÜ[27^a] Şeb erişdükde eyleyüp halvet
Kıldı Himmetle şubha dek şöhet
695. Eyledi Himmet aña bir nêçe naql
Tâ ki zıkr oldu kıssa-yı Dil ü 'Akl
Êtdi takrîb birle anları yâd
Kim êde kayd-ı bendden âzâd
697. Söyledi mâ-cerâyı bî-kem ü kâst
Kıldı anları 'Aşkdan der-hvâst
Êtdi biñ dürlü sa'y-ıla ikdâm
Ki Dil ü 'Akla²⁵⁹ 'Aşkı eyledi râm
699. Hâşılı eyleyüp nêçe tedbîr
Dili dâmâd u 'Aklı êtdi vezîr
Pend-i Himmetle 'Aşk-ı şâhib-uşûl
Hvâh-nâ-hvâh o râyı²⁶⁰ êtdi kabûl
701. Himmeti 'ağd içün vekîl êtdi
Rütbe-i kadrini celîl êtdi
Kıldı fermân ki Mihr-i mâh-likâ
Varuban Çîne²⁶¹ 'Aklı êde rehâ
703. Sa'y-ı Himmet çün êrdi pâyâna
Çekdi leşker Hişâr-ı Hicrâna
Bend-i gâmdan Dili halâş êtdi
Dâhil-i bezmgâh-ı hâş êtdi
705. Bend kıldı Raķibi dâm-ı gama
Mübtelâ êtdi miḥnet ü eleme
- B[21^b] Âteş-i gayreti uyandurdı
Gayr-ı cādüyı oda yandurdı
707. Ögüne geldi herkes êtdügi kâr
Şimdi ḥaḫ mür gözinde buldı qarâr

²⁵⁹ 'Akla: 'Akl iÜ

²⁶⁰ râyı: re'yi iÜ

²⁶¹ Çîne: Çîne-i iÜ

- iÜ[27^b] Böyledür hāl-i gerdiş-i gerdān
Bu meşeldür *ke-mā tedīnū tūdān*²⁶²
709. Dehrüñ aḥvālını görüp vāzıḥ
Zāhir etmiş bu sırrı bir nāşıḥ
Hāşılı Himmet ü Dil-i efkār
Ėtdiler ‘azm-i Kışver-i Dīdār
711. Oldı maḳdemler-ile faşl-ı bahār
Şehr-i Dīdār u Gülşen-i²⁶³ Ruḥsār
Geldiler çünki Şehr-i Dīdāra
Mihr ü ‘Aḳl oldı mülḥaḳ anlara
713. Cümlesi bir araya cem‘ oldı
Himmet ol bezm-i ḥāşa şem‘ oldı
‘Aşḳdan çünki ruḥşat almış idi
Kesmege mühr icāzet almış idi
715. Hüsñ ü Dil arasında ol dil-bend
Kıldı ‘aḳd-i muvāşalat peyvend

Müşerref şoden-i Dil-i şeydā vü behre-yāften-i ez-vişāl-i Hüsñ-i dil-ārā²⁶⁴

- Nāḳılān-ı rivāyet ü aḥbār
Hūşe-çīnān-ı ḥarmen-i güftār
717. Eyledükde bu dāstānı tamām
Bu edā-y-ıla Ėtdi ḥatm-i kelām
Birbirine ol iki pāk-nihād
Vaşl olup ‘ālem oldı ḥurrem ü şād
719. İki cānibden oldı ḥüsñ-i ḳabūl
Teşne Āb-ı ḥayāta buldı vuşūl
Oldı ref‘ aralıḳdan ehl-i ‘arż
Cān olup cism ü cevher oldı ‘arż
- iÜ[28^a] 721. Aradan oldı mürtefi‘ ḥāsid
Oldı bāzār-ı ḥīlesi kāsīd
Şıḡmaz oldı araya nāz u niyāz
Biribirine oldı maḥrem-i rāz²⁶⁵
723. Hāḳ Ėdüp²⁶⁶ müdde‘āların ḥāşıl
Oldılar bezm-i vaḥdete vāşıl
- B[22^a] Budur āşār-ı ‘ışḳ-ı pāk budur
Eşer-i āh-ı sūznāk budur

²⁶² “Ameline göre ceza görürsün.”

²⁶³ Gülşen-i: Gülşeni İÜ

²⁶⁴ Divane Dil’in Şereflenmesi ve Gönül Alan Hüsñ’e Kavuşmaya Nasiplenmesi

²⁶⁵ Bu beyit İÜ’de yer almamaktadır.

²⁶⁶ Hāḳ Ėdüp: Şıḡmaz oldı İÜ

725. Kim-ki yārı yolında şādık olur
Ol şeref birle ğayra fāyık olur
Şanma ‘ışk-ı mecāzı bī-hūde
Olma ālāyış-ile ālūde
727. Kim mecāzuñ soñı haķīkatdür
Bil ki bu nükde maḥz-ı ḥikmetdür
Her kim olsa bu remzden ğāfil
Aña ‘ārif olan dēmez kāmīl

Resīden-i Dil be-ḥidmet-i ḥazret-i Hızır peygamber ‘aleyhi's-selām²⁶⁷

729. Bir seḥergeh ki neyyir-i a‘zam
‘Ālemi kıldı feyz-ile ḥurrem
Nazar u Himmet-i ḥamīde²⁶⁸-ḥıṣāl
Ḥidmet-i Dilde mişl-i bād-ı şimāl
731. Seyr éderlerdi Şehr-i Dīdārı
Geşt éderlerdi Bāğ-ı Ruḥsārı
Seyr éderken bu nev‘-ile ḥurrem²⁶⁹
Kıldılar geşt cümle eknāfın
733. Gördi anda Dil-i şafā-güster
Bir ‘aceb sebzēār tāze vü ter
İttifāk édüp ehl-i ‘ālem hep
Ḥaz ḳomişlar o sebzēāra laḳab
- iÜ[28^b] 735. Çünkim étđi o sebzēāra duḥūl
Anda Āb-ı ḥayāta oldı vuşūl
Gördi bir sebz-pūşi rūḥānī
Pür-rūşen-i zāmīr-i nūrānī
737. Zātı maḳbūl-i ṭab‘-ı ‘ālem-i cān
Sīreti ḥaḳ u şūreti insān
Feyz-i Ḥaḳla o mürşid-i kāmīl
Étmiş o çeşmesārı ser-menzil
739. Dēdi Himmet Dile ki éy server
Gördüğüñdür bu Hızır peygamber
Düşüben ayağına iste murād
Tā saña bāb-ı vaḥdet ola güşād
741. Bu-durur reh-nümā-yı güm-şüdegān
Cümle derd ehline éden dermān

²⁶⁷ Dil’in Hızır Peygamber (a. s.)’in Huzuruna Ulaşması

²⁶⁸ ḥamīde: çemende B

²⁶⁹ ḥurrem: ḥurremīn İÜ

- B[22^b] Hızrı gördükde Dil olup mużtar
Dèdi ey reh-nümā-yı baħr ü ber
743. Beni²⁷⁰ ehl-i vefāya mülħaķ kıl
Hest ü būdum fenā-yı muṭlaķ kıl
Ben leb-i teşneye vèr Āb-ı hayāt
Ki dutayım ẗarīķ-ı ehl-i necāt
745. Baña bir ķaṭre Āb-ı hayvān vèr
Luṭf èdüp mürde cismüm²⁷¹[e] cān vèr
Tā ki bir menzile özüm²⁷² yètüre<yi>m
Ķoyma ġafletle ‘aķlumu ètüre<yi>m
747. Olmuşam mübtelā-yı renc ü ‘anā
Senden ola meger bu derde devā
Derdüme senden olmasa dermān
Zehr olur baña çeşme-i hayvān
- iÜ[29^a] 749. Sālik-i rāh-ı ‘ışķa pīr gerek
Bir senüñ gibi dest-gīr²⁷³ gerek
Ki kılup müdde‘ālarum ḥāşıl
Beni ser-menzile ède vāşıl
751. Ḥāliyā senden olmasa çāre
Oluram ḥasret-ile āvāre
Dil ki derd-i derūnın ètdi tamām
Eyledi Hızra ḥālini i‘lām
753. Hızr ol sırrı eyleyüp ifşā²⁷⁴
Oldı rāz-ı nihāna perde-güşā
Dèdi şād ol-ki vèrdi Ḥaķ kāmuñ
Şebt olındı cerīdede nāmuñ
755. Hızrdan aldı çünki Dil irşād
Oldı ebvāb-ı ḥikmet aña güşād
Bir ķadeḥ içdi Āb-ı hayvāndan
Oldı sīr-āb çeşme-i cāndan
757. Nüş èdüp ol mey-i muşaffāyı
Gördi fānī umūr-ı dünyāyı
Bildı aḥvāl-i kāyināt nedür
Sırr-ı ser-çeşme-i hayāt nedür

²⁷⁰ Beni: Ben İÜ

²⁷¹ mürde cismüm: mürdeye cism-i İÜ

²⁷² özüm: özüm İÜ

²⁷³ dest-gīr: dest-gī B

²⁷⁴ ifşā: inşā İÜ

759. Vâkıf oldu rumûz-ı eşyâya²⁷⁵
Giderek oldu ‘ârif-i billâh
Bildi fânî imiş bu mülk-i vücūd
Hak imiş ahl-ı cümle-i mevcūd
- B[23^a] 761. Êtdi vahdet maḳāmını idrāk
Hâtırın kıldı mā-sivādan pāk
Oldı deryā-yı ‘ışka müstaḡraḳ
*Zeheḳa’l-bâṭılı ve cā’e’l-haḳ*²⁷⁶
Hātıme²⁷⁷
- iÜ[29^b] 763. Hamdüli-llâh bu nāme-i nāmî
Sa’y-ı hāmeyle buldı itmāmı
Şükrüm oldur ki kilik-i tiz-hırām
Vêrdi noḳşān nazmuma itmām
765. Koymayup mess-i nuṭṭumı nāḳıs
Êtdi tevḫîḳle zer-i ḥālîş
Var ümîdüm ki her süḥan-perver
Şalsa ger bu müzaḥrefāta naẓar
767. Var-ısa sehvi eylesün ıslāḥ
Vêrsün aḡlāḳına anuñ inşāḥ
Beni ṭutsun bu bâbda ma‘zûr
Çünki ma‘zûr olur olan ma’mûr
769. Vây eger bir nêçe ḥar-ı²⁷⁸ cāhil
Ḥāric-i baḥş olalar dāḫil
Artuḳ eksük cevāb söyleyeler
Şi‘re²⁷⁹ bî-hûde daḫl eyleyeler
771. Yâ İlāhî zebānların lâl êt
Yāḥod ol ḳavmi vâḳıf-ı ḥāl êt
Ya vêr ol ḳavm-i cāhile inşāf
Tâ ki bî-hûde êtmesünler lâf
773. Şi‘r oldur ki bî-tekellûf ola
Ne ki her beyte bir tevaḳḳuf ola
Benden olmazsa nola ger şâdır
Lafz-ı rengin ü ma‘nî-i mâder
775. Ḳanda ben lâf şâ‘iri ḳandan
‘Add olam silk-i ehl-i ‘irfāndan

²⁷⁵ eşyâya: âşinâya İÜ

²⁷⁶ “Hak geldi, bâtil yok oldu” (İsrâ, 17/81)

²⁷⁷ Hikâyenin Sonu

²⁷⁸ ḥar-ı: ḥaber-i İÜ

²⁷⁹ Şi‘re: Şi‘ri İÜ

- iÜ[30^a] Beni kıldı esîr-i ğurbet devr
Felek êtdi döne döne baña cevır
777. Kimseye derdüm edemem ızhâr
Yârum aġyâr u ġayrdur baña yâr
Bir ‘aceb miġnete esîr oldum
Olmadın nev-civân pîr oldum
- B[23^b] 779. Olmadum dehrde demi ħurrem
Bâr-ı derd ü ġam êtdi kıddüm ħam
Êtmedi kimse derdüme²⁸⁰ ġâre
Vādî-i ġamda oldum âvâre
781. Kimse yokdur zebânum eyleye fehm
Eylerem ħâl bilmeyenden vehm
Billah olsaydı ger ħarîdârum
Zerrece germ olaydı bâzârum
783. Dest-i tab‘um olurdı gevher-pâş
Nêçe genc-i nihân ederdüm fâş
Lîk yok i‘tibârı zerre kıadar
Vêrür ebnâ-yı dehre [belki] keder²⁸¹
785. Ĥayf kim zâyi‘ eyledüm evķât
Êtmek olmaz telâfî-i mâ-fât
‘Ömrümi şarf-ı lu‘b u hevâ êtdüm
İ‘tirâf eylerem ki sehv êtdüm
787. Kılmadum sūd-ile ziyânı temiz
Ki ma‘âşîden eyleyem perhîz
İķtizâ-yı sipihr-i bî-hûde-gerd
Beni kıldı esîr-i miġnet ü derd
789. Şi‘r-gūlikle²⁸² ‘ömrüm êtdüm şarf
Kün fe-kândan okımadum iki harf
Cehl evķâtum eyledi zâyi‘
Baña ġadrêtdi süstî-i tâlî‘
- iÜ[30^b] 791. Yâ İlâhî benüm ġünâhum çok
Senden özge ümîdgâhum yok
Raĥm kııl ħâle dil-i efkâram
‘Âşîm-i mücrimem ġünehkâram
793. Fânî eyle vücūdumı yâ Rab
Nîst kııl hest ü bûdumı yâ Rab

²⁸⁰ derdüme: derdüm B

²⁸¹ Bu beyit İÜ’de yer almamaktadır.

²⁸² Şi‘r-gūlikle: Şi‘r-gūylik İÜ

795. Êtme[ze]m hecr ü vaşlı tā kim fark
 Vaḥdetüñ baḥrine beni kıl ğark
 Çurtulup teng-nā-yı ‘ālemden
 Ne belādan olam ne ḥod ğamdan
 Bilme[ze]m zevk-i vaşl u hecr nedür
 Néce olur ferāğ u zecr nedür
 797. Beni ehl-i fenāya kıl mülḥaḳ
 Tā ḳarār ède mür gözinde[n] ḥaḳ
 B[24^a] Bu hevādan beni ḥalāş eyle
 Dāḥil-i bezmgāh-ı ḥāş eyle
 799. Yèter èy *Şidḳī*-i sūḥan-güster
 Derd-i ser vèrdüñ ehl-i ṭab‘a yèter
 Söz tınābın uzatma kıl kūtāh
 Felegüñ gerdişinden eyleme āh
 801. Budur evzā‘-ı çarḥ-ı nā-hemvār
 Dāyim erbāb-ı ṭab‘ı eyler ḥvār
 Rağbet eyler hemīşe nā-dāna
 İ’tibār ètmez ehl-i ‘irfāna
 803. Derd-ile ehl-i naẓmı zār eyler
 Çarḥdur ‘aḳsine medār eyler
 Çün bu vaẓ‘ iḳtizā-yı dünyādur
 Yine dem-beste olmaḳ evlādur
 iÜ[31^a] 805. İḥtişār eyle ṭab‘a vèrme kesel
 Oldı *ḥayrū’l-keḷām ḳalle ve del*²⁸³

²⁸³ “Sözün en iyisi, az ve öz olan, geniş anlam taşıyandır.”

TIPKIBASIM-1
(İNGİLTERE MİLLİ KÜTÜPHANESİ OR: 7208)

رساله حسن و دل

ای قیلن شمع منی بزم نور	براقن بودن گیسو یه سوز
حسده هر خطا ب تا ب برین	دل به یک در لوانه طلب و برین
یاره دوی یکی جوهر باکی	بخش ایدوب عقل و فم و ادراکی
برین حسن و برین دل ایدین	ایکسین بر برینه عاقل ایدین
المیوب حسن عالم مشهور	دل و یوانه قسطنطین مهور
حسن و عشق بر افایق ایدین	کیمی عذر او کیمی و اقی ایدین
ای صالین حسن یوسف ساید	اورن آتش دل ز لیلی اید
لب شریخی المین شکر	حال فرهادی اید و درن مضطر
براقوب بزم عشقه صیت و صدا	برینی شاه ایدین برینی کدا
بخش ایدین جذبه حسن لیلیه	چکدورن درونی قیس شیدا
قویق اچان جهانه بر این	کیمی و یه ایدین کیمین ایدین
کله سوند ایدین حسن و خاری	ایکلدن بلیل و افکاری
شعله شمع المین سرکش	دل پروانه صالین آتش
آفریننده زمان و زمین	قاسم الرزق و کار ساز معین

اول از اهل وجود هر موجود
 باقی بر نماند و در بی بود
 پر کجی و شکسته ایام
 در وقت زار شکسته ایام
 صفت قائم شدی امکا نم
 از قالم شدی کم جقه جام
 یار چون اولدی قالدن آگاه
 کلدی ناز بیله باغنه ناگاه
 دیدی ای سر زده کرد و دشت
 صدق و شکسته خزون
 چکرم غم شدی ساگر یار اولدم
 حرم سینه فکار اولدم
 کوزم اولدم سکا جفا بی و
 انیم اولدم سی اسیر بلا
 سکا یار اولدم و نیمه شکرانه
 ابتدا ایلکل بود ستانه
 حسن و دل قهر سینی نظر کنور
 شوق و ذوق بانی شمع نور
 زنده ایل بود مرده دست سینه
 استماعیل تازه قیل جان
 زنده ایل بود مرده دست سینه
 کرجکیم قار سیده بر ستاد
 ایلمش در بو قصه بنیاد
 لیک تو کی ده یوق بو فسانه
 سولیه بو بهستانی ترکانه
 سخن کوش ایدوب خوش اولدم
 ویدو کی سوزده جگر کوش اولدم
 شوزارین چونک ایلدی آخر
 اکادرد دل ایلدم ظاهر
 دیدم ابر سر و قد خوش رفتار
 وی دسبر خط و لاله عذار
 بکاشنکل کلور بو امر حال
 یویله سوزده اولور زبانه لال
 نجه دمد که گفت و کوا اینیم
 واد شوق حبت و جوا یتیم
 جرج خفتلر بیل باالم
 مرض فرتیلر بیل باالم

بسلام هم که سرش بر بود
 بجای که ایستادن ایستاد
 سبیل و کجایک بکافایت
 یا الهی جنتی نور است
 کرد کار با حق چار اراکان
 صدق بود که در دوا و دگر
 که مکنان بکامدایت قیل
 کیم بود سخانی ایلیم تازه
 چشمی معنی ایلیم پناایت
 بجای که ایستادن ایستاد
 ویریه بجای جان ایستاد
 آتش طغیان کباب استیدی
 فخر عالم محمد عربی
 کانی و کلا قور دوز ایمان
 حلم عثمان شجاعت حیدر
 نظر لطف غنایت قیل
 صالحیم کانیانه آواز
 دلم آینه سنن جلالت

آغاز داستان

مکنه پرواز داستان کهن
 ایلد که بوقصه به آغاز
 شهر پویانده واریدی پناه
 ملک مغرب زمین مالک ایدر
 المشی ایوی زمانه دن کامین
 صرف مال و منال قیلش ایدی
 لیک اولاد و اولم ایدر ایدر
 وایا حقه عرض ایدر زی نیار
 بر کجی ایدر ایدر اگر نظر
 یعنی خلل مشکلات کهن
 بولوا ایلد اوری تو طراز
 نای عقل ایدی خلی صاحب
 راه تقوی و زهد سالی
 عیش و شورش ایدی ایا مبین
 مملکت و مملکت ایدی
 یوز بر بر لک و لک ایدر ایدر
 ایلر ایدی همیشه سوز و کولار
 ویردی اول شاه مجتهد لیم

۴
 در آن صفت را بپایان
 ایام و احوال
 و در آن صفت را بپایان
 ایام و احوال

حفظه سخی ایردی اول کمرک	شاه نامین وال اندر اول کمرک
طبع شاهانه ایلدر حاصل	تا که حدیث ایردی دل
ایندر یوزن و بیک منظر عام	اولدر حلیه علومده ماسر
واقف اولدر امور مملکت	اولدری شایسته قف سلطنت
بدن اولدر سواد عظم ایردی	و ایردی بر حصاری حکم ایردی
صاحب ملک و خرد و جاد ایردی	ولی عقل اول حصاری شاه ایردی
عدل و دادی جهان شاه اولدر	اول سیر بر وجود کامل اولدر
کعبه ایزده بود در عصر نه	روز شب خورشید ایردی قهر نه
علم تاریخین او رردی م	بر کچه مجلسه بر هم م
حلقه بر چشمه المیش افعام	دیدر کیم ذو الجلال و الاکرام
ظلماتی اکام مقام آس	اکا آب حیات نام افش
تا ابدی عالم ایزده رنده	مهر کیم قطره حیات اولدر
اشک مسر بر قیلوب کورنی	دل که کوش اندر یوزن کورنی
باشلدر مال المافق نه	ایزده و ایزد آب حیوانه
ورده ایگر تبسم در مان	دیدر اسر کاملان دوز مان
قنده اولدر شاد من صورت	بنی آب حیات ابر کوریکر
راز و غشاک و سینه جاک اولدر	یوقدر بخشنه بن مملاک اولدر
راه بر حقیقه پامان یوق	دیدر ایزد اکر امکان یوق
اول عالم قنده در هوا	الطی ابوب ترک قیل و سواد

مطلق فکن الموصول وکل
 اول برشی که مرده نایاب
 کابو زینک نصیحت الملیل
 بختی سچ بری اکا نایب
 اول موادن فرقت الملی
 دردی اندون اولی چاه
 ولدی فایز امور و لندن
 بقدرن اختلاطی الملیل
 بر ایدی بوکونه آیت
 ایدی خد متنده برکور
 مالک ایدی خد متون وینه
 چونک شاکه ملانی کوری
 ویدی شاکه با و سوز و زنده
 ایل حال اک کجا اسلام
 شاه حال ولین بیانه جلوب
 چکدر سوز و زنده بر آه
 چون نظر اول جوانی الملیل
 ویدر ایشهر بار شیم شکار
 انی من بنده کشت ایدوب
 بهم پسند دوی العقول وکل
 اهل عقل اولن انیز ارشاد
 بلکه انواع حیل الملیل
 کیمیه تقدیری ایدم تغیر
 بر نفس اشراعت الملی
 قبلدی انی ز ناله زاده
 تختدن ایدم کهر و فتن
 دوشم دی تخت و حدت او
 فوق اولن دوی صیدن سینه
 خیل چاک و جبت نای قطر
 ویده بان ایدی طوف بدنه
 کلدی بانینه جانی صوری
 اشک کلون وروی زنده
 ایدم بن جان و شب اقدام
 انش آسایا نوب زانه جلوب
 نظری ایدی جالدن آگاه
 خیلدی دریا منالی جوش و شوش
 ایدم سون خاطر و کر و غبار
 قند داو لیدم کاشنی صوره
 ۳

قور و یاوه ایسه کواکا جا
 بونی دیوب و له و داغ آبی
 نیمه منتر بلایه شسم چکری
 کیزر این بوسه ن سربا
 انده بر شخصه راست کلدی
 دیدی اول شخص ایه بنام
 شاهی موس نام برادر
 چون نظر کوش قیلدی ناموسی
 پای خزینه کلدی یوز سوبی
 ناگه ناموس ایشیدی اول خونی
 دیدی آب حیات اولور معلوم
 ایشتم آتی چوق زمان خفقی
 اوک یوزی صوبیدر اول آب
 چون نظر کوش قیلدی اول سنجی
 کوردی ناموس برله ایش تیر
 دوندی ناموس خسته و حال
 او غره دی نیمه منترل و انور
 و امن کو مده کلوب طودی
 دیدیلر نامی کوه زنده و ریا
 هتکی اولسه ایلم پید
 آب حیوانی ایستوب کیدی
 ایل و خفت و شسم چکری
 کوردی بر شهر و بر غلیم پنا
 صورتی احوال شهری تر نام
 عاقبت شهریدر بوسه ن نام
 صاحب غره و جاه سرور در
 فوض عین اولدی اگر با بوسی
 آب حیوان نشایه بر صورتی
 خیلی آرزو ایلدی نظری
 آتی کیمه ایشتم معلوم
 دیدیلر صکره ایلدم تصدیق
 دون کر و چک بونچ و غدا
 یاندی حرمان او دینه جان و تنی
 سوزی یورده غایده ایتیر
 ایش صبر تل چشمی ملا مال
 ناگه ایشیدی یولی بر کوه
 کوردی بر جیب نامنی صورتی
 وارد اناک پشنده بر ترسا

زرق در اول کینه نمانی	زنده و شیدا ای که پیش امانی
تا که گوش آید از اول جوابی نظر	ایله زرق جانیه کس در
دیدیش یک شکم اول	رفع اول خاطر مددی کس در
کلهی زرق آینه اوردی	صودی آینه کس در
زرق چون اول جوابی گوش آید	نظره طعن آید و بگوش آید
بود اسیر دمی اگر جواب	ایم و کله ریزای رای
خیلی بچرخش سس ای ایل	ایتمه عمر وک بو آرزو دوتبه
آب جوان بری جفا نده	اشری چشم خون نشا نده
یوسفه یوسفه ره بمانده آدای	ایله آه و ناله و زاری
کمر او که چشمه جوان	طردم جوی سرنگ ایله رانی
چون که زنی سوزنده و بختی	نظره خاطر نیه صالای ملال
سینه پر سوزنا رفقت ایله	دیدم غلو سرشک حسرت ایله
دو ندی اول که همدن نکرده	ایله ابروی همبسته نا آزار

رسیدن نظر بخدمت و خبر گرفتن از آب حیات

بر سر که که خور و خاور	تور دی صحن ز مننه خیمه راز
رفع اول لب خلعت شب بکوار	دشت و کساری ایله بکوار
نظر اول ره بر طبع بیهوده	بنک فرخ بی دل شیدا
چون که بوی بوی محنت راه	بوی بر سهره افره دی بخت
سیر قندری او شهر که نظر	چست و جوا میدی کینه دی

کیمیدین شهره صوری نامن
 دیدلر کشور مه ایتددر
 همت اسمی چون آشتی نظر
 کلاهی شنه پاینده دعا قلدی
 بیلدی همت کاکلر جای ندر
 دیدی آب حیانه ایرک اولور
 کچه اول آرزو طالبین
 لیک شکل سفر در اوغم
 چو کوشکلدر اوچم براه
 خلیانه وار بولنده آنک
 چون نظر کوش قلدی او ان
 دیدی ای همت ستود خصال
 آب حیواندن خبر ویردک
 کچه اول بولده داغم چور
 چون نظر آتیدی همت ابرام
 وار مشرقده برشته و دران
 عشق دانی شاه عالمدر
 قاف تا قاف امرینه منقاد
 وار بر خضری او باد شمسک
 آتدی بر کیمه آن پیا من آنک
 پاوش اینک اسمی همتدر
 آتدی کهر جانیته کدر
 سوز لر خورش مدعا قلدی
 نه اولدی قلدی مدعا کدر
 سنی مقصودا کیرک اولور
 جان دل بولر اگر غیبتین
 وار بولنده فخر خوف و خطر
 کیمه انده و کلدرا آگاه
 فخرینک کور وار بولنده آنک
 بولدی آب حیاندن اثری
 ایلک کیمه شکسته خورش حال
 مرده به جانندن خبر ویردک
 خبرین سا ضرر یوقدر
 بواد ایلک آتیدی فتح کلام
 یوقدر اگر زمانه اقران
 حکم دنیا آکا مستکدر
 جملہ صلی و بری و ادنی او
 لبست ایدر قیامتینی هر و همک

حسن و زانی ماه تاباندر
 چو نیک مبتلا بولنده کبر
 شوه و ناری صدون اثر
 زنی خلکون و صاچری بندیر
 خلی مطبوع و بی بدله راول
 تاشن کیم کورسه نایل اولو
 آفت جان ایل عالمدر
 برست نازنین و برض و
 تا که صحبت ایده اچو ز شراد
 دامن کوه نافه اچا و
 شهر ویدارا الیوب الکام
 وار او متحرک اچو ز طرار
 و فی چشم المیش بیدا
 غرض اول چشم سارون نم
 وایا دوق و شوق مایلر
 لیک هرگز او شمه و از شوق
 جمله دن وار بو یوله لی کور
 و از نهمه جوقی عجب مانگ
 عشق ابریل انده سلطاندر
 رهزن وین و آفت جاندر
 زلفی جان کور وینه بر زنجیر
 بچلیک بولنده چو بندر
 قتل عشق و شمع عمری سیر
 پی مدح المسم خلدر راول
 برنکا هیل عقلی زایل اولو
 خوبرو ملک اکا مستدر
 دلبر و دربار و مسکن و
 کور میده آئی هیچ آدی زدا
 عشق بر شهر المیش بنیاد
 منزل آیتش اوقوه آئی بلام
 احمد را که خلش خشار
 فیض لطفندن او کجانه
 آنده آب حیات مدغم و
 عشرت اهل لیل و دوق مایلر
 باغ رخسار کیمده کورش بوق
 نامی سکار بر عجب کشور
 پاوستا مبددر قیسانک
 شهر ویداره اول کیمب ندر

چینی

خیلی بی رحم و کافور	میزان داسک انده حنور
عاشق قدری اوست الی	مشیت خاطرین شکست الی
اول بره واره عکله ایله	ناسکا افسون او دویور
چو کسک رون کچوب لید	شهر دبدار فرزند یس
بروند اشتم انده حاکم	عز و جاه اسی مرد عالم
بختی عالی اسی قائم	سرو کلاز استقامت
حسنه اولد فریب خدنگار	هم عکله ارحم سیم سالار
اکا ابریشک بیام ایل	حاکم پادشاه وارسلا ایل
سنی مقصود کبر ایل	مهر او ک کوار اولور حال
نظره ایتدی بولوی تسلیم	یازدی برنام ایلدی تسلیم
نظر اول مدد عمرم راه ایل	شهر دیداره یوز دوو کتدی
اوغزه دی ولده خیر اراده	تاکیم ایلدی دیار سکساره
راست کلدی رقیب لشکر	دوشدی اول مدد نوره بکتر
او توین ان ایلد ایلر	واقیدر کردنینه نر شیر
چون رقیب کتور دیکر	از قالدی کم حقیقه چا
دیدیم کم سنک بزرنگ	بوبره کله دن نر کاک
بوچه رایجی کسوب کلدک	بشکی ترکیه اصوص کلدک
باشلدی بر ویرله ایلک	جان خلاصیه جلد ایلک
دیو بی بی بر حکیم دانایم	فن حکمتده خیلی اعلام

طلب وادیلنده محمود
 ایلم و قیل خاکی نظر
 چون ایستدی قیلم
 طبعی کیمیا به غالب ابدی
 دیدی آغاز ایل همتقله
 نظر ایستدی مدام او کورچال
 شمدی ابراهیم بوندی بوق
 شهر دیدار دیشرا اولد
 باغ رخساره حضرت اولد
 چون کوش ایستدی اول چوایی
 شهر دیدار دیشرا اولد
 کتیدیلر چو تک برین همتقل
 تاملات اولد تاملت ایل
 حقیقتی حالنی عیانی ایستدی
 نامه دی چو تک هم اولندی مال
 واریوی برخلای سالی اولد
 سالی دین و دینی سالی اولد
 سکر رقیبه او یوردی خیرین
 اولدی ارزد و خاکی اولم

کیمیا کرک ایل مشهورم
 ایدرم تیره خاکی مغدن رز
 سنا و اولوب الدی بوندی نظر
 جان دل برله طالع ابدی
 ناکر اقدام ایدم رعایتیکه
 لیک ابراهیم اولمده مشکل
 آتی کر لیک ایلمک مقصود
 بوندی ابراهیم خیر احکامدر
 کومر دهم او کیمیا بی سکا
 دیدی کر مطلب اولور قیسم
 نظری الدی بوندی دوشمن
 اولدیلر حای قاضیه و اصل
 ویردی مکتوبی بر طرف ایل
 نه ایستد کلد و کن بیان ریزی
 نظری الدی بوندی فی الحال
 دایما حسن برله حسن را نو
 لطف و اصفی حدون اکو
 اولدنی کیزدی کور حای خیرین
 ایستد کی کاره منکر کیمی مادم

طالع

المیدی الکجوتی رعایتی
 برینچه موی گسیدی و بریدی
 بولده برینچه اسیر اولسک
 برینش آتش ایزد یاندوده
 ساسکا اول زمان اوزیم تورم
 چون نظر لطفه وواع ابدی
 کوردی اول شهری بر عظیم
 بری عشوه بری کرشمه انگ
 سیر ایلدی شهر دیداری
 ایزدی کوش ایتدک شیشه
 کوردی برفوج زنگی توخواه
 و بدلی سوبلر زنگا کاسا
 جلد خردر کند خلی فوز
 کر صورتیک که نه و باره نوز
شفتن عمره نظر را و مشرف شافتن بخت حسن دلا
 ننه سنجان کلشن عالم
 ایلد و که بومش ایش
 کیم جهان انبره یاری جیونک
 وادی و نیاده بر فو اندک
 نکتہ کو بان در سکا و قدم
 بو تر نکل ایتد یلواف
 تطرد و شکسته محسوس
 لطفی خونی ای عمره ای
 بهلر انگله صندک خمره ایدی
 و فیدی

نظر اول حال ایتدک شرم و
 الم و درد و شعله دن از او

نظری آلودی کیتی عرت ایله	عزیزه اولدومه کلدی برعت ایله
سیده ایتدی اولم در کایم	چون نظر کلدی خدمت شایم
ال تاوشد دردی فر شو ده	استانده یوزیره سودی
ناز و غنویل باشلیدی سخته	نظری آلودی حسن انجمنه
اولدجی جای بیان ایتدی	پیر کزانی ایمان ایتدی
ما که فهم اول صورت حالی	صالحی مایه پیر اعتکالی
سوزه آجیدی لب کهر پش	آخر الامر مالدور پش
مهری آنک درون سینه	دیددی وار بر کهر خسته
کیت بیلر آنی نه حکمدر	کر چه طشدن کسله صورتدر
بو علوم ایزه فرد کامل سن	سنی دیر لک خلی قایل سن
ما طلب ایده بن سراغانی	جا بیلدر بو صورتیک امن
بولین صاحبین بو تصویرک	اولدکم ایده سودتد بیک
کم او صودن ایزه پرده وار	ایلدی صودر خانه اواز
زار اولوب جی سیکله ایتدی	کتور ب صودتی نگاه ایتدی
کوردی دل شکلیه را ویر	نظر اول صورتاید پیر نظر
ظاهر ایتدی اودمه کیرلو سوزنی	خاکبایده بره اوردی بن
شهر نموده وار در برناه	دیددی ای شاه حسن اول نگاه
یری اولدنه یوسف ثانی	یوقدر در عالم ایزه اقائی
در کهنده کیسینه جا کرم	بن آنک برغلام کتریم

دفع اید و بطن خوشه ای ماه
 اسپین کور و رالیسک دلد
 ابتدای تعریف او و نکالای صلی
 نظره خلیل او قیوب تحسین
 دیدی چون ظاهر و لدی صورت
 نظر اندی که ای نه فرمان
 کوجهیم جان و بر و و هالک
 اکاهرم دم کلوب نصیب ایدر
 رخصت اوله خواص خیرین
 بر پسته کل بنده کزله بیل
 شاید آن کتورک اوله

فرستادن حسن نظر و خیال را بجانب ل

راویان جهان حکایت ایدر
 مالک اولندی حسن تازه نهال
 کوجه بر چاکو کیسینه ایدی
 فن تصویره ایل ایملک
 آینه دار لکدی نهض اکا
 واردی حسن الدنه بر خاتم
 ویردی اول خاتمی نشانه اچون
 بولمه صالیدی خیال نظر
 ناقلان زمان روایت ایدر
 بر غلام کیمای ایدی خیال
 لیک نقاشی فرست ایدی
 عاجز اولوردی مانی وارنیک
 عزت ایلوردی روز شب اکا
 کور عندی مثالی عالم
 نه نشانه بلکه بر بهانه اچون
 دیدی سر غنله ایلک سوری

دل بندن سلا مکر تورک
 نظری خیال الکیسی سله
 اوغریلر غنم حننه
 قورلوب رودغدن احوال
 سرکدشن نظر عیان آیدی
 المیوب عرض صیب حالی
 حاکمی ایندی بلور تسلیم
 هم اوساعت خیال قیلدی
 ستر احوال اوغندی
 خالیا ای بت ضیا کینر
 دیدی ای شاه مرد نظام
 آله اللهی بر قلم او دیر
 چونک دل کوردی حسن صورتی
 باشدی آه و ناله زاره
 وادی یاننده بر وزیر مکر
 دخیل ایدی کوشه ناکاه
 دضرب عقل یانته کیندی
 دیدی کوفت استیکر دلدن
 کوندلر عشق لشکر حرار
 آتی بر فوعلد بجا کورک
 ایندی لر غنم حننه
 ایدیلر که کشور بدنه
 اولدی خدمت دله واصل
 حننه ایرشد و کس بیان آیدی
 آتشی ایندی خیالی اکل
 کورچک آتی قیلدی حق تعظیم
 دیدی ای یار عشق بی تاب
 چونک اولدی بجا بولده
 نه ایله صحنک بجا کوشتر
 بوجنر بر له عالم ماشم
 ایلدی حسن صورتی تصویر
 ویدی قیایه صبر و عاشقی
 غارم اولدی دیار دیار
 نامی فکرا ایدی بر عجب سرور
 اولدی بی تاب و قیلدی
 کجی احوال عرض حال آیدی
 شبنم خلکت جعفر الدن
 المردن کیدر بوشهر و دیار

عشق او رسد بکشور حاکم
 زای او لدر که کامل او کی
 هر نزد کلو غر برالیه فرزند
 فرستید بپسر ضعیف او بفرزند
 بر سوزی چونکه عقل ابله کوش
 غضب ابدی او ده تنه مانده
 نظم دین ترک او بود و وطن
 ولی او ز عالمند و تو کیست
 بدو رسد ره کا اید و بند
 تربیت ستر او لان شرق و غرب
 قیلدی در اینها ای خوش و خوش
 او چو زنده پیور دی زندانه

کریمین نظر از عقل و برده غر را بجلال خیال و دل

ابتدا ایلین بود ستان
 مسعود و ب معنی ظالمین و پیر
 خانی که کوشش ایدی خیال
 آتو بن خانی او ش که کوش
 کوه چه بر خاتم ایدی قیبت
 بحر کم السیدی خست و آبی
 ختم دبدادی هم کور و دی
 خانی اغریه الی نظر
 طرفه العینده اول دم
 باغ رخساره داخل اوله
 قصد قیلدی که کوش اید و
 بر ارم صوبه تا که ایدی دهان
 باغبانلق ایدی و بستان
 بویله نظم ابله خبر و پیر
 دل حسن المشر ایدی اول
 نظره المشر ایدی تسیم
 و ایدی انده پنه خالصیت
 سیر الی دی آب حیوانی
 ابل کورنن دخی او بودی
 بومدی عقل او ده آگ
 و اصل اولی دبار دیداره
 کوزینه طایر اولدی چشم
 اوله سیراب آب حیوان
 چشمه یه دوشدی خاتم اولدی

چو نای

چو که خاتم صویر روان اولدی
 نظره اولدی اول آب نصیب
 واریدی چو که کسا بقا غرضی
 دوتیدی اول امر اوی ایتدی
 چون نظر دوتیدی ندوزدانه
 اولم یوب کیمیه حالیه و فحش
 بر کیم دوتیدی زمین و آسمان
 بر زمان بحر مکتوبه طالیدی
 دلغا اول مدد حافظ اولدی
 حبسدن آتی چون خلاص ایتدی
 ایرتوب حسن خدمتینه نظم
 دیدی ای غیرت بنان چکل
 سفدن اولم زلفه چاره
 حسن چو نکتم بوقصه سیدی
 دیدی ای پهلوان شیر آکن
 بظری آل خدمتسکه سید
 مرنه نه خیلد و سوب کیم نکر
 خیلنیا کید المیوب و بر درک
 حسن چون بیل ایلدی فرمان
 چشمنه چشمم نهان اولدی
 کلدی سر و قشقه او مدد
 کوردی برله دیر نوب صفا
 واقدی زندانده بویته کبر
 باشلدی ناله برله افغانه
 قالدی دام بلاده اول غار
 یادینه کلدی زلف میردوی
 الدی اول سوزی آتیه حالیدی
 ویردی بند بلدان اگر
 داخل بزکاه خالص ایتدی
 سولیدی ماجرایی ترنگ
 شمدی محبوس در خیال دل
 بند غده مالور قماره
 غمزه یانته طلب قیلیدی
 ابل کل غم راه شهر بدن
 سر عیله بنوک دیار دله
 اولم حبس دن خلاص ایتدی
 خوشدی انداره بر جلیق تو
 اولدی چشم او مدد بولم

یکی بود محبوب کیدر که ایدی یکی منبری بی پیر ایدر که ایدی

چنگ کردن غمزه بالشکوفه

آب و نایل بر بجان و مهر	ایتری بود ستانی شهر شهر
که نظر عقلدن اینده قسار	قور تلندن بلدن اول بیا
عقله ایلک چون تو سر	کلدی سر خند او را زهر دلم
دید ای شهر با عقد کینای	نظری و دتمق دکل ایدی
حالیا اولی که بر اینده قصور	قشند یز و عکله ظهور
شندی بدن ایلک کرک کیمت	تا که داغلیه و جمعیت
النه الی غنبر بن ضام	باردی سر حدوده نور نام
یو ایدی نام لوده کی مفلون	نظری و دو توب ایدر کون
ترقی سر کر ایدی بر سر	دایا سر حد بندی پوی
توب ایدی او کیمند کینای	زهد ایلک کیمش ایدی یایی
توبیه دای نام کیمش ایدی	بو حقه و صغارش ایدی
مکر اول کچ غمزه ایل نظر	کوه زیده ایدر شد یلدی بحر
آند با تمش ایدی بی پروا	کینه دن یوقدی غلری اصلا
دیده بان کوردی انکاهی	توبه واروب ایلدی آگاه
توبه چون کوش قبلدی حبیری	دوروی جمع ایدی عظیم جری
دید یوقصد رابده لم شبنون	صاندی و بر و مرادی کردن
نظر و غمزه اولدیلر آگاه	کور دیلر کلدی لشکر جانگاه

اولدی از کشته او وقت صبح
 کوریک شمع غمزه خونریز
 کوروب اول حالش کوی ناچار
 جمع ترکان و غمزه مرمت
 کیر دیر شهری غارت ایلدیلر
 قیلور تاج و تختی ویران
 خاقیت شهرینه ابدنه کدار
 آئیده المیوب کبر هوا
 ایردیلر چون حال بدنه
 سحر و انوشیلر ابد و جادو
 ابدی اولرک شکر ایچو

نصیحت دادن قتل عدل فرستادن عیانت شهر دیدار

دادبان کزین روی زمین
 ناطقان حکایت و برین
 بود ایلر کرم ایدوب بار
 اینه یلر سستی در لرین اینا
 کم او پیاده غمزه ایل نظر
 بولدی چون توبه لشکر نه ظفر
 کچن احوالی عرض حال ابدی
 موجود واقف مال ابدی
 عقل چون باجرا ای ایلدی
 خوفدن اولدی بر زمان
 خلیل تو بیخ قتلدی اوز ادر
 اشک حسرتلر بر قیلوب کزنی
 دل زاری چقدری زنده اند
 دیدی ای پیوه نهال بدن
 باش خوشب عشقه او نه بی
 کیزمه چمنون شالی بی کرد

جانکی باقیمار سوزانه	حسن شمعینه اولمه پروانه
اقلاطی انکی پریش ندر	زلف دل و پرمه آفت جاندار
عشق امر بنه انقیاد انیم	غمزه قولیه اعتی د انیم
سنی دشت غم ایدر جیون	اولم نقش ضیالاه مقنون
ایتم بوخاندانی ز پرور زبر	از در نقشه اولمه فریان بو
ناکم اولما سن ظلموم و جهول	نظرک سوز و غمی قبله قبول
آخر کاری ایله آلت	ایتم رسوا لک اور و کینه
ساکر یار اولم بر لسی صائم	بهونادر بوقوم الدنم
بلکه جان آلفه و سیدلار	ایشکی عیلمه کور و حیلدار
سلطنتن سنی ایدر لار	بونلرک اولم کور کینه معزور
ناکم اولما سن محمل عتاب	جایل اولم بوانده ایتم شش
آب حیوانه نمک البیتر البیک	شهر دیر اده کنیک البیتر البیک
صکوه اب غم کثور و دیار	قوتیمیم کور کینه عدار
ایده سن عشرت انده شام و بجر	بورک لبیک کور کینه ظفر
کارا کورشدی اول نصیحت	حاصلی قیلدی جوق فقیحت
قیلدی طغنا و کرمائی قبول	دیردی اول دنگلونه اول
کور اولور کورباشه کلنجی قضا	دیردی ناچار اول قضا
اول ایدی محفل خیلینه	صبر نامنده وار دی بر کرد
راه محسده ثابت الاقدام	تاب و طاقتده شهر ایام

کور اولور کورباشه کلنجی قضا
 دیردی ناچار اول قضا
 صبر نامنده وار دی بر کرد
 تاب و طاقتده شهر ایام

امر عقلیایندی لشکر عرض
 لشکری المدی غم راه اندی
 اولدی عقلک مرادی چون حال
 چو اکین بوسه رنج سفر
 دیدیلر اکر بربوک آمو
 دل اولمور کوری پیچان
 ذو قل اولدی عارضه نجر
 صور تا کر چه انرا آمو ایدی
 چون ایرادن کورندی لشکر
 که زار الیوب کبی آرام
 دل اولمور اولوب مفتون
 چکدیلرانی کوه و صحرایه
 عقل اول حالدن اولوب آگاه
 اولدی حیرت برتهی بکر
 لشکرین چون تمام جمع اندی
 عقبه دنگ روان اولدی
 اولدی اولدی زار و سرگردان
چنگ کورن لشکر عقل با سبب عشق و کورن شدن دل
 نکته سخنان عالم آثار
 بویلر بوز مری ایدلر آشکار

فرض
 اتقیا اولدی اول زمان دل
 شهر دیدار و یوز دو توپ کندی
 کتیدی همراه بر نپه منبرل
 دل ابرشندی ناگهان بوجر
 بوجرا کا حیده ایدر زکی بو
 الدی چاکل لینه تیر و کمان
 پیلدی کم او زمین ایدر لک
 لیک سینه جمل جادو ایدی
 اولدی لیل جمل قافچه مایل
 دل ایچون انده تور دینار
 اولدی دشت ملاطه چوین
 کورن مکر ایدیلر او شیدا
 شرق او تو بجز نکره ایلدی
 امر قیلدی که جمع اولد لشکر
 بزرگ قلعه سن صالوب کندی
 طالب خیل آهوان اولدی
 دشت حیرنده دل کبی پویان

نظر و غمزه چون اول ایکی دیر
 دیر نوب اندر خیل رنانه
 حسنه چون ایردی بو خیر ناکاه
 مکره الیل یازدی بر مکتوب
 که نیم خد فتنه بر بسته
 اگاه نقاشکده بودی مثال
 ایلمشوی فسار اول سندن
 شهر یار بدن دو نوب آنی
 حبس قیلشوی آنی بوند
 کوندر ب آنی ایلمشکده طلب
 جمع ایدوب شدی شکر بیای
 حاصلی جرم المیوب نیست
 چون که عشق اول جواجی کوش
 چکدی فی الحال لشکر خدار
 دبدی غم ایلمشهر دیاره
 لشکر عقل بولشک ایلد
 مهران عقل اول دم
 کله یلر چون که بر پی منیرل
 عقل سئلدی که بانه کله دی
 دل یلر عقلی ایتدی لکسیر
 چکدی لکسیر ببا پانه
 پدیرین ایتدی خالدرن آگاه
 اهل حسنه نوضوح در مشوب
 روز شب اولش ایدی اکلده
 مانی مانی مانی ایدی خیال
 مسکن اولشوی اکر منیر بدن
 صدمه ایدی همیشه بهمان
 ویر فر ایدی بوجانه رخصت
 المیوب اول دایر شمع غصه
 ایلمش غم کشور دیدار
 انیک ایتدی کونوری غارت
 بحر عیان کبی خوش ایتدی
 مهری اول قوم ایلای بردار
 دار سر عتله یانغ دفره
 عالمی کوز لر سنه تنک ایلد
 شهر دبداده طوغری اجدی علم
 اولدی عقل فیلنه واصل
 ویردی ناچار اول قضایه ضا

اندون اولمیشکده کونور
 اولمیشکده کونور
 اولمیشکده کونور
 اولمیشکده کونور

جمل

جنگ اولی او د مده چون
 یکی جاننده دروغ اولوب
 روز تانی ده مهر شور انگیز
 قیلدی چونکه د مهری ظلمت
 چون او چینی کون اولانگی
 قیزی اول کون اراده جنگ
 صبر بله عقل گیردی مسوانه
 بری برینه اولدی عقلت
 حسن چون وقف اولدی اول
 که بود ده کرا و کس چاره
 خال کا دبی ای بی بی بیکو
 کوه تاف پاره ای فرشته نژاد
 اسم شهور بر او شو خال آن
 کتور رسد بوجانده تشریف
 حسن چونکم دیندی چو خبری
 بونل ایتکه ده در بمل مصفا
 خال اکا دبی ای شه جوان
 بنده برکوی د از سر دن
 صالک اول کوی انتره کاه

روز اوله نغمه ایلدی جنگ
 اولی اخشام اولینجه موکر کرم
 قیلدی اخشام اولینجه جنگ سینه
 بر لوب برنده دو طوطی آرام
 بری برینه چکری تیغ و تبر
 بر پنجه حمل اولدی دد برل
 طور دیل جنگ خیل مردانه
 ویرد یلم هر شکریه شکست
 سوبلدی ماجر سیمی خاله
 اولورم غیر تیله او اواره
 چکه غم صندی لیه کوشک
 دار د بر بری سکا حصار
 ابل کوزندن اولو مین نهان
 اولور بر بلش بوقوم حریف
 دیدی بوقدر بوسوز بکر انمی
 نیلیم آتی کا د لکسی فاش
 الموم بن بوشکلی آسان
 بوقدر رزقنی شک افروند
 حاضر اولور او دمه آن ای

حسن چونکیم بو شردۀ الہی	الوب اول کوئی آتشہ صالحی
ہم او ساعندہ آن اولوب	حسن اگا ایندی زارخی ظاہر
واریدی نہ مقصدہ بر حجاب	پہلو ابلوہ عالم غائب
نامی آنک ملال حبیب الہی	ہم کی نداد و ہم صہیب الہی
کو ستر و باین الہی	عزیز ترین کتوری شہینہ
چکدی حکم کی اولی	ناور جان کد از و سیدی
اتوی چون ناو کین او کمر	اولدی اما جگاہی سید دل
صانکہ اول کو کیدی ہم	ایندی ہیج درہ دیکو خطا
دلی اولدہ الیوب جرج	قیدلی ابواب غم اگا مفتوح
مر کبندن د و خوب او بخار	اولدی آنک الہیہ آوار
دل د و ملکہ نشکی بخار	ویردی عقیلہ فرارہ ار
حسن چونکیم بو فتوح کورہ	زلفی قیدلی قفا لری پروار
ایدی ہر نو عید اور زکی توبہ	قید و بندیلہ عقلی کاکور
کم او بوضوہ دن ابوی فرار	نیکن ختمہ کو ایدر اطہار
لائق اولد کہ بول ایدوب	دو تو بن آنی ایدہ کرج
زلف چون اولدی بو ایستہ	عقلی بردہ دوددی دوی
حسن باندہ وادی برام	الذات الہی دی و نیابہ
اسم شہوری ایدی آنک ناز	اول ایدی حسنہ دایمہ از
دایہ برلم صہیب قیدلی	الخلو صندہ مشورت

دایه دیدی که بر بنی آتاهم
 که بنده اولان هوا کیسون
 نه مناسبت در آن بویله ادا
 بر زمان قیده بنده کلسون
 اولسه کردوست دایه
 عقل بیل باغلیوب غرور ایلر
 عشق عرض ایلغالی اول ناطر
 عاشق اولان لک کشته خوار
 عاشق اولان کشته کمر
 عشق اولان برده عقل اولکر
 کیمک عقلیل اتقاق ده
 عشق ایش مرنه وار عالمه
 عشقن حاصل اولدی چرتنه
 اولوا وضاع عالمه وقف
 عشق اصل کمال ایش بیلیم
 دایه چو کیم جو این ایتدی نام
 حسن او تاپری چوق ایتدی
 فخرش ایدی او توخ غنیم
 دلشیدایی صالیدی اول چایم
 دل چاه بلایی ایلیم مقام
 کیدی حالیه لایق ایش شوق
 لیکه صادر اولیدی بویله خطا
 نمانک عقلی بنده کلسون
 کنج زندانده باغسه خسته
 بردی فتنه ز طهور ایلر
 کور که اندون نه امر اولور صادر
 جانن آزرده عقلن بزار
 ماسو ادن ضعیفی ساده کمر
 بویله وضع ایش بوشه خدی
 لاجرم عقلن اتقاق ده در
 جلوه ایلدن وجود آدنده
 عشق در اصل نقطه برکاه
 بخشش بیلیمش بود غری بخت
 ماسو اقبل و قال ایش بیلیم
 دیک احوالی ایلدی علام
 اولی اولده قیده بند ایتدی
 بر غیب چاه کسی چاه دقن
 مهری کوندردی خدمت شایم

عشق احوالی عرض قبله نام	اول فتوحاتی ایلدی اعلام
عشق اول مرده دن اولوب	یا زوی بر نامه ایلدی اسل
و بر معیوب ایدی رن و غفلان	ایلیون شهر جینه آنی روان
عقلان ایلوب لی ایلوس	ابدالدهر ایلکر نجوس
عشق اول مرده ایلدی غم	چکدی مغرب دیار نه نگر
بیرنک فلو سن ایلوب شجر	بای تحت ایلدی اولدی علم
بو یله در دهر و نک احوالی	کیمی مغرول اولور کیمی دالی
آرزو کون حسن و ضلال و طبع تحت انداختن در قصه حال	
ایلیق در در فرقه در مان	بو یله قیلش بوشکل آسان
که کونقار اولی دن چاهه	بشدری انده ناله و آهه
بر کیم حسته شوق اولوب غائب	دلک اولدی وصال ایل
واروی بایسته بر قیزی هر	خیلی مشهوری ایدی اول
اول ترک نامی اولمش ایدی	کیمیه هرگز انمش جفا
کاه ایلر و جیستک الفت	بنی تکلف اولور دی
بر کیم مجلس قبلدی خالی	عرض قبلدی و فایه احوالی
و بدی بن مایلم وصال له	اولشم شیفه جمال له
کوش ایلوب انده اول جوابی	اولدی برور ایلدی دوی
و بدی غم چکله ای شیه خوبان	ایلر من بوشکل آسان
بونده بر باغ دار ارای کرد	کم اکل باغ دلکش ویر کرد

بر زمان با تندی اندک دل ^{پیش}
 کورین اجداد کورده ^{اول به حال}
 حسد نیکو که کورده دل ^{پیش}
 اولدی به شکل کمال ^{پیش}
 حسن اول با فتن اولده ^{پیش}
 کم دلی مال و رب خیال و نظر ^{پیش}
 امر حسد پس هم اول ^{پیش}
 ایندی بر عشرت اندک خیال ^{پیش}
 حسد و مساز او و بملای ^{پیش}
 کجای بود حاله نیم مدت ^{پیش}
 چون میر و کلدی بوس کینه ^{پیش}
 چون که کیدی بونوع برین شب ^{پیش}
 بر کجی نگر اید و ب او بدین ^{پیش}
 دیدی بن دل غمده ^{پیش}
 در ده ایکن بنیم در مان ^{پیش}
 شمع و قارشوا اگر چه پروانه ^{پیش}
 شمع هم آتش فضا و جان ^{پیش}
 حاصلی حسن اولدی چو تاب ^{پیش}
 چون و غمده و مال باز ^{پیش}

کید چک حسن کلدی ^{پیش}
 بخی اوزده طور نظر خیال ^{پیش}
 اولدی به شکل کمال ^{پیش}
 جان کید و ب قلدی برین ^{پیش}
 ایندی بونوع غمده ^{پیش}
 اید و جشم ساری اگر مقرر ^{پیش}
 لب اوزده قور دلی صحت ^{پیش}
 شب اید و کلدی شمع ^{پیش}
 ایندی بر عشرت آغاز ^{پیش}
 کار کرده و غمده اول ^{پیش}
 حسد و مال کلدی صبر و قرا ^{پیش}
 ظاهر اولدی او و حیدر ^{پیش}
 ایندی ناز و مال و تدبیر ^{پیش}
 نچه و مدر که آرزو مقدم ^{پیش}
 مال کلدی بنده دافنی باب ^{پیش}
 ایندی در جانی نارسودانه ^{پیش}
 بلکه پروانه دن زیاده ^{پیش}
 دل فرافتن ایندی کجی ^{پیش}
 دیدی که ای کل تازه ^{پیش}

و کیم ایلمک تسمیه امر
 جامه دار دی شوهر صبر
 ایلیوب آفی مست لایعقل
 کیم ایلمه بو نوعله عشت
 سحر اولمچ سو صفتی آنک
 صنی ایوب اول تدار که خن
 دلی ایلمدی صبحه دکن پشوش
 دل او احو الیم بیلز ایدی
 کیمدی اول حال اوزره بر پش
 مدعا اوزره عیش ایدر ایدی

خبر دادن غیر از محبت حسن و دل

اولان افسانه کولک ماهر
 که حسد دن قیب بد ختم
 خدوت حسنه ایشدی مقیم
 فتنه جو لکده بیروا لبس
 طلیق بفضله میشد ایدی
 حسنه قصر وصال اولنده
 آفی ایتزدی جالدن آگاه
 چون دکلا دی اودونه مقرون

بویله بوسری ایش ظاهر
 غیر نامنده بر شقی دختر
 که جفا جو لک ایلمه تعلم
 نجس العین مقصد و لبس
 انتقام آلهه مقید ایدی
 دل ایلمه محبت ایلمده نهان
 رشک ایدر دی او وجهه کاه
 جت وجود ندی دایم اولگون

دل ایلمه ایلمده که محبت خبر
 بر قلع میلک عقلی السون
 مدعا اوزره عیش و شوق قیل
 کند وزین جانبندن ایت غفلت
 کیمسیه دیمه جهر سن آنک
 بوالینه و بر دیر قواری عین
 حسن اکا اولوریدی هم آنو
 ایتدو کی عیشی فم فیلز ایدی
 دلیل حسن ایدر دی شوق
 کیمسه بو قدی او جالدن آنک

مست فاس فی صدر و النکس

ایشتی صافندی خاطر و آنک

ایشتی صافندی خاطر و آنک

ایشتی صافندی خاطر و آنک

ایشتی صافندی خاطر و آنک

که دل حسن بخشش در شربت ایدر	تا که این شدی گوشه بوضیر
واقف او را بچون اول لوله	باشلای مکر و حیل و آلم
قبلی برو کسیده او زین بهمان	حسن کار و پنجه اول دران
آرزو ایندی دل وصالی خیر	اول که صبح اولی ببلدی
اول که خودی صحنی خوش	چون او سر نهان بولدی
کیندی حسن و داغندی صفت	سحر اوله قدح رفیع اول صفت
ایندی مکر و حیل به آغاز	کلوب او ز شیر لیس اول غار
غدن اولوردی بوعلی بسینا	سیمیا فلک انیس اهیانا
صفحن کو سر ردی مارو	علم سحر او کو دردی تارو
ماهر ایدی بوعلی الحاصل	کینه اولردی اصله و اصل
کیردی فی الحال حسن بیاتنه	ایندی آغاز او در صفتنه
کور دی خوا ابرو در نظر له	ایندی غم راه قصر وصال
خقیقا ایلی دی دلی سیدار	حیل و مکر ایدوب او بد کردار
کام دل برله قیلدی عیش و نشاط	چقدی قصر وصال تو زدی
ایکیسی دافی اولدی مشرب	نوش ایدوب بر پنجه پال مشرب
دل دن اول برده لوله بدو اثر	او یاقوب خوابن خیال نظر
ار یوب چشمه سار کن فن	کیردی جمله باغی اطر فن
آخر الامر قصره چقدی خیال	مکر و انلا ره ظاهر لوله حال
بری برین محبوب یا نوز بهوش	دل لوله غیری کوردی تم آغوش

شهر دیداره ایتدی غرم سفر
 کوش حسنه ایریشکی بوجواب
 کوردی چو نکیم بوجالت او زده
 نه کیم ایستمره عاشق زار
 بوند و معشوقه تم چکر خیر
 عاشق بوالهوس و کلدر خوب
 حسن چو نکیم بوجالت ایتدی نگاه
 اول حوالی ده وادی بر وادی
 ایتدی قصر وصالدن برون
 او یاقوب غیر خواب عقلتدن
 ایدو کی فخلدن اولوب دم
 سر عینک کیدوب او بد اختر
 بو خیر چون رقیبه اولدی و قول
 ایلوب وادی عینا شتاب
 الوب انده تبسم و نظری
 اول حوالی ده وادی برزدن
 انری قیلدی قلو ده چوکوس
 غیر چون حیل قیلدی و اسلوب
 که سکا ظاهر اولسون ایت
 حسنه اول قصه دن بنور وادی
 قیلدی قصر وصال طغری
 یاندی شکی آتشینه جان دلی
 اوله دلاری غیر یله یار
 ایستمره عاشقینه مصیبت
 بو شکر غیور اولور خوب
 اولدی اولکله اعتقادی تباہ
 حبسگاه عتاب ایدی ادی
 دلی قیلدی او وادی بوجون
 قاجوق و مدی بوز خجالدن
 اولدی سکار شهرینه عارم
 دیردی اول قصه دن رقیبه
 شهر دیداره قیلدی غرم اول
 دل بچاره ایتدی حیل خدای
 شهر کساره ایلدی سفری
 نام مشهوری قلعه بھران
 جان شیریندن ایلدی بھران
 خدمت حسنه یار دی مکتوب
 ایلدم بن بوباده حیلک

ایدر
 لاله
 برین
 خیر
 یوت
 بت
 غار
 سینا
 رو
 صل
 آتیه
 قتال
 رله
 ار
 نشط
 بن و
 صرا
 یلر
 انتر
 شن
 ببال
 بوش

چونکم پیلر ایدک بنی محرم
ایلدی چک چکرلدی محنت خرم
حسنه چون بیدر غردن بوجهر
اولای آرزده خاطر و مظهر
کور دی دوا لینه بی کنه دل
ایندو کی ظنی اولدی غیب
النه الدی غسیرین خاتم
دل پیاده باز دی بزنام

نامه نوشتن حسن بجانب دل

اول نامه نام حسی قدیم
فادرو نام و کریم و رحیم
کما قول نام دوا لکس حق
واجب اولدر که ایدر لای
چونکم توحیدی ایلدی آخر
قیلیدی راز و رونی ظاهر
کهای اولان مبتلای بر عیا
پای بند کفج و ام بلا
اولشیدم شک طلبکارک
ایستردم کفره یار اول
دیردم انجی که باک مایل
ایندو که امر و نهیه قایل
پیلدم بیو نایش سن سن
خزیدل اشنا ییش سن سن
اولشیدم کمال بر صبر
کند و کند و که بولر ایندر خدر
ایلدی خود اقبیام الله کل
یعنی تر پیر کارم الله کل
کسی حسدن خلاص ایدر
اول کلاوز مارینه دکل قانج
ایندو کی سعیدی اولر ضایح
کیمکه اغیار ای سره حرم ایدر
اوز وجودین طایفه محرم ایدر
کر در سک کم بولر کسر که حیر
بر پنجه موت ایلر فرقه صبر

چاکه بواشته باطل اندیشه
ایستین و غشی خبر ایدر غیبه
بویله در حال صرخ ناممهور
کنج اولان برده لایله اولور
چون نام اولدی نه مضمون
بستلیم اولدی لولوی مکنون
قلیلای از درونی افشا
ایندی بو غیری نامه ده

مقل از زبان حسن

ای نیم عشق و نادارم
بلبل از بارغ رخسارم
خلفه کشت اولدی کیر و زارم
سکانتش لیکله اسرارم
بردم از اوده اولدم غمدم
سن اوللان نیم کز قنارم
کوه حسنم ایلک از ان
برایکی کون او یوب خیر ایا
کفتکون بیج اولدم غارغ
اوللی سن نیم مو ادرم
نه روا اشکاره او غیره
بارله صدق کیر و بار ارم

نمای سخن

سعی خام چون ایردی آقام
تا بشورلدی ضیاله اول نام
عزم قیلدی حصار عجزانه
واصل اولدی دل پریشان
نامه الیوب اکا و اصل
ایلدی مدد سخن حاصل
نامه چون کیم او قودی دل
طردی تظلم شکسته جوار
در اوب بحر دیده تردن
دامنین بو قیلوب کمر کردن
نامه نیک اوسته نثار آتلی
صاحب قدر و اعتبار ایتدی
نظم اوب الینه اول شیدا
ایندی نام جوابی انشا

جواب نامه دلشیدا

سر نامه بنام حق قدس بر
 اول در بر جلال کائنات نظام
 کینه غمی و همون ایلر
 چونکه حمد و ثنای قیلدی تمام
 یعنی درد دلین بیاید چکوب
 یازدی طای کره باغ قیومی
 بن که شوریده لکله مشهورم
 بنی ساقی بنوم زورالت
 اول که بخش آید ای ملک سما
 ین اول قیلدی بن کبری ذلیل
 بن کوس آره برده بیکامد
 بنی مشغورم بوالشده دوت
 او مریم سندن ایدمک منظر
 بنی بوالشده پیکوب خابین
 کو اولیدم تحله قادر
 شدی ای رنگ مهوشان چکل
 پسلورم که چه کم کنایم چوق
 کو چه نیک دورلو ختم واردر
 تا در جرم و نشی غفور بنده
 کینی شاه ایور کیمی غلام
 کیمک طالعین زبون ایلر
 ایلدی مدی سنی اعلام
 یا نوازش کینی زبان چکوب
 کل رعنا گلشن بخوبی
 کر کنه ایلدیمه معدوم
 دهره گلزدن اول ایلدی
 نکاح حسن و جمال بی عیثا
 بستر غده فوج کمال علیل
 اکیر برشم کوفه ایز
 یوسفه غفلت ایدم فی ایل
 اولسون ایزه مرده قطع نظر
 چونکیم اولدی مقدر کاین
 بندن اولمزدی بو ادا
 لطفی اولمزنه حال اولور کل
 سندن اوز که احید کایم یوق
 صائم سندن شکار بتم واردر

طالع

طالبی زنی شکسته قیلین
بستر غده زار خسته قیلین
بکاکم که ای کل ضدان
بوغرلد همیشه و در زبان

غزل از زبان دل

بنده که اختیار اولی ای
عقل اعتبار اولی ای
حشره دگر می جویم ای مردم
جانده بودم قرار اولی ای
سری اغیاره ایلمزدم فغان
کو بودم پای دار اولی ای
تور شلوردم بود در دق
گر بکایار یا ر اولی ای
فاکبا بکه تیکه جان
مختر جسم غدا اولی ای
بار و اصل اولوردم ای
عمر اگر بایدار اولی ای

غزل سستی

نام ده چونکه درج اولندی
پنه قیلدی خیال اولی
چونکه کندی بو حاله نیش
آرد ظاهر اولدی حسن طلب
کله ی کندی بو نوع چوقی
دل حسن اولدی طالب مطلق
ایکی جانبندن اولدی شوخی
لاکن اولمزدی باب وصل
در و سحرانه صبر ایدوب
دایم ایلمز ایدی ناله زار
اولسون دیو کیمه واقف حال
آرد ده تاهده اولمشیدی خیال

رفیق صفت بخدمت عشق درخواست کردن عقل و دل

سعی ایدوب عالم بیره برآ
بویل قیلش برقص ایچاد
دم بچاده اولکون آن لیر
که در عقل ایلمشدی اسیر

صبرکم پهلوان نگر ایدی	عقل صیلنده بود لاورایی
ننگ عقل چونیم ایدی خوار	صبرم نماندی دوری پچار
هر بوی بود لایب دوشدی	صبرشهرمداینه دوشدی
همه غرضه قیلدی احوالی	دیدای ای شاه منک عالی
یوزینی سوری خاکپا بنه	دیدای بوکسر بسندن اولوز
دلی سن حسنه آشنا ایدک	عقلی بودرد مبتلا ایدک
ایکدی ایتنرک انلره چاره	بند غده خالور لراواره
کوش قیلدی و حال چون	در میان ایدی دامن غرت
دیدای بوقتنه بسندن اولدی	لازم اولدی که حرف ایدوب ^{مقدور}
انلی بندون خلاص ایده یی	داخل نرنگاه خاص ایده یی
هم وار ایده فاشی کوریم	هم پواحوالک اصلنی صورییم
دل اولمش دزه انکوشور	ایده نیم اول دیاری نسر ذابو
بونی دیدی و چکدی توغ و غم	ماصدی اقد اصل بوشقله قدم
نیم ایام قطع راه ایدی	تا که قافه تمامنه بندی
آنده واروب برادرین کورمی	مجله حالنی دکل صودی
دیدنی ملک که بریل اولدی	قلعه جبرور اوزاره مقام
حسنت و درده مبتلا در اول	صحت حسندن جد اول
چونکه کوش ایدی حسنت اولدی	یاندی غیرت او دینه جان
خیلی نگر ایدی اول خبر بشته	میلدی بوباید چو انده بشته

کوردی

کوردی خجسته و کلد و خوب
 پیلدی هر که کار او در شوار
 آخر کاری انتظام بولور
 هر که بر عشق او در سر
 لشکر منعت خجسته بیان
 خدمت عشقه چون نورانی
 عشق اولدم که محبتی کوه دی
 شب ابرنده کده ایلیوب خلوت
 ایله کاهت که بر بی نقل
 ایتدی تقریب بول انگریز
 سولیدی ماجرایی کی کم کا
 ایتدی بیک دورلو سحیل اقدام
 حاصلی ایلیوب خجسته پسر
 بند عقل عشق صاحب اول
 محبتی عشقه چون وکیل ایتدی
 قیلدی فرمان که همراه لقا
 سعی محبت چون ایرونی بانه
 بند غم دن دی خلاص ایتدی
 خند قیلدی رقصی دام غم
 برایش ایتدی که اولیم غلوب
 دولت عشق اولور که کاه
 ناقص اولان ایشی عالم اولور
 عاقبت منزل مراده پیر
 قونیدی قانت باند اولدی
 خاک پینده بره اوردی یوزین
 سفرندن اکا خبر صوری
 قیلدی عقله صمیم در محبت
 مانکه ذکر اولدی عقل اول
 کم اید قید بند دن آزاد
 قیلدی اندر عشقندن در جوت
 که دل و عقل عشق ایله ام
 دل امداد عقلی ایتدی وزیر
 خواجه ناخواه اورا ایتدی قبول
 رنجه قدرینی جلیل ایتدی
 وارو بنی چینه عقلی ایدها
 چکلی لشکر حصی و جبرانه
 داخل نرنگاه حاصل ایتدی
 مبتلا ایتدی محنت و الم

آتش خیرتی او یاندوردی	خیر جاده پی او ده یاندوردی
او کنه کلدی هر کسینده کی	شندی حق تو کزنده بولدی
بویله در حال کیش کودان	بوشلدر کماندین و تدان
دهرک احوالی کور و اضحی	ظالمینش بوسری بواضحی
حاصلی محبت و دل افکار	ایندیلو غم کشور دیدار
اولدی مقدمه لطفی بها	شهر دیدار و گلشن خسار
کلدیله چونکه شهر دیداره	مهر و عقل اولدی طوق انلاره
چو کسی بر ارمه جمیع اولدی	بخت اول بزم خاصه شمع اولدی
عشقدن چونکه خست ایش	کسکه صبر جازق ایش لری
حسن و دل آکنده او اولد	قلیدی عقد موصلت بودند

مشرق شدن دل شیده و بکسره و باقی از حال حسن و لایلا

ناقلان روایت و اخبار	خوشه چنبیان خرم کفتار
ایله کده بود استانی تلم	بود ایله ایشی ختم کلام
بر بینه اول ایکی پال نهاد	وصل او ب عالم اولدی ختم
ایکی جانبان اولدی حسن قول	نشته آب حیات بولدی و حول
اولدی رفیع اده لقدن اهل	جان او بوجیم جهر اولدی
آره دن اولدی مرتفع حاد	اولدی بازار حلیه سی کاره
صغیر اولدی از ایه نازنیاز	بری برینه اولدی عزم راز
حق ایدوب مدعا لوس چاقول	اولدی بزم و مدته و اصل

ایندی

ایندی و صحت تقاضی ادر اک
اولدی درایی شوم مستحق
حاطرین قیلدی ماسوا ان یک
زریق الباطل و جاذبی

خاتمه

عده نه و نامه نای
شکوم اولور و کلک بترام
توقیت سس نطقی ناقص
دار ایدم کهر سختی پرور
داریکه سگوی المیول اصلاح
بنی لوسون بوباده محذور
والی اگر بر پیغمبر جاسل
ارتوق اسکوک جواب یلیر
یا آتیه زبانی لاریت
یدیر اول رقم جاہل انصاف
شور اولور که بی تکلف اول
بندن اولر نه نول کھادر
نماده بن لاف شاعری ناندن
خی قیلدی کهر غریب دور
کیمیر در دم ایدم اکلار
بر غیب خفته کسر اولدم
سج خامیله بولدی انا
دیردی نقصان تعلیم انا
ایندی توقیتل در خالص
صالحه کو بر غر غر ناته نظر
دیرسون اغلاقه انکی انصاف
چونکی محذور اولور اولان
خارج سجت اولور دخیل
شعره بهوده دخل المیر
یا خود اول قوی و اخلاص
تاک بهوده اتیمو نول
مکه کهر بیت بر توق اول
لفظ زکین و حسن مادی
عد اول مسلک اهل عرفان
فلک ایدی دونه دونه
بارم اغیار و غریو عکبار
اولمدن بزوان بر اولدم

لعلم دهمده دخی خرم	باردرد غم ایندی خرم
ایندی کیمسه دردم چاره	وادی غمده اولام آواره
کیمه یوقدر زبانی ایلمه فیم	ایلمه حال بلیندن دیم
بالله اولسیدی کورخیدام	دوره کرم اولیدی زارام
دست طبعم اولوردی کورخیدام	نیم کیمه نهان ایدرم شام
لیک یوق اعتباری ذره قدر	ویرر انبای دهره بلکدر
حیف کیم ضایع ایلدم او شام	اینگ اولم نملانی نمان
غم و حوصوف کیمه اولم	اعتراف ایلم کیمه اولم
قیلدم سودیلر زانی تیر	کیم معاصی دن ایلمه پیر
اقتضای کیمه بهر بوده کرد	نبی قیلدی کیمه حیرت کرد
شور کولکل غم ایندم حرف	کن نکان دن او قیدم کیم
جهل اوتانم ایلدی صانع	بکادر ایندی کیمه سستی طالع
یا آنهی نیم کن حرم جوق	سندن اوز که امید کاهم وق
رحم قیل حاله دل انکارم	عاصیم مجرم کیمه کارم
فانی ایله وجودی یارب	غیت قیلست بدو دوق
ایتم مجرم و صلی تا کیم فوق	و حد تک کیمه نبی قیل فوق
تور ملوب تنگنای عالم دن	نه بلادن اولم نه خود دن
بیلکم ذوق وصل و غیره	نیم اولور چراغ و زجره
نبی اهل فناء قیل ملق	تا قرار ایدم کیمه غم

و بمواد نسی خلط الیه
برای حدی شستن کستر
سودطابن اوزایه قیل و
بود اوضاع جرح نهموار
رخت الیه پیشه نماند
در دلائل تقسیمی زار الیه
چون بوضع اقصای زخما
اختصار الیه طبع ویرم کسل
اولای خیر الکلام قیل و دل

TIPKIBASIM-2
(İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ NADİR ESERLER KÜTÜPHANESİ 10126)

منظومه حبه و دل
لشاعر صمدی

ای فغان شمع منم از افروز
براق بود لشکسته بر سوز
حبه بر لطف آفتاب و برن
دل بیک در لولواضرب و برن
باردوب الی جوهر پاک
بخشاید و به عشق و فهم و ادراک
برین من و برین دلایدن
ایسین بر برین مائلایدن
ایوب حبه غایب مشهور
دل بوانه قسین میخور
حسن دلشقی بر لافن ایدن
کمی عذرا و کمی واقع ایدن
ایصال من بوسه سایه
اوران آتش دل ایلی
لبش برین ایلی شکر
حال شهادی ایدن مفضل
براقوب بر عشق و صفت و صدا
برین شاد ایدن برین کدا
بخش ایدن حبه جسن لیلایه
چکدن در دی قسین شیدایه
و نون

و نون چسبیده بر آیین
کیمیای ایدن کین را بین
کیمیای ایدن خرس خاری
ایکلدن بیل و لککاری
شعله شمع ایلی کشش
دل پروانه صالان آتش
آفریننده زمان و زمین
قاسم از زرق کارسین
اولد راصل وجود هر موجود
باقی بر نمود و ریل بود
بر کیم حبه لشکسته ایدم
در دفرقتن زار خسته ایدم
محق فاطمندی امکا نم
از فاطمندی کیم حبه جهم
بار چون اولدی حالان آگاه
کلدی ناز علیه بانم خاکاه
دید ای هرزه کرد در جیون
صدق و لشکسته محزون
چک غم شادی سکه بار اولم
مرهم سیند فکار اولم
کودر اولم سکا بغایی و
ایتر اولم سنی سیر بلا
سکا بار اولد و غم شکران
ایندا ایکل بود ستن
حسن دل قصه سنی لکیم نور
شوق و دوقیدانی باشه نور

زنده ایدر بومرده دستانی
استماعبله تازه قیل جانی
کریم که فارسیده بر استاد
ایلمش در بوقصه بنیاد
لیکونور که ده بوقصه لافانه
سویله بود استانی ترکانه
سختن گوش ایدر بوقصه اولم
دید و کی سوز حبه گوش اولم
سوز برین چونکه ایلدی آضر
اکادر و دل بلام نلی هر
دیدم ای هرده قد خوش رفتی
وی مد سبز خط و لاله عذر
بکامشکل کور بوا مر حال
بولد سوزده اولور زبانم لال
نجه مد در کف و کوا تبهم
وادی شعری جسته جوا تبهم
چرخ مختلف بله با مالسم
مرض فرقتید به جالسم
بیلدم هرگز ایشه بر جود
بکاجور ایتدن ندم مقصود
بنی کرامتی ان ایل غرضت
دوره هم جانی جان غرضت
سویله و کیم بکام لایق
انز طعنل کباب ایتدی
بالای بحق نوز سته
فخر عالم صمد عمر بے
کادر و کور فوی دور ارسن

صدق بود کور عدل و داد عمر
حلم عثمان شجاعت حیدر
کرکدن بکا هدایت قیل
نظر افند غنایت قیل
کیم بود سنی ایلم نامه
سایم کابینه آوازه
چشمی صفت ایلد پنا ایت
دلیم آینه سن مجده ایت
نقد پرواز و آستان کن
یعنی حلال مشکلات سخن
ایلد که بوقصه به آغار
بولد ایلد اولدی نغمه طراز
شهر بوانده وار بکی برشا
نامی عقل ایدی جوی صاحباه
عک مغرب زمینه مالک ایدی
راه نفوی و زبده سالک ایدی
آلمش ایدی زمانه کابین
عبثد سورشل ایدی یامین
مرف مال منال قیلش ایدی
مهلقا اوسند آلمش ایدی
لیکونور لادی و لمر ایدی آنک
بوزی بر لطف کونل ایدی آنک
دا ناهق عرض ایدر دی بنار
ایلد ایدی همیشه سوز و لکراز
بر کیم ایلد ایتدی آله نظرس
وردی اولد شامیر عجب سهر

شفه ناهین دل بندگی دل
تاکد بونغه ایردی دل
اولدی بونغه عوده ماهسر
اولدی شایسته تخت سلطنت
واریدی برحصاری محکم ایردی
دلی عقل اول احصاره شایسته
اول پسر برمود کمال ولوب
روز شب مشغول یدردی قهرنده
بر کیم مجسمه بر صمد
یدی کیم ذوالجلال اول کرام
آکا آب حیات نام انش
بر کیم قطره می بر سر اولور
دل کوئی بندگی بونگون سوزنی
آرزو ایندی آب و حیوانه

دی

یدی ای کالان دور زمان
بنی آجیساته ایرکور یکن
بونغه بونگون مملکت اولور
دید برای شمشیر اکامان بونق
لطیف ادب ترک فیصله بوسودایه
مطلبک ممکن الحول دکل
اول بر شش که درده نایاب
آکا بونز بیک نصیحت ابدیله
ایندی مسیح بر کاکا ناخبر
اول هوادن فراغت ایردی
کوردی آنردن اولدی چاره
اولدی غایب اولور و لکدن
خنددن اختلاطی ابدی قطع
بکجای ابدی بونگون آتایی

دی

واریدی خدمت منده بر سرور
مالک ابدی بونجه فسون دهنه
چونکوش هیک مملکتی کوردی
یدی شایسته بونز و در دندر
ایدهال دکل بنگاه اعلام
شاه حال لین بهانه چنوب
چکدی سوز درون بر آه
چون نظر اول جوی ابدی کوش
دی بی شایسته مار شیر شکار
آنی بن بند کشتاید آره نیم
قصد در یاده ایسه کراک
بونغه ولوب دله و داع ابدی
نیم منزل بلا و قسم چکدی
کیرا بکن کور سیم بر سرور

آره

آند بر شمشیر راست کدی قطره
یدی اول شخص ایدره بن اعلام
شایسته نام برادر
چون نظر کوش فیصله دی ناموسی
پای تخته کدی بوز سوردی
تاک ناموسل بونشده کال و لغری
یدی آب حیات اولور معدوم
اینشم آنی چونان تحقیق
آدمی بونزی موبد اول آب
چون نظر کوش فیصله اول سخن
کوردی موبد اول بونش
دوئی موبد اول بونش
آدمی بونزی موبد اول آب
کوردی بونشده اول بونش
دوئی موبد اول بونش

دیدم نامی کوه نهید و ریا
و آرد آنک با شنده بر ترسا
زرق در اول کجسه نک نامی
زهد و شیدا بلبش آتایی
تا که گوش باندی اول جانی نظیر
ایندی زرق جانیته گذر
دیدی بی که منسکله اول اصل
رفع اولینا طریده کی بوکس
کلدی زرق آینه اوردی پوزین
صور دی آجی بایک که سوزین
زرق چون اول جانی کوشا بتری
نظر طعن ایدوب شوش اندی
بود آید و بر دی که جواب
کیم دکلر بواری دای صواب
خیل بیعتل کیمشمن ای ایل
ایتمه و ک بوآر زوده نیه
آجی بوان بری میانه اولور
اثری چشم خوفن نه اولور
یوقس یوقس در چس نه آتاری
ایله آه و ناله و زاری
کرم ادک چشمه حیوان
طوره جوی سرشکنا یلردان
چونکه زرق کوزنده یونیزیل
نظرک خاطر نیه صالای طال
سینه پر سوز نارفق ایل
دیدم مملو سرشمن است ایل
دوندی اول کوه شکسته و قرار
ایله ایدی بهر شنه ناله زار

ایران

بر سر کوه که خسر و منا
فور دی سخن زمینه جینه ز ر
رفع اولوب خلقت شب لچور
دشت دلکاری ایلدی پرلور
نظر اول هر طریق بسدا
بیکن فرج بی دل شیدا
چکرا ایدیکلوزع محنت رآه
بولی شهره اوزدی ناکاه
سیر قیصدی اوشهرک اطراف
چرت و چو ایدی نزدی کناف
کرمه برن شهره سور دی ناکالک
آلای برکبت ن بپامن آنک
دیدم کلتور بسدا بتدر
پادشا بنگا اسمی بهتدر
هت اسمنی چون اشدی نظر
ایندی شهره بیانه کذر
کلدی شنه باینه دعا قلدی
سوز لعل عرض مدعا قلدی
بیلدی همت که آنک جاسی نذر
نراش کلدی مرعی ایدی
دیدم آیتیا ابرمک اولور
سنی مقصود کبرمک اولور
کجه اول آرزوبه طالعین
جان دل برلکه آه آغین سن
لیک شکل سفر در راد سفر
وارلوند نهجه خوف و خطر

چونکه شکل در او چشمه بیا
کیم آتدن دکلر آکا ه
خیلی اندوه وارلوند آنک
نیچیک کوه وارلوند آنک
چون نظر کوش قیصدی اول خبری
بولدی آجی بایتن اثری
دیدم ای همت سوزده حاصل
ایلدن بی شکسته خوشحال
آجی بوان خبر و روک
مرد به جاندن خبر و روک
کجه اول ایلکه دوزغم جوقدر
خبرندن سکامز بوقدر
چون نظر ایدی همت ابرام
بولد ایلکه ایدی فسخ کلام
و امشرفده برشته دوران
یوقدر که زمانه افراق
حکم دنیا آکا مسقدر
عشق در زامی ش حالدر
قاف ناقاف اهرینه منفاد
مجموعن و پری و ادیمی زآد
و آرد بر ختری او پادشهرک
بست اید قیصتی مهر و مهرک
حسن رنای ماه تابندر
رهزن دین و آفت جاندر
بنچیک مینلا بولنده اسیر
زلفی جان کوزینه برنجیر
شیده و نازی حدن آفرودر
بنچیکلی بولنده مجنوندر

دلی

رفیق کلکون و صا چلی شیدا
فتل غش قتیغ غره سوز
خیلی مطیع ولی بدله اول
نیمه صبح ایلسم محمد راول
قاسم کیم کورسه مائل اولور
برنگا هیل عقلی زائل اولور
آفت جان اهل عالملدر
خوبه و لک آکا مسقدر
بریت نازنین برخن در
دلره دلم باور حسن در
ناکه صحبت اید او جور نژاد
کوردیه آتی مسیح آدمی زآد
دامن کوه قاقده ایجا د
عشق بر شهره ایشینیا
شهره بدرا بیوب آکا نام
منزل ایشینیا و شونه آتی مسلام
داراوشهر کلاچنده برکزار
اسدر آکا کلشن زار
دخی بر چشمه ایشینیا
فیض لطفدن اول کاند خندا
غرض اول پیشه رادن فمور
آند ایه میات مدغم در
دائما ذوق و شوقه مائلدر
عشرت ایلید ذوقه مائلدر
بیک مرکز اوشهره و آرمش بوق
باغ خصال کیم کورشن بوق
نمکد و ابر بولنده ای سرور
نایمکی بر عجب کشور

وارشهر نده چوقی بچ آنک
 پادشاه بیدر رقیب آنک
 عشق امر به آنده سلطاندر
 شهر دیداره اول کوباندر
 حبلی جسم دیو کا فردر
 زمان و آرسن آنده حاضر در
 عاشق قدری او بستاندر
 شمشاد خاخرین شکستاید
 اول بره و آرد غلده ایلیمدر
 ناسکا ایلین او دیو ضرر
 چونکه سکارن کجوب کیدینا
 شهر دیار قرینه یتیمسن
 برقر نداشتیم آنده حاکمدر
 عزوجاه اسقی مرد عالمدر
 یقینی عالی سمن فامندر
 سر و کلزار استقامندر
 حسنه اولدر قریب خفتنگا
 هم عیله آرویم سپیدار
 آگاهیشیک پیام بلیت
 خاکبایند و آرسلام ایت
 سس مقصود که ایدر واصل
 زمراد که وار اولور حاصل
 نظره ایندی یونلری تسلیم
 یازدی بر نامه ایلدی تسلیم
 نظراول ده عسرم راه ایندی
 شهر دیداره یوز و تو بکندی
 او غمزدی بولده نچه آزاره
 ناکم ایردی دیار سکاره

دائن

راست کلدی رقیب لشکرینه
 دوشندی اول ده لرزم بیکرینه
 دو قونانی ایلد یلر اسیر
 دآقدیر کردیننه بر زنجیر
 چون رقیب کتورد یلر آتی
 آرزو شادی کیم جیتد جانی
 دیدی کیم سن سنی ندر ناک
 بویره کلدون ندر کاک
 بویچه رای نچه کوب کلدک
 باشکی نرکبه آصوب کلدک
 باشندی برو سبل ایلک
 جان خلا سیننه خیل ایلک
 دیدی بن بر میکم و آنا هم
 فن حلقنده غیبی اعلام
 طب و آلدیله معمور هم
 ایلم دقتیلون که فطرس
 چون ایشندی رقیب نام نری
 طبعی کیم یزغ لب ایدی
 جان دل بر له ماله طایلی
 دیدی آغ زایلده منعک
 ناک اقدام ایدم رعایت
 نظره ایندی مراد اولور حاصل
 لیکلاینا سسی اولمسه مشکل
 شمشادی بزی اسی بولده بوق بوق
 آتی کر بلیک بیک مقصود

شهر دیداره فساواندر
 بولده اجزا سسی غیر امکاندر
 باغ رضا ره خشت اولد بکا
 کوسه زرم او کیمبانی سکا
 چونکه کوشانیک اول جوابی رقیب
 دیدی کر مطلق او کورس رقیب
 شهر دیداره و آرمز آن
 نظری آدی بولده و شمشاد
 کتید بولچو که بر نچه مندر
 اولدیله حای قیامه واصل
 ناسقا ق اولدی قیامت ایلد
 و بری مکتوبی پر طرس افتاید
 خفتی حای عیان ایتدی
 زایشه کلدون بیک ایتدی
 نامه ن چونکه فهم اولدی لی
 نظری آدی بانه سس الحال
 و ایدر بر غلامی ساقی دلو
 آیس من بر له سسم زانو
 سایی دوشی ساقه نایمور
 لطف احسانه عدون اسور
 سکن رقیبه دیور مدی نیرین
 اولدی کزدی کور مدی نیرین
 آولکله زرده خاخر اولم
 ایتدی که کاره سکن کبی نادم
 کلدوکی بولده و غروب کیتدی
 کندی کتیدینه بویله یفایتی
 چون نظره اولدی و لایان ایت
 شهر دیداره بولور مورو یهین

با نوری

باشندی کور مکر فساویل
 بلکله بوز محنت و مصایبیل
 شهر دیداره ایدر آن کوردی
 جمله دن آنده بولور کوردی
 نظره مکر ایدی اوکر
 باقدی چون دقتیل کوردی نظره
 آنده موبیل اسلی بر کوه
 کوی بیکلای چکدی چوق اندوه
 دیدی شکل بلا بر دوشدم بن
 بیکلای اولور بولوه مسین دن
 طوردی اول برده مضطر و میران
 رای کیم قبیلدی قالدی کوردی آن
 نچه کون کزدی آنده آواره
 دردینه حقدن ایتدی چاره
 حسن فامنده وار دی بر صبا
 جنان دل آنکه ده بلسه ساد
 جندوی دزد و شب رو جانان
 زافسایدی نامی بر مکر انداز
 دآم سمشدی و زشب و دیر
 هر کجی کورسه ایلر ایدی اسیر
 اسنسه ایلر ایدی اول ایتبار
 فطکک نسر فایرینی شکار
 اتفاق شکاره پیش ایدی
 صیدای چون کوبسره جیتلای
 کزدی این کورسیدی پروا
 نظری آنده کوردی لی سره پا
 حای چونکه مضطر کوردی
 کلدی بایینه خاخرین اسور دی

ایستد ایلمها را شش لکله
نظره بند و او را بنید پدر
لطف او زند کند بنی سادی
ایلدی آکچوق رعش بشلر
بر نیمه موی کشد و پردی آکا
بولده بر محنته اسیر اولسک
بر لب آتش بچه یاند و ره سن
ناسکا اول زمان و زیم یویم
چون نظره زلفه دواع ایستدی
کوردی اول ششوی بر عظیم دیار
بری شوه بری کوشه آفت
نظرا اول عاقلید مرقم و شاد
سرایلدی ششدر دیداری
ایردی کوشی بیدک نتیجه لره

کوردی

کوردی بر قیج زنی خوشنوار
دیلده سوبلر سکا مالی
جیدمزد رکنده غفلت نور
کوصور رسک ند یارد لوز
نغمه سبک کاشن عاقل
ایلد و کده بو معنی اناش
ایک صحران بچه باری میو بک
واردی نیاده بر قسره ناشی
چینده انکده صند خمره ایدی
عزله اولده کلدی سرعشایله
چون نظره کلدی خدمت شامه
آستانده بوز بره سوروی
نظری آلدی حسن انجمنه

بن آفت بر غلام کتر نیم
دفع اید و بنش و شیدا ناه
اسین کورمور ایسک و لدر
ایستدی نمرینا و دنگوا الحاصل
نظره فیصل او قیوب تحسین
دیدن چون نال بر اولدی و کمال
نظرا ایستدی کرای شش خوبان
کریم کیم جان و پرو و صا کمال
اکا مردم کلوب نصیبت ایدر
رضعت او خاص حضرتن
بررسی کسه بند کزله بیدر
راویان بهسان مکا بیدر
مالک و مشدی حسن نازده نهالی

نچه زانی اسحق ایستدی
صا لدی ماینه نچه اشکالی
آخرا لامر فاله رب باشن
ایلدی وار بر کر سز بنده
کرچه شدن کسد صور تدر
سنی و بر کر حبسی قایل سن
بکایم کدر بوسورتک نامن
اول کیم ایده سودتد بر ک
ایلدی صدر رخا زنه آواز
کتور بوسورتک نگاه ایستدی
نظر اول صورت اید نچه نظره
خاک کپا بنده بره اوردی یوزن
دیدنای شامه سن اول آگاه
یوقدر رسالم ایچره افسرانی

بن ناز

کرچه بر چاه کسسه ایدی
 قنصوبه ابله آهنگ
 آینه دار کندی منصب آکا
 واروی حسن المده برضاتم
 ویردی اولغائی نشانه چون
 یولسا ایدی حیا له قلعی
 دل بدن سلامه بتورک
 قطره حیا لایکسی بید
 اوغور دیر نیغم محنت
 قورلوب دروغدن الی اصل
 سرگذشت نظر عبان آید
 ایلیوب عرض حیا آکا
 خاتمی بند بر دل نسیم
 هم اوس غنچه لبی شفا

سوز

سنه اموالم اولیش دقش
 خالیا ای بت حیا کتر
 دیدی ای شاه مرد نقاشم
 الهه آلدی بر قسم او دیر
 چونکه دل کوردی حسن صوتی
 باشلیدی آه وناله و ز آره
 واروی یا ننده پرویز مکر
 بوغیر ابردی کوشنه ناکاه
 مصطفی عقل یا ننه کندی
 دیدی کشفه لبین کزدن
 نوکدر عشق شکر جرار
 عشق اولور سه یوشوره حاکم
 رای اولدور که کاهل اولیه سز
 هرده کلو عسرنه ز ایل فسر زند

نریندل پسر ضعیف اولمز
 بوسوزی چونکه عقل ایدی کوش
 غضب ایدی او دمه شایان
 اوچنر نده بیوردی زندان
 ابتدا ایلان بود ستان
 باغیا خلق ابدن بوستان
 سعلی بدوب معنی کلدن دیرش
 بویله نظم ایلان غیرین ویرش
 خاتمی کم کوش ایدی حیا
 دل حسن ایلش ایدی رسال
 آکون خاتمی او شاه کریم
 نظره ایلش ایدی سلیم
 کرچه بر خاتم ایدی ذی قیمت
 واریدی آنده نیغم حیا میت
 هرکم آسیدی آغزین آت
 سیر ابردی آب محبوب آت
 شوره یاریم کوردی حیا
 ایل کوزین دخی اولور دی حیا
 خاتمی آغزین آتیه نظر
 بولدی عقل او دمه آنکه نظر
 طرقت العینده اول آواره
 باغ خساره داخل الدغی دم
 کوزینه ایدیه اولدی چشمه فیم

نقد

قصه قیلدی کوشن ایدیه آبدن
 اوله سیراب آب جواندن
 چشمه بدوشدی خاتم اولدی
 چشمه چشمه هم نرسان اولدی
 نظره اولدی اول آب نصیب
 کلدی سر وقتیه او دمه قریب
 واریدی چونکه ساقا غرضی
 کوردی برله دیرلوب مرضی
 دوندی او انا مرادی تیدی سیر
 داقدی زندانده بوسته رنجیر
 چون نظره وشدی بند وزندان
 باشلیدی ناله برله افسان
 اولوب کیم حیا واقف
 فالدی دام باده اولی ارف
 بر کیمه دندی دنج دانسته
 بادنه کلدی لاف بره وکی مو
 بر زمان کج فکر نه طالیدی
 آلدی اول مولی آتیه سالیدی
 زلف اول ده حیا اولدی حیا
 ویردی بند بلا دن آکا مان
 حیدر آنچون خدام ایدی
 داخلن زمگاه مناس ایدی
 ایرشوب حسن خدمت نظر
 سوبلدی ما بملری سرتاسر
 دیدی ای غیرت بتان چکل
 شندی مجبوری رعیا لددل

شدهی بذل ایکن کرک تبت نامر دا غلبه بلا جمعیت
 اله آلدی عنبرین خنامه یازدی سرحدله بر نامه
 یوایدی نامه لوده کی مضمون نظری دولوب اید لر مضمون
 زرق پیرک کاریدی بر پرسی دانس سرحد بدندی بری
 تو به ایدی او کیمه نک نامی زهید ابله کچش ایدی ایامی
 تو بهید داغ نامه کیش ایدی بو خصوص سفارش ایش ایش ایدی
 مکر اول کچه غمره اید نظر کوه زهید ایش بدی سحر
 آیدیا تشکرا ایدی بی پروا کیمه بون بودی غمری اصلا
 دیده بان کوردی آنکری ناکاه تو بهداروب ایدی آگاه
 تو بهیون کوش فیلدی یوزی دوری جمع ایدی بر عظم جوی
 دیدی فرصتدر اید کم شجون صاندی ویر مردکی کردون
 نظر و غمره اولدیر آگاه کوردی کلدی لشکرگاه
 اولدی آراسته او وقت صباغ مینه میرسو و قلب و صبح
 کوردی کچک شمع غمره غوریزر تو بهده قالدی مجال سینه

سندن او زسه آند چاره بند غمره قالدی آواره
 حسن چو کیم بوقصه بیددی غمره یا نه طلب فیلدی
 دیدی ای پهلوان کیش ایدن اید کل عزم راه مشهور بدن
 نظری آل خد منکده بیدله سر عتبه بیوک دیار دله
 هر نه فوضیل در میوب کید بکن آنکرمسدن خدا صلی بد بکن
 خیلای کیمه ایلوب او بزرگ فوشدی آنکله بر جماعت کک
 حسن چون بود ایدی فرمان اولدیر مسم او دوده بولر آن
 کیمه بولر ایلوب کید لر ایدی ایکی منزلی بر اید لر ایدی
 آب و تابیل بر بکن دهر ایدی بودا ستانی مشهوره
 که نظر عقلمدن ایدنه خسرار قورمندن بلادن اول بیمار
 عقلمدن ایدنه بکن ند سبب کلدی سر عتبه اول و زهر دیر
 دیدی ای شهریار غمره کشتی نظری دو قن کل ایدی رای
 حالبا اولکے بواشته قصور فتنه لر بولمکده ظلم و جور

شدهی

حقیق تو بهیون فیلدی او زادهی اشک حسرتی بر قلب و کوزی
 دن آری چیغی زنده ناکه دیدی ای میوه نرسال بدن
 باش فوشوشه اولدیر پروا کیمه بچون مشالی بی سرو پا
 حسن شمعینه اولمه پروا نه جهانلی یاقیه نار سوزانه
 زلفه دان برمه آفت جاندر اختلاقی آنکله پیر بشت ندر
 غمره قولنه اعتماد ایتیمه عشق امرینه انقیاد ایتیمه
 اولمه نقش خبا لک مشقون سنی دشت غم ایدر مجنون
 اژدر نقش اولمه فرمان بر ایتیمه بون ندانی زهر و زهر
 نظرک سوز لر بی فیلدی بول تاکم اولمه سن غلوم و جوی
 ایتیمه رسوا لک او زک کچشه آخر کار ایدی ایلد اندیشه
 بیوفادری بوقومد آلدنمه سکه بار اولمه برسی جانده
 ایشکری بملد مکر و حیل دور بلکجهان آلفه و سید دور
 بولورک و لک مکر اینه مغرور سلطانن ند ایدر لودور
 جاسایل اولمه بواشته ایتیمه تاکم اولمه برسی محنت و تاب

کوردی اول حال لشکری چاره عاقبت و بر دیر فیلدی و قرار
 جمع ترکان و غمره سرست و بر دیر کیمه و بر شکت
 کوردی لشکری غارت ایدلر تو بهیون حقا رت ایدلر
 قیدلر ناهج و خشن و بران زرق کوهی خود بره بکن
 عاقبت شمرینه ایدنه کذار خیلای ناموسه ایتیمه ایزلار
 آیتیمه ایلوب اسیر هوا اهل عرض ایکن ایتیمه لر سوا
 ایدر بولچون حوالی بدنه غمره باش لادی آند مکلفونه
 سیر و افرو بنده ایدر جادو ایتیمه اول ترک لشکری کیمه
 رادوان کزین روی زمین نافلان حکایت و برین
 بودا ایدلر کرم ایدر بارار ایتیمه بلر معنی درین ایشا
 کم و هیچی ده غمره ایدر نظر بولدی چون تو بهیون کیمه
 کچن احوالی عرض حال ایتیمه مویو واقف حال ایتیمه
 عشق چون ماجرایی ایدی کوش خوندن اولدی زمان پر شو

خیلی

شهر دیار که کنایه از اسلام است
فوتی هم ساکن شد غنادر
بوراسن که او قمر لغیر
کر او لرساند و چندد مقصور
حاصلی نیندی چون فیت آکا
و بر دای او خلکو بنوا و صاحب
دیر دایا مال و اقصای برضا
میراننده وار دی رسد وار
تا بیای فتنده شهره آتیم
امر عقید ایتدی لشکر اعرض
لشکر آدی غم را راه چندی
اولدی عقیدند را دی چون حاصل
چلایکن بورسدر پنج سفر
و دیدلر که بلوکن آجیو

[illegible]

۵۷

تقر و غزه چون او را بجای کرد
چند بد آملری بسیار
چون ابردی بود بر ناکاه
ملوک آید با داری بر ملکوت
گویم خفته در بر بنده
آفاق شکسته بود قری مثال
ایستد فرار اول بندن
شهر باریدن و لوب آفی
مهر قیامدی آن بر سرست
کندر بانی اندکده طلب
جمع اید بشدی لشکر بسیار
حاصلی حرم اربوب نیت
چون عشق اول جویاوش ایستد
جملدی فی الحالی لشکر فرستاد

اندر انام مغله برننه صا در اوله بيلزوي عذر بنه قادر

دیدی غم ایلم شهر دیداره وار سر عشقه باغ مناره
 لشکری عیقل برلجنگ ایلم عملی کوز لرینه تنک ایلم
 هر فرمان عشقه اولام شهر ديار غوغوی آبدی علم
 کلدی یوز کوز برنج منسرل اولد بلر عیقل منینه و اصل
 عیقل بیدگی باشته کلدی عیقل وردی ناچار اولد قضا یزنا
 جنگ اولدی و دمه چون آتنگ روز اولد و غمزه آبدی جنگ
 ایکی جا بنده وقع اولوبلار نرم اولدی ایشام اولدی معر کرم
 روز ثانی ده هر شو انلیز قبیله ایشام اولونچ جنگ یزنا
 قبیله ی چو کوز غفلت شام برلور بنده و دکل بلر آرام
 چون اچینی کون اولوبلار لشکری بری برینه چکدی تیغ و تبر
 قیزی اول کون اراده جنگ کول برنجی عمل اولدی رد و بدل
 صبر بلر عیقل کردی میسدانه طور دیر جنگ شیلی مردانه
 بر برینه اولد بلر میسدانه و بدیه مهر لشکری نه شکست
 حسن چون واقعه اولدی اول کون سولدی ما جراسه خاله

دیری

کبود رود کرا و لمه چاره
 خالی آگاه دای پری بسکه
 کوه فافا پیکره ای فرشته نژاد
 اسم مشهور بدرا و خوشگلان
 کتور رسه بوجا نه شریف
 حسن چونک ایشدی بوفیری
 بولند ایتکه در بنده فصفا
 حال آگاه دای شش خوبان
 بنده برکوی وارغشرون
 صاسک دل کبی آتیه کاه
 حسن چونک بومرغه آتدی
 هم واسعتده آن اولو جعفر
 وادی خده متنده بر صاحب
 نامی آتک ملان صاحبایری

لوکوزوب

کوشروب باین آتدی سینه
 چمکی محکم کافی اول جنداد
 آتدی چون ناو کین او هر کس
 مساند اول ناو کیدی سه فضا
 دلی اولدمده ایلیوب بجرع
 مرگیندن دوشوب او بیچاره
 دل اولدمده شکری ناپسار
 حسن چونک بوفیری کوردی همان
 دیدی بر تو عداوتی کیتور
 کم او بو عرشه دن ایدر بفرار
 لایق اولدر که بدیل بدبخت
 زلف چون اولدی بواشته عین
 حسن بانه و آردی بردایه
 اسم مشهوری ایدی انکار

و آیه بر لمه صاحب فیصدی
 دایه دیدی که بر نیمه آیام
 که باشد اولان هوا کتون
 نه مناسبت که بولید ادا
 بر زمان قید و بند لقا کتون
 اولم کرا و دست و پا بسته
 عقل چیل باغلیوب غروایلر
 عشقه عرض بولمخال اول ناظر
 عاشق اولان کون شکت و غوار
 عاشق اولان کشتی قاده کرک
 عشق اولان برده عقل اولرین
 یکه عقیده اتفاق ده در
 عشق ایش مجر و ارسالده
 عشق دن حاصل اولدی چرخ میلر

اولوب

اولوب او شاع علی افانت
 عشق اصل کال ایش بیلدم
 دایه چونک بولان ایش تمام
 حسن او تبریری جوق پسندایند
 قازیش ایدی و شوق فخر وین
 دل شیدا آجی سالدی اولن پایه
 عشق اموالی رسته قیددی تری
 عشق اولمده دن اولو خوشحال
 ویرمیو بلیدی زلف غلامان
 عقلمن ایلیوب دلی مایوس
 عشق اولدمده ایتدی عزیم
 بدین قاعده سن ایدوب تسخیر
 بولید و بر دو کت احوالی

ابلین در دفرقه در مان
 که کز خنار اولیخ دل جا به
 بر کجی حسه شوق اولو غلاب
 وادی بانده بر قری مهرک
 اول قزن نامی اولمش ایدین
 کاه ایلدی حسنه الفت
 بر کجی مجلس قیصدی خیالی
 دیدی بن مانم وصال دله
 کوش ایدوب آمده اول جوی خفا
 دیدی غنچه ای شه خوبان
 بونده بر باغ و آرد رای سرور
 و آرد بر چشمه جاری آمده صدام
 آمده ای سر و بوستان جمال
 اینک کاه او چشمه پاکه خرام

ایچین

اولیخ قمر وصلة واصل
 حسنه دوشدی وافتی اولیخ
 اول کجی زلف ایلدیوب آواز
 وادی بانده اذادایت
 آنقر وصال واصل قیصل
 حسن اولو عمل چون ایدین
 ایلدیوب قمر حیا بدن بیرون
 دل سالوبه اول صالی خواجیبال
 اولدی اول چشمه سارن برآ
 زلف چون کیم تور دی حسنه سرخ
 کشت اید باغی اول کرانف به
 کوردی اول ارادی بخش خواب
 دیزیک وسته آلوب باشن
 اینک پیشی حسنه اولدی روا

کوزنی آجیدی کوردی حسن بوین
 حسن بوکم او حاله ایتدی نظر
 بر زمان یا ندی آمده دی بهوش
 کوزنی آجید و قد کوردی اولیخ
 حسنه کوزنی کوردی دل اثر
 اولدی بهوش کوزنی کافایب
 حسن اولی ایتدن اولد و روان
 کمدی فالدر بخیال و نظر
 ام حسنه بیکس هم اولد است
 ایتدی به شرت آرد فاضال
 حسنه وصال اولو فاضال
 کجی بو حیا لایحه مرمت
 چون بیکس و کدی بوسن کنر
 چون کجی بو فوغ بر قیه شب

بر کیم

بر کجی فکر ایدوب او بدر منیر
 دیدی بن دانه منده با بنم
 در دمه ایلکز بنم در مان
 شمع قرا کیم پر وانه
 شمع هم آتش فن ده یانر
 حاسلی حسن اولدی چوقی باب
 چون داندی و فایر نازه
 بو کیم ایلکز بنم امر
 جامه دور دی بهوش بیکون
 ایلدیوب آتی مرمت لایعقل
 کجی ایلد بو تو علم عشرت
 سحر اولیخ سور صفایک آنک
 حسن ایدب اولنار کجی بن
 ولی ایلدی بیکس دکن بهوش

دل او احوالی هیچ پسر ایدی
 ایته وکی پیش فم قیله ایدی
 بجهای اولیات اوزره بجهش
 دینده حسن ایدردی عرش طرب
 مستغ اوزره عیش ایدردی
 کجه قیدی او حالده آنکه
 اولان افانه نوکده ما هر
 بوبله بوسری ایلش فلهر
 که حسد و ن قیب باختر
 غیر نامنده برشتی و خستر
 خدمت حسنه ایلشدی مقیم
 کجفا جوکت ایلمه تسلیم
 سورتا پیشانی بهایم ایدی
 طرفه باصل و ناملازم ایدی
 ایشی سالتدی خاطر و سواک
 مشق شاس فی صدور آنک
 فتنه جوکده بی رودا بلیس
 بخل العین مفسد و تبیس
 طینتی فتنه شیر ایدی
 انتقام آلمق مقید ایدی
 حسنه فخر و دل اولنده بکان
 دل ایلدیمت ایلد که نه نیک
 آنی ایزدی حالده آگاه
 رشک ایدردی او و چهل کجا
 چون و کلدی و دلته مفرون
 جست و جو دیدی و آیم اول کلو

تا که

تا که ایدردی کوشنه بوختر
 که احسن عیش عیش ایدردی
 باشدی ملکه و جید و آله
 واقف اولمک چون اول الحواله
 مشق آرد و بجه ایدردی روا
 قیله یی رکوشده اوزین مهلا
 اول کجه بیخ ایلد یکر
 آرزو ایددی دل مسالنی غیر
 چون اوسره نهانه بولدی و تو
 اول کجه تو بدی سمی موقوف
 سحر اولدنده نفع اولو سبقت
 کبندی حسن و داغدی جمیعت
 کلوب اوزنتر لاله کونماز
 ایلدی ملکه و جید به آفرین
 سببا فلان ایتره ایما نا
 غدن اولوردی اول علی سنا
 علم سحر ایدردی ماریه
 منعین کوسره ردی ماریه
 کبره اولدردی ایلدنه و اصل
 مایه ایدی بوعلمه الحاصل
 ایتدی آنک او دهمده منعینه
 کروی فی الحال حسن بهانه
 ایلدی عزم راه قصر و اصل
 کوردی خوابا بیکره در نظر ایل
 جیلد مکر ایدوب او بر کردار
 خفیا ایلدی دلی سیدار
 چقدی قصر و ساله قور و لک
 کام دلی بر قیله یی عیش و لک

نوش ایدوب بر بجه پیله شراب
 اکیب دخی اولدی مست خراب
 اوبانوب خوابا نیشیا نظر
 دلان اول برده بولمدر اثر
 کزدیلر جمل باغلا طرافن
 آرزو چشمه سارک کشفن
 هرگز اتماره نف بر اولدی
 آخر الامر فقره چقدی خیال
 دل ایلغیری کوردی هم آغوش
 بری برین قویوب باقور بهوش
 شهر و باره ایتدی عزم سفر
 حسنه اول قصه دن بتوردی خبر
 کوش حسنه ایدر بیک بوجواب
 قیله یی قصر و ساله طفری شتاب
 کوردی چونکم بوجاهت اوزر
 یازی رشک آتشینه بیا دلی
 یچیم کم ایتدیه عاشق ازار
 اولد دلاری غیر یله بار
 بونزه معشوقه هم چکر غیرت
 ایتدیه عاشقنه همصیبت
 عاشق بوالهوس و کله رغب
 بوشلدر غیر اولور محبوب
 حسن چونکم بوجاهت ایتدیه آگاه
 اولدی آنک اعتقاد دنیاه
 اول حوالی ده و آردی بر وادی
 جبرکاه عتاب ایدی آدی
 ایتدی قصر و ساله برون
 دلی قیله یی او و ایدره سبون
 دلی قیله یی او و ایدره سبون

اوبانوب

اوبانوب غیر خواب غفلتدن
 قاجغه و دندی یوز نجی لندن
 ایتدیه قیله یی اولوب نام
 اولدی سکر شهر سینه غم
 سرعینده کیده باو بر اختر
 وردی اول قصه دن قیله یی خبر
 بوختر چون رفیه اولدی و مول
 شهر و باره قیله یی عزم اول
 ایلدوب و آویشتا به شتاب
 دل بهاره ایتدی خیالی عذاب
 آلبسته فی قیسم و نظری
 شهر سکر ره ایلدی سنی
 اول حوالی و دوردی بر زنزان
 نام مشهوری قلعه بجرآن
 آنک قیله یی قلعه ده مجوس
 جان ترین دن ایلدی باوس
 غیر چون میل قیله یی واسلوب
 خدمت حسنه یازدی بر مکتوب
 که سکا طرا بر اولسوا ایافت
 ایلدیم بن بوبا بره میلست
 چونکم پیلد ایدرک بنی محرم
 ایتدی چکر بوجوله محتغ غم
 حسنه چون یی غیر چون بوختر
 اولدی آرزو خاطر و مضطر
 کوردی اوباشده لکته در دل
 ایتدی لکتنی اولدی به باطل
 الله ایدی غیر بن حنا مه
 دل بهاره یازدی بر نامه

کور رسک کور لیم سس جهر
 بر نچ مدت ایل فرقه مبر
 چکله بواشته باطل انه بشه
 ارسین نوشهر ابر نیشه
 بویله رحال چرخ ناهوار
 کنج اولان برده لایه اولور مار
 چون کام اولدی نامه ده مضمون
 منتظم اولدی لولوی مکنون
 فیله دی راز درونی افشا
 ایتدی بو شعری نامه ده اش
 ای نیم عاشق وفادارم
 بیل از باغ برف ارم
 خلقه فاش اولدی کور ارم
 سکا فاش ایلکله ابر ارم
 بر دم آرزو اولدم غم
 سن اولان نیم کوفت ارم
 کور حسنه ایلک ازان
 برای کون اولوب خرد ارم
 گفت کون هیچ اولدم فارغ
 اولی سن نیم هموار ارم
 نه روا آشکارا اوله غیره
 باره صدق کیزلو بانارم
 سعی خام چون ابردی ایت
 ناپشور لیدی خیاله اول نامه

اقل نامه نام حق و قدیم
 قادر و قادر و کریم
 کاول نامه باز لمه حق
 واجبله رکه ایده لانی شق
 چونم تو خیدی ایلدی آخر
 قیدی راز درونی فاش
 کای اولان مبتلای ریخ و غنا
 پای بند شمع داتم بلر
 اولشیدم سسک طلیه کارک
 دیر ابرم بندن اولدی کور قارک
 ایستردم کور غره بار اولکین
 درد و محنت پنهان اولان
 دیر دم کنجی که باک مایل سن
 ایتدو کم امر و نهیبه قایل سن
 پیله م پوغا میش سن سن
 غیر بد آشنایش سن سن
 اولشیدن و سال زمزمه صد
 کند و کند و کور ایلد کور
 ایلدی خود ایتبام ایلده کل
 یعنی تدبیر کارم ایلده کل
 کسی حسنه خلاص ایلدین
 داخل زمگاه خاص ایلدین
 اول که اوز بار که دکل قانع
 ایتدی وکی سعی پ اولور ضعیف
 یکل اغیار سره محرم ایدر
 اوز وجودین بلایه محرم ایدر

کورد

بنی ساقی بزم روز الست
 دهرده کلزن اولدی ایلدی ست
 اولدی بخش ایلدی کلک سیم
 سکا مسن و جمال لی همت
 بنه اولدی بن اری ذلیل
 بستر غده فرقتکله علیم
 بن و سن آره برده پیکار
 اکبر غنیمت گرفت رز
 بی شعورم بواشته دوست غده
 بوقسه غفلت ایدر ایل شعور
 او دم سندن ایلک منظر
 اولسون آره مرده قطع نظر
 بنی ایلده پیلیموب غابین
 چونم اولدی مقدر کابین
 کور اولدم محله فادر
 بندن اولدی بوا ایدر
 شیدای شکسته موشت اچکل
 لطف اولور حال اولور شکل
 چلدو کچه کم کنا هم جوق
 سندن اور که امید کاهیم بوق
 کورچ پیکر و لومحنتم واردر
 صانه سندن شکسته تم واردر
 طاهر بنی شکسته قیام
 بستر غده زار و خسته قیام
 بکا بجه کده ای کل خندان
 بو غزلده همیشه ورد زبان

عزم قیدی حصار بهرانه
 واصل اولدی دل پریشانه
 نامه ایوب اکا واصل
 ایلدی مدعی سنی حاصل
 نامه چونم او قودی دل زار
 طوری تعلیل شکسته و خوار
 در آلوی بکریه رزون
 و امنین بر قیلوب کهر رزون
 نامه نکل اوسته نثار ایلدی
 صاحب قدر و اعتبار ایلدی
 قلم آلوب ایلده اول شیدا
 ایتدی نامه جوابی انش
 سر نامه بنام حق قدیر
 قادر جرم لوش و غفو پذیر
 اول بر جملک کائنات نظام
 کفی شاه ایدر کفی غلام
 کینه کفی رهنمون ایدر
 کینه کفی العین زبون ایدر
 چونم حمد و ثنای قیدی تمام
 ایلدی مدعی سنی اعلام
 یعنی درد دلین بیای چکوب
 باز آتش کبی زبان چکوب
 یازدی کاه و باغ و جوی
 کل غنا و گلشن خوی
 بن که شوریده لکله مشهورم
 کرکناه ایلدر معذورم

بنی

بنده کز اختیار اوله ایدی
 عشقه اعتبار اوله ایدی
 حشره دکن مجره صبر ایدرم اگر
 جانده بر دم قرار اوله ایدی
 سرتیغیا ره ایلز دم فاش
 کور بر دم پای دآز اوله ایدی
 قزقلو روم بود در دفرقندن
 کور کا یار یار اولسه ایدی
 خاکسایز بنیکه جانما
 گلشن مجسم غبار اولسه ایدی
 باره واصل اولور دم ای صدق
 غمرا کور یار اوله ایدی
 نامه ده چونکه دوج اولنیز کمال
 بنه قیصدی بنما لک رسال
 چونکه کجی یو لاه پنجه شب
 آرد ده طایه ایدی حسن طلب
 کله یی کندی یونع جوق مقنوب
 دل حسن اولدی ای ای طلب
 ایکی جان بندن اولدی شوق زیار
 لاکن اولدی باب واصل کد
 در دهمرا صبر ایدوب ناچار
 دکنم ایلر ایدی ناله زار
 اولسون دلو کس و افق حال
 آرد ده فاسد اولمشید خیال

ک

سعی ایدوب عالم کجیه بر استاد
 بوی قیقلش بوقضه ای کجا د
 دم بیدی ده اولکون آن بر دیر
 کردل عقلی بيشدی اسیر
 صبر کم پهلوان لشکرایدی
 عقل چیلنده برد لاور ایدی
 لشک عقلم چو کلم ایتدی نسرار
 مبر هم قاجدی دور مدنا ناچار
 بربری برولاینه دوشدی
 مبر شکر هداینه دوشدی
 بهته عرض قیصدی احوالی
 دیدی ای شاه بهشت عالی
 یوزینی سوردی خاک پاینه صبر
 دیدی بو کسره مسندن اولو جبر
 دلی من مسنه آشا ایتدک
 عقل بود ده مبتلا ایتدک
 ایددی تیز سیکل کله چاره
 بند غمده قاور لور آواره
 کوش قیصدی یو حال چون بهشت
 در میان ایتدی دامن غیرت
 دیدی بوقضه بندن اولدی کله بود
 لازم اولدی کور حق یو بشتود
 آنکری بندن خلاص ایدوبین
 داخل نرنگاه خاص ایدوبین
 هم وار و سانه قاضی کوریم
 هم بواحوالک اصلنی سوریم
 دل اولمش سرده دکلوزر
 ایدوبین اولن یاری زبر و زبر

بونی دیدی و چله یی قوغ و علم
 باصدی اقدام بوشعلو قدم
 پنجه ایام قطع راه ایتدی
 تا که قامت مقامه بیتدی
 آنده واروب برادرین کوردی
 مجاهد حلقی دکن سوردی
 دیدی قامت کبر سل اولدی نام
 قلعه بهجدر او آرد مقام
 محنت و درده مبتلا در اول
 صحبت مسندن جدا در اول
 چونکه کوشلندی هفت اول سخن
 باندی غیرت او دیند جان و تنی
 جنی قلدا ایتدی اول مبر پیشه
 قیصدی بو باده جوق اندیشه
 کوردی مبتلا تپسی کله رنوب
 برایش ایتدی که اولی مقنوب
 چله یی بر کیم کار او لور دشوار
 دولت عشق اولور سه کرا کار
 آخر کاری انتقام بولور
 ناقص اولان ایشی تمام اولور
 هر کیم بر عشق اولور رهسبر
 عاقبت منزل مراده رسبر
 لشکرین هفت جسته پسان
 قوی قامت باندده اولدی کتا
 خدمت عشق چون توردی اوزین
 خاک پای بنده بره اوردی یوزین
 عشق اولدم که تپتی کوردی
 سفر ندان کاکثر مسوردی

نر

شب ایرش کده ایلیمو بخت
 قیصدی مبتلا سیه دکن صحبت
 ایددی هفت آکر پنجه نقل
 تا که ذکر اولدی قضاة عقل
 ایتدی قریب بر لاکری یاد
 کم ایدیه قیصدی بندن آزاد
 سولیدی عجز ای بی کم و کاست
 قیصدی انداز ری شقدن دخواست
 ایتدی پیکر و لوسعبد اقدام
 کوه عقل عشق ایتدی رام
 حاصل ایلیمو پنجه تدبیر
 دلی اماند و عقل ایتدی وزیر
 بند همت عشق مناسیل صول
 خواه نا خواه او رای ایتدی قبول
 معنی عشق چون و کیم ایتدی
 رتبه قدر بی جمیل ایتدی
 قیصدی فرمان کمر ماه افقا
 واروبن چینه عقل ایدیه ربا
 سعی همت چون ابروی پایانه
 چله یی لشکر حصا رهسبرانه
 بند نمندن دلی خلاص ایتدی
 داخل نرنگاه خاص ایتدی
 بند قیصدی قیسی ام غم
 مبتلا ایتدی محنت و المه
 آتش غیرت ایدوبان و وردی
 غیر مادی اوده باند وردی
 اوکله کدی بر کس ایتدی کار
 شدمی حق مرکز ند بولدی قرار

اولدی زار جید کسی کاسد	آردون اولدی مرقع مساند	بو مشد رکماندن ندان	بوید و حال کوش کردان
اولدی یلزم و مدته واصل	صغیر اولدی مدعالین حاصل	نما بر اتمش بوسری زناج	دیرک مالکی کورب و انج
اثر آه سوزناک بودر	بودر آتاش عشق پاک بودر	ایند یلزم کشور ویدار	حاصلی حجت و دل افکار
اول شرف بر لغیره فانی اولد	یکم یاری بولنده صفت اولد	شهر ویدار و کشش نرس	اولدی مقدمه بل فصل نرس
اولد آتاش پیلد اولد	سانه عشق مجازی پهلوه	هر و عقل اولدی ملحق انلاره	کله یلر چونک شهر ویداره
پیل یونکته محض مکتدر	کیم چارن صوکی حقیقتدر	بخت اول یلزم خانه شمع اولد	جمله سی بر آتاش جمیع اولدی
آنکه عارف اولان دیر کامل	هر کیم اولد یلر غافل	کسکه هر ابا زناکش ایدی	عشق نرس چونک حقیقت ایدی
		قبیلدی غفده واصلت پوند	مسن و دل آره سنده اولد بند
عالم قبیلدی فیصله خرم	بر کیم کیم نیر اعظم	خوش چینان خرم گفتار	ناقان روایت و انبار
خدمت دلدیشل بادشمال	نظر و بخت خیدره فصل	بود ایلر ایلندی ختم کلام	ایله کده بولارستانی تمام
کشت ایلر لودی باغ خرم	سیر ایلر لودی شهر ویداری	وصل اولو عالم اولدی خرم خوش	بر برینیا اولدی پاک نرس
قبیلدی بر کشت جگر اکنافن	سیر ایلر لودی بونوعه خرم	تشنه آبجیانه اولدی وصول	ایکی جانبدن اولدی من قبول
بر عجیب سینه زار تاز و تر	کوردی آند دلفا کستر	جان اولو جسم و جوهر اولد	اولدی جمیع آره نقدن ایل عرض
حفظ فوشدر او بیزه زار لقب	اتفاق اید و با ایل عالم پپ		

آردون

بر سنک کی دستگیر کرک	ساک ایشقه بر کرک	اند آجیانه اولدی وصول	چونک ایلندی او بیزه زار و خول
بقی سر منزل ایدره واصل	کوتیوب سده تارم حاصل	پر روشن ضمیر نورانی	کوردی بر برین پوشتی و معانی
اولورم مسرتید آواره	حالی سندن اولم چپاره	سیرتی حق وصولی انسان	ذاتی قبول جمیع عالم جان
ایلدی حفره حافی اعلیام	دل کدر درون ایلدی تمام	ایتمش اول پیشه ساری منزل	فیض مشکله او مرشد کامل
اولدی راز نهان پره کشت	حفره اولدی لیبوبیاز	کوردی کلدر بوجهر پیغمبر	دیدیمت دلدی ای سرور
نرس اولدی هر پره ده نامت	دیدیمت دلدی او لدر بری من کاکت	تاسکا باب وحدت اولد کشت	ووشون آغینه ایسته مراد
اولدی ابواب حکمت اکر کشت	حفره اولدی چونک دل روشن	جمله در داملنه ایدن در مان	بودر در رهنمای کلمه شده کان
اولدی سیر ایلر چشمه نهان	بر قیصه ایلدی ای حیواندن	دیدیمت دلدی ای رهنمای بحر و بر	حفری کوردی دلدی او بیزه
کوردی فانه انور و نسیانی	نوش اید و باول می مضطربانی	بست بودم فانی طلق قبیل	بن ایلر فانی طلق قبیل
نرس چشمه حیات ندر	پیلدی احوال کائنات ندر	کوردی ایلر طلق ایل نجات	بن ایلر چشمه حیات ندر
کبد رنک اولدی عارف باقمه	واقف اولدی رموز آشتاب	لطف اید بر مرده و بر جسم جانور	بکار قطره آب حیوان و بر
حق ایش اصل حله موجود	پیلدی فانه ایش بولک موجود	قوییمت نقلت عقلی بتوریم	تاکه بر منزل او بیزه بتوریم
خاطرین قبیلدی کاسودان پاک	ایلدی وحدت مقاضی ادراک	سندن اولدی کوردی دره دوا	اولمش مبتلای رنج و غما
زهی ایلر ایل و جاء الحق	اولدی ربانی شفق مستغرق	زهر اولور باک چشمه حیوان	در درم سندن اولم در مان

لعل

حمد لله بونامه نامی
شکر او له ره کلان نزارم
قویو برست لطفی ناقص
دارا میدم که هر سخن پرورد
دارای سهوی و بیسوی اصلاح
بنی طو سون بو باره معذور
وای که بر خیزه خبر بسا میل
آر قوقا کسوتی بوی بویه لر
یا الهی زبانه بنی لالالت
یا وراول قوم جا بهل انشا
شهر او له ره کلان تکلف اوله
بنده او له ره کوه کوه در
قانه بن لاف شاعری قانان

بی

بنی قیسلی اسیر غربت دور
بیمه دردم ایدم اظماسار
بر عیب محنته اسیر اولدم
اولدم دیرده دی حشرم
ایتمه دی کیمسه دردم چاره
بیر یوسف در زبا تخم ابیه فحم
بانه اولسیدی کر نریلارم
دست طبع اولور دی کوه پریش
جیف کیم شایع ایدم اوق
عری مرفعت امو ایتم
قیلدم سو دله زیافه تیز
اقتضای سپهر پروده کرد
شهر کوکلیک شمر ایدم مرف
جصل اوق نام ابدی شایع

فکلی ابدی دونه دونه کج حور
بارم انبار و غیره کجا بار
اولدین فوجوان پیر اولدم
باور و غمیه ابدی قدم غم
ولدی فکله اولدم آواره
ایرم حال پلیندن فاسم
ذره جدم ایلدی با زارم
پنج کیم نیت ایدم فاش
ایتمه اولم خدای مافات
اعتراف ایدم که کسوتوا بندم
کمعاسی دن ایلم پر بیزر
بنی قیسلی اسیر محنت درود
ننگان دن او قیدم ایلک حرف
کجانه را بیدی سستی طالع

یا الهی بنم کنایم بوق
رحم قبل مال دل افکارم
خانی ایدم وجودی یارب
ایتم بهر و صلی ناکم فخر
قورنلوب تنگنای عالم دل
چلم ذوق و صلی و بهر ندر
بنی اهل فایه قیسل ملحق
بو یو اولدن بنی اهل صلی
بیرا صلی سنی کس
سوزلنا بن اوزان قیسل کوناه
بود را و نساج مرغ نام هوار
رفعت ایدم همیشه نادان
در دله اهل تلمی زار ایلر
چون بوضع اقتضای بنیاد

احتمال

احتمال را بطبع و بر مدلل
اولدی غیر الکلام قیسل و دل